

LAHKO JE BRATI

Lahko branje za strokovnjake

dr. Dragica Haramija in Tatjana Knapp

Lahko je brati: Lahko branje za strokovnjake

Avtorici: dr. Dragica Haramija, Tatjana Knapp

Urednici: dr. Dragica Haramija, Tatjana Knapp

Del gradiva so prispevale:

Maja Dretnik, Koroška osrednja knjižnica Ravne na Koroškem
dr. Aksinja Kermauner in dr. Janja Plazar, Univerza na Primorskem,
Pedagoška fakulteta

dr. Marta Licardo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta
mag. Nika Vizjak Puškar, Center za sluh in govor Maribor in zunanja
strokovna sodelavka na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru

**Pri raziskovanju in zbiranju podatkov so sodelovali člani projektne skupine
iz partnerskih organizacij:** Sonja Bercko Eisenreich, Drago Brumen, Saša

Fužir, Nevenka Kos, Domen Retelj, Mateja Turk in Rok Usenik

Strokovna recenzija: red. prof. dr. Milena Ivanuš Grmek, Univerza v
Mariboru, Pedagoška fakulteta; doc. dr. Aksinja Kermauner, Univerza
na Primorskem, Pedagoška fakulteta; doc. dr. Marta Licardo, Univerza v
Mariboru, Pedagoška fakulteta

Jezikovna recenzija: dr. Melita Zemljak Jontes, Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta

Tehnični urednik: Drago Brumen, Zavod Risa, Center za splošno,
funkcionalno in kulturno opismenjevanje

Ilustracija na ovitku in oblikovanje: Sašo Vrabič

Izdajatelj: Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA, Center za splošno,
funkcionalno in kulturno opismenjevanje; za Zavod Risa Tatjana Knapp

Tisk: Tiskarna SIJ ZIP

Naklada: 600

Cena knjige: Brezplačni izvod

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Univerzitetna knjižnica Maribor

37.091.3:028

028

HARAMIJA, Dragica

Lahko je brati. Lahko branje za strokovnjake [Elektronski vir] / [avtorici Dragica Haramija,
Tatjana Knapp ; del gradiva so prispevale Maja Dretnik ... [et al.] ; ilustracija na ovitku Sašo
Vrabič]. - Podgorje pri Slovenj Gradcu : Zavod Risa, 2019

Način dostopa (URL): <http://www.lahkojebrati.si/>

ISBN 978-961-93928-5-0

1. Knapp, Tatjana

COBISS.SI-ID 96299777

dr. Dragica Haramija in Tatjana Knapp

LAHKO JE BRATI

Lahko branje za strokovnjake

1 UVOD	5
1.1 Pismenost, komunikacija in prilagoditve	7
1.2 Pravice in zakonodaja	8
1.2.1 Pismenost	8
1.2.2 Pravica do informacij v ustrezni obliki	12
1.2.3 Avtorske in sorodne pravice	15
1.3 Primeri dobre prakse v drugih državah	16
1.3.1 Velika Britanija	17
1.3.2 Švedska	20
1.3.3 Norveška	22
1.3.4 Nova Zelandija	23
Sklep	23
2 Metode dela z vidika komunikacije in učenja z uporabo lahkega branja	25
2.1 Učenje	25
2.2 Nasveti za komuniciranje	26
2.3 Nasveti za učenje in poučevanje	30
2.4 Preverjanje ustreznosti gradiv	33
2.4.1 Temeljne smernice	33
2.4.2 Delo testnih bralcev	34
2.4.3 Delo drugih strokovnih sodelavcev	35
2.5 Strokovna literatura o lahkem branju in metodah dela z uporabniki	36
Sklep	37
3 Smernice za lažje berljive in razumljive informacije	38
3.1 Zgodovina razvoja lahkega branja v Sloveniji	38
3.2 Predhodne smernice za lažje berljive in razumljive informacije	43
3.2.1 IFLA: Smernice za lažje berljivo gradivo	43
3.2.2 Inclusion Europe in Zveza Sožitje: Informacije za vse	45

Sklep	50
4 Podrobneje o poimenovanju, definiciji, pravilih in stopnjah lahkega branja	51
4.1 Poimenovanje	51
4.2 Definicija lahkega branja	52
4.3 Povzetek pravil	53
4.4 Stopnje lahkega branja za odrasle	56
4.4.1 Prva stopnja	61
4.4.2 Druga stopnja	63
4.4.3 Tretja stopnja	65
4.4.4 Četrta stopnja	70
4.5 Posebnosti pri različnih ciljnih skupinah lahkega branja	73
4.5.1 Prilagoditve lahkega branja za osebe z omejenim znanjem jezika	75
4.5.1.1 Otroci in lahko branje	75
4.5.1.2 Priseljenci in lahko branje	78
4.5.1.3 Nevešči bralci in lahko branje	81
4.5.2 Prilagoditve lahkega branja za osebe s posebnimi potrebami	81
4.5.2.1 Osebe z motnjami v duševnem razvoju in lahko branje	84
4.5.2.2 Ljudje z demenco in lahko branje	86
4.5.2.3 Ljudje po kapi, ljudje po poškodbi glave in lahko branje	88
4.5.2.4 Ljudje s težavami sluha (gluhi in naglušni) in lahko branje	89
4.5.2.5 Ljudje s težavami vida (slepi in slabovidni) in lahko branje	90
4.5.2.6 Gluhoslepi ljudje in lahko branje	93
4.5.2.7 Ljudje z motnjami avtističnega spektra in lahko branje	94
4.5.2.8 Ljudje z govornimi in jezikovnimi motnjami, ljudje z afazijo	96

4.5.2.9 Ljudje s težavami v duševnem zdravju in lahko branje	98
4.5.2.10 Starostniki in lahko branje	99
4.5.3 Oblike informacij glede na medij	99
Sklep	100
5 Primeri lahkega branja	102
5.1 Slikanice	102
5.1.1 Leposlovna slikanica	104
5.1.2 Informativne slikanice	105
5.2 Ilustrirane knjige	107
5.2.1 Leposlovna dela	107
5.2.2 Pripredbe	110
5.2.3 Informativna dela	114
5.3 Periodika	115
6 Področja uporabe in širjenja lahkega branja	117
6.1 Pregled možnih področij uporabe, medijev in orodij	117
6.2 Predlog knjižničnega modela	120
6.2.1 Referenčni model centra za lahko branje	121
6.2.1.1 Analiza okolja	122
6.2.2 Pregled in priprava seznamov gradiva v lahkem branju	124
6.2.2.1 Kazalniki in kriteriji za dostopnost knjižnjic	124
6.2.3 Vzpostavitev prostora za dostopno gradivo	125
6.2.4 Postavitev gradiva v lahkem branju	126
6.2.5 Storitve za spodbujanje dostopnosti branja	128
6.2.6 Sodelovanje z različnimi organizacijami in posamezniki, ki se ukvarjajo z ljudmi, ki potrebujejo lahko branje	130
6.2.7 Promocija in predstavitev dejavnosti	132
Sklep	132
7 Sklep	133
Predlog slovenskega modela	133
Certifikat dostopnosti informacij	133
Branje	135
8 Viri in literatura	136

1 UVOD

Pred vami je drugi, "težji" priročnik iz kompleta *Lahko je brati*; njegov podnaslov je *Lahko branje za strokovnjake*. Lahko bi ga naslovili tudi *Lahko je brati, ne se bati*, ker smo skozi leta dela z uporabniki lahkega branja ugotovili, da smo včasih tisti, ki se najbolj bojimo novega in nepreizkušenega, prav učitelji, mentorji, pomočniki, pisci.

Prvi priročnik je knjiga v 2 zvezkih, ki nosi naslov *Lahko je brati* in je namenjena prav vsem; med drugim najdete navodila za uporabo spletne strani www.lahkojebrati.si, navodila za uporabo USB-ključka, ki je priložen vodniku, podatke o jezikih in posebej slovenskem jeziku, sveža in preizkušena slovenska pravila za lahko branje, nasvete za delo, primere dobre prakse, seznam slovenske literature, primerne za lahko branje in še kaj. Teh poglavij v tem priročniku ne ponavljamo. Načeloma je v lahko berljivem vodniku vse, kar potrebujemo za pripravo lahkega branja. V vseh priročnikih govorimo predvsem o lahkem branju za odrasle, mestoma se posvečamo tudi otrokom (na to posebej opozarjamo pri posameznem poglavju).

Pričujoči priročnik je dodatek, napisan v "standardni" obliki, in namenjen ljudem, ki se poklicno ukvarjajo z ranljivimi ciljnimi skupinami, ki potrebujejo prilagojene informacije. Namenjen je tudi ljudem, ki se ukvarjajo s poučevanjem slovenskega jezika, in odločevalcem. To ne pomeni, da ta priročnik ni namenjen govorcem s posebnimi potrebami, bralcem, ki potrebujejo lahko branje. V prvi vrsti je celoten projekt *Lahko je brati* namenjen prav njim! Če bodo bralci lahkega branja želeli pregledati ta priročnik, jim, prosimo, pomagajte, če vas bodo prosili za pomoč.

Priročnika *Lahko je brati: Uvod, Pravila* in *Lahko je brati: lahko branje za strokovnjake* ter spletna stran www.lahkojebrati.si so del **projekta LAHKO JE BRATI: Razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji**, ki je bil

izbran v okviru javnega razpisa za izbor operacij *Jezikovna integracija ranljivih skupin govorcev v Republiki Sloveniji*.

V projektu se izkušnje, potrebe, pravice ciljne skupine, njihov dejavni prispevek in strokovna znanja povežejo v nabor metod in didaktičnih gradiv za lahko branje, ki ga v Sloveniji doslej še nismo imeli, vendar ga Slovenci, ki težko berejo ali razumejo "navadna" besedila in informacije zelo potrebujejo. Le s podporo tovrstnih orodij bodo namreč dobili prepotrebne kakovostne knjige in preiščljena gradiva, ki jim bo mogoče priznati oznako lahko branje. Gradiva bodo koristila njim in širši družbi. Dolgoročni učinek projekta bo ta, da bo pomembno prispeval k povečanemu številu različnih spletnih, tiskanih, avdio, video gradiv v obliki lahkega branja kot orodja za dobro in uspešno informiranje ter komunikacijo vsake organizacije in posameznika, ki zastopa želje, potrebe ter pravice ciljnih skupin. Posledično bomo v Sloveniji dobili nove bralce (lahkega branja) oz. večje število bralcev. Povečal se bo delež lahkega branja z razumevanjem, posledično se bo zvišala bralna pismenost prebivalstva, ki zaradi motnje v duševnem razvoju ali sorodnih ovir potrebuje posebne prilagoditve. V slovenski družbi se bo pomembno razširilo sprejemanje in razumevanje lahkega branja. Na ta način projekt prispeva k uresničitvi smernic za inkluzivno skupnost.

V besedilu uporabljamo moško slovnično obliko. Pri tem imamo v mislih enakovredno moške in ženske.

Projekt sofinancirata Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Projekt vodi Zavod Risa, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje, sodelujoči partnerji so Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Društvo za prilagojeno obliko komuniciranja Labra, Integra Inštitut, Inštitut za razvoj človekovih potencialov, Zveza Sožitje – Zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije in Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem.

1.1 Pismenost, komunikacija in prilagoditve

Pismenost je v informacijski dobi, ko nas informacije na različnih nosilcih, kot so tiskano gradivo (knjige, časopisi, revije, napisi na ustanovah, izdelkih ipd., letaki), digitalno gradivo (televizija, računalnik) in slušne informacije (radio, zvočni posnetki), obkrožajo na vsakem koraku, vedno bolj pomembna, saj se človek, ki ni večč branja in pisanja, težko znajde v vsakdanjem življenju.

Bralna pismenost zahteva posameznikove zadovoljivo razvite bralne in pisalne veščine ter vsebuje jezikovno kompetenco. Kadar je človek iz kakršnega koli vzroka prikrajšan za bralno kompetenco, potrebuje prilagoditve ali celo poseben tip gradiva, da bi razumel njegovo vsebino. Dejstvo je, da je kakovostna bralna pismenost tista dejavnost, ki odraslemu s posebnimi potrebami na področju branja in pisanja pomaga na vseh področjih življenja.

Dostopne informacije so tiste informacije, ki so pripravljene v takšni obliki, da jih posameznik razume, in so mu na voljo po dostopnih kanalih. Kadar posameznik standardnih informacij ne more brati ali jih ne razume, so potrebne prilagoditve branja. Pri tem lahko priredimo zgolj kanal komuniciranja ali pa informacije prilagodimo tudi vsebinsko in jezikovno. Prilagoditve so odvisne od potreb posameznika. Za ljudi, ki slabo vidijo, pridejo v poštev npr. povečana pisava, povečevalne naprave, bralniki ali uporaba brajice. Ljudje, ki ne slišijo, npr. uporabljajo znakovni jezik. Ljudje, ki zaradi različnih kognitivnih ali socialno-kulturnih razlogov težko razumejo standardna besedila, pa potrebujejo lahko branje.

Priročnika *Lahko je brati* sta seveda namenjena lahkemu branju. Odrasli prebivalci, ki imajo zaradi različnih razlogov manj razvite bralne in pisalne kompetence, potrebujejo lahko branje za funkcioniranje v družbi. Z dostopom do informacij uporabnik lažje komunicira z okoljem, kar preprečuje frustracije in omogoča zadovoljevanje potreb in uresničevanje pravic. Samo informirani ljudje, ki jim je omogočena učinkovita

komunikacija, so lahko aktivno vključeni v družbo na vseh področjih, npr. na področju kulture, sociale, zdravstva ali izobraževanja. Tudi ustanove in društva z lahko berljivimi informacijami lažje dostopajo do svojih uporabnikov in delajo z njimi, jih informirajo, dajejo nasvete in imajo od tega koristi. Družba in njene organizacije bolj učinkovito identificirajo potrebe svojih uporabnikov, uspešneje pridobijo nove člane in razširijo svojo ponudbo glede na potrebe, želje in pravice ranljivih ciljnih skupin. Tako gradimo inkluzivno skupnost.

Ker se v sodobni družbi nenehno srečujemo s pisnimi sporočili, je nujno opolnomočiti celotno prebivalstvo, da bi se zavedali pomena lahkega branja, ki bralcem in govorcem s posebnimi potrebami omogoča razumevanje prebranega. Lahko branje je pomembno tako v vsakdanjih situacijah kot v leposlovju. V vsakdanjem življenju potrebujemo npr. informacije v trgovini, pri zdravniku, v različnih javnih ustanovah, na izdelkih za vsakdanjo rabo, dokumentih, ki opredeljujejo pravice ljudi z motnjami v duševnem razvoju itd. Prilagoditve informativnih besedil in leposlovnih knjig v lahko branje zahtevajo kakovostno prilagoditev besedil in slikovnega gradiva. Informacije in kultura so namreč namenjene prav vsem ljudem, vendar v primeru, kadar ti niso dovolj bralno in pisno usposobljeni, sporočila ne dosežejo svojega cilja.

1.2 Pravice in zakonodaja

Ko govorimo o dostopnosti informacij, govorimo o dveh vidikih. Prvi je vidik pismenosti in izobraževanja posameznika, drugi je zagotavljanje informacij v obliki, ki je posamezniku razumljiva. Govorimo torej o prispevku posameznika na eni in prispevku družbe na drugi strani.

1.2.1 Pismenost

Pismenost je predpogoj za učenje in je človekova pravica. To priznavajo različne mednarodne deklaracije in pobude.

V Deklaraciji o pravici evropskih državljanov do pismenosti (2016) piše:

Vsak državljan Evrope ima pravico do pismenosti. Države članice EU bi morale poskrbeti, da imajo državljani vseh starosti, ne glede na družbeni razred, vero, etnično pripadnost in spol, dostop do potrebnih virov informacij in priložnosti, da postanejo toliko pismeni, da lahko učinkovito razumejo in uporabljajo komunikacijo v tiskanih ali digitalnih medijih.

V omenjenem dokumentu so navedeni pogoji, da bi tudi v praksi zaživela pravica do osnovne pismenosti: deklaracija je usmerjena na otroke in odrasle, kot temeljno pravico do pismenosti pa postavlja podporo pri razvijanju bralnih kompetenc za vse ljudi, dostopnost do izobraževalnih ustanov in knjižnic, nudenje pomoči vsem ljudem, da bi razvili svoje kompetence na ravni funkcionalne pismenosti, kar pomeni, da bi lahko samostojno delovali v družbi. Razlog za sprejetje deklaracije je ta, da se v Evropi srečujemo z resnimi izzivi na področju pismenosti: študije navajajo, da od 1 do 5 ljudi, starejših od 15 let (20 % prebivalstva v Evropi), to je skoraj 55 milijonov odraslih, nima usvojenih osnovnih spretnosti pismenosti.

Iz predpostavke o boljši ozaveščenosti nujnosti bralnega razumevanja (in sporazumevanja) kot vseživljenjskega procesa izhajajo tudi *Priporočila Evropskega parlamenta in sveta ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje* – teh je osem (*Uradni list EU* 2006: L 394/13; natančneje so smernice podane v prilogi A navedenega dokumenta). Pomembne so 1., 2. in 8. kompetenca: sporazumevanje v maternem jeziku, v drugih jezikih (predvsem v jeziku okolja in drugih tujih jezikih) ter kulturna zavest in izražanje. Leta 2018 so bile te kompetence dopolnjene oz. delno spremenjene, v *Uradnem listu EU* so bile objavljene 4. 6. 2018 (2018/C189/1): *Priporočilo Sveta z dne 22. maja 2018 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje*:

Prvo načelo evropskega stebra socialnih pravic je, da ima vsakdo pravico do kakovostnega in vključujočega izobraževanja, usposabljanja in vseživljenjskega učenja, da lahko ohrani in pridobi znanja in spretnosti, ki mu omogočajo polno udeležbo v družbi in uspešno obvladovanje prehodov na trgu dela. Steber prav tako določa pravico vsakogar do hitre in prilagojene pomoči za izboljšanje možnosti za zaposlitev ali samozaposlitev, do usposabljanja in prekvalifikacije, do nadaljnjega izobraževanja ter do podpore za iskanje zaposlitve. Spodbujanje razvoja kompetenc je eden izmed ciljev vizije vzpostavitve evropskega izobraževalnega prostora, ki bi lahko v celoti izkoristil

možnosti izobraževanja in kulture kot gonilne sile za ustvarjanje delovnih mest, socialno pravičnost, aktivno državljanstvo, pa tudi kot sredstvo za izražanje identitete Evrope v vsej njeni raznolikosti.

Pri tem je v točki 1.2 posebej opozorjeno, da bi morale države članice (2018/C189/4) »podpirati vse učence, tudi tiste, ki se soočajo s prikrajšanostjo ali imajo posebne potrebe pri uresničevanju njihovega potenciala«. Med 8 ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje sodijo: 1. pismenost, 2. večjezičnost, 3. matematična, naravoslovna, tehniška in inženirska kompetenca, 4. digitalna kompetenca, 5. osebna, družbena in učna kompetenca, 6. državljanska kompetenca, 7. podjetnostna kompetenca, 8. kulturna zavest in izražanje.

Prva točka *Ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje: evropski referenčni okvir* (UL EU 2018/C189/8) se nanašata na pismenost: »Pismenost je sposobnost prepoznati, razumeti, izraziti, ustvariti in razlagati koncepte, čustva, dejstva in mnenja v ustni in pisni obliki z uporabo vizualnega, zvočnega in digitalnega gradiva na vseh področjih in v vseh okoliščinah. Pomeni sposobnost uspešnega sporazumevanja in povezovanja z drugimi na ustrezen in ustvarjalen način.«

ELINET (European Literacy Policy Network), katerega član je tudi Bralno društvo Slovenije, uporablja večslojno definicijo pismenosti, ki določa tri stopnje (Bralno društvo Slovenije, 2016): izhodiščno, funkcionalno in večkratno pismenost.

Pomemben dokument, ki ga je treba upoštevati pri razvijanju pismenosti, je *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*: slovenščino opredeljuje kot uradni jezik ter za večino slovenskih državljanov tudi materni jezik. V fazi sprejemanja je tudi novi *Nacionalni program za jezikovno politiko 2019–2023*.

Obvladovanje prvega (materne) jezika in s tem pismenosti je opredeljeno v *Nacionalni strategiji za razvoj pismenosti* (2006), trenutno poteka usklajevanje predloga nove *Nacionalne strategije razvoja bralne pismenosti* (2017), ki definira pismenost takole (2017: 3):

Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika in posameznice za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega, pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje. Kot taka je temelj vseh drugih pismenosti in je ključna za razvijanje posameznikovih in posamezničnih potencialov ter njuno uspešno sodelovanje v družbi.

V *Nacionalni strategiji za razvoj bralne pismenosti* (2017: 9) je prvič poudarjeno tudi: »Ranljivim skupinam prebivalstva je treba v vseh obdobjih glede na njihove značilnosti omogočiti doseganje teh ciljev s prilagojenimi programi. To velja za vse, razen za učence in učenke, vključene v prilagojene programe VI z nižjim izobrazbenim standardom, in posebne programe VI, kjer pa so cilji in ravni bralne pismenosti nižji.« Z izkušnjami priprav gradiv lahkega branja in ob podpori fokusnih skupin, podpornega osebja in uporabnikov smo pregledali prilagojene programe in predlagali besedila, ki jih ciljni bralci zmorejo razumeti in so tako uspešnejši pri razvoju bralnih kompetenc ter razumevanju različnih bralnih gradiv.

Doseganje zadovoljive ravni bralne pismenosti je vseživljenjski proces, pri katerem mora družba na sistemski ravni urediti (in izvajati) dostopnost gradiv tudi za ljudi s posebnimi potrebami in za ljudi z nižjimi jezikovnimi kompetencami. V Sloveniji področje prilagajanja gradiv v obliki lahkega branja še ni (sistemsko) rešeno, čeprav je država podpisnica *Konvencije o pravicah invalidov*, ki jo je pripravila Organizacija združenih narodov. Republika Slovenija je podpisala Konvencijo 4. 4. 2008. V 2. členu *Konvencije* sta opredeljena tudi komunikacija in jezik. Komunikacija (2008: 3) »vključuje jezike, prikaz besedila, brajico, taktilno sporazumevanje, veliki tisk, dostopne multimedije ter pisani, zvočni in običajni jezik, človeškega bralca ter povečevalne in alternativne načine, sredstva in oblike zapisa sporočila skupaj z dostopno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo«, jezik pa vključuje »govorjene in znakovne jezike ter druge oblike negovorjenih jezikov«.

V nadaljevanju bomo predstavili odnos med pismenostjo kot pravico vseh ljudi in lahkim branjem kot potrebo nekaterih skupin prebivalstva.

Poudariti je treba, da pismenost ne sodi le v območje jezika in književnosti, temveč jo je treba razumeti bistveno širše. V poročilu o mednarodni anketi o pismenosti Kirsch (2001: 5–7) poudarja, da se opredelitve branja in pismenosti spreminjajo vzporedno z družbenimi, gospodarskimi in s kulturnimi spremembami. Vseživljenjsko učenje kot ena temeljnih kategorij namreč vpliva tudi na stališča in zahteve o branju in pismenosti. Pismenost se ne obravnava več kot sposobnost, ki se razvija v zgodnjih šolskih letih, temveč se namesto tega šteje kot napredni niz spretnosti, znanj in strategij, ki jih posamezniki gradijo v različnih življenjskih obdobjih. Pismenost ne pomeni zgolj dveh skrajnosti – biti pismen ali nepismen – temveč kako lahko posameznik uporabi večšine branja in pisanja v vsakdanji situaciji.

1.2.2 Pravica do informacij v ustrezni obliki

Uresničevanje temeljnih vrednot EU o dostojanstvu, avtonomnosti, enakosti in vključenosti pomeni odstranitev ovir za polno in učinkovito življenje 80 milijonov ljudi s posebnimi potrebami, ki živijo v EU. Veliko med njimi jih potrebuje lahko branje. Lahko branje pa potrebujejo tudi priseljenci, nekateri starejši ljudje in ljudje, ki iz katerega koli razloga niso mogli razviti svojih bralnih kompetenc.

Slika 1: Plakat projekta Lahko je brati na stojnici Univerze v Mariboru na Mednarodnem obrtnem sejmu v Celju (2018) v okviru dogodkov, ki so se zvrstili pod naslovom Stičišče znanosti in gospodarstva v organizaciji Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport.

Vir: Univerza v Mariboru; foto: Janez Škrlec

Analiza agencije FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) po državah članicah EU je v poročilu 2018 za leto 2017 pokazala:

- Vse države članice EU, izjema je Irska, so ratificirale Konvencijo o pravicah invalidov, vendar se zakonski akti v posameznih članicah šele urejajo.
- 16 držav članic EU nima pravnih standardov, ki bi se navezovali na dostopnost informacij na spletnih straneh.
- 4 države članice (Avstrija, Belgija, Malta in Španija) imajo postavljene zakonske standarde v zakonih o elektronski komunikaciji ali v zakonih o enakem obravnavanju invalidov. Podlage veljajo tako za javne kot zasebne ponudnike. Primer: v Belgiji lahko Inštitut za poštne storitve in telekomunikacije (regulativni organ za konkurenco v telekomunikacijskem sektorju) od telekomunikacijskih ponudnikov zahteva, da imajo končni uporabniki invalidi dostop do storitev, prilagojenih njihovi invalidnosti, in imajo enako izbiro telekomunikacij tako ponudniki kot drugi uporabniki.
- 8 držav članic (Češka, Nemčija, Grčija, Francija, Italija, Poljska, Slovaška in Švedska) ima izdelane standarde dostopnosti spletnih strani, ki veljajo zgolj za javne ponudnike. Več držav članic ima neobvezujoča priporočila. Primer: danski parlament je izdal resolucijo, ki navaja, da mora vlada zagotoviti, da bo uporaba informacijske tehnologije v javnosti skladna z nekaterimi standardi, med drugim WCAG 2.0. Podobno je na Finskem, kjer je Svetovalni odbor za upravljanje informacij v javni upravi izdal priporočila za spletne storitve v javni upravi.

V poročilu z zadovoljstvom ugotavljajo, da se pravice ljudi na vseh področjih izboljšujejo. Med drugim ima agencija FRA na svoji spletni strani objavljenih precej publikacij v lahkem branju, ki so tudi označene z evropskim znakom za lahko branje (www.fra.europa.eu/en/publications-and-resources/publications).

Pravica do informiranja v ustrezni obliki je tudi temeljno načelo lahkega branja!

Informacije morajo biti prilagojene uporabnikom, tako da so podane v kodu sporočanja, ki je za uporabnika najbolj sprejemljiv. Jože Toporišič (2004: 695) je definiral sporočanje kot dejavnost, pri kateri tvorimo in sprejemamo sporočila za prenos obvestil. Avtor se je v *Slovenski slovnici* (prva izdaja 1976) natančneje posvetil tvorcu sporočil, naslovniku, vrstam besedil in njihovi členjenosti ter pragmatiki. S stališča lahkega branja je nujno zavedanje tvorca sporočila o naslovniku, torej o naslovnikovih zmožnostih dekodiranja (razumljivosti) sporočil, še posebej za naslovnike z različnimi posebnimi potrebami.

Tudi za lahko branje je pomembna delitev na verbalno (to je jezikovno) in neverbalno komunikacijo: prva pomeni govorjenje in pisanje besed oz. besedil, drugo pa sestavljajo gestualni kod sporočanja (govorica telesa), vizualni kod sporočanja (risbe, slike, fotografije, grafi, zemljevidi ...), zvočni kod sporočanja (zvočna knjiga, glasba, zvočni efekti) in prostorski kod sporočanja (postavitev v prostoru). Gestualni in prostorski kod sta pomembna v tiskanih medijih, še bolj pa vplivata na govorno komunikacijo (kje kdo sedi ali stoji, kakšna je njegova drža telesa, obrazna mimika ipd.). V sodobnem času sta v tiskanih in elektronskih medijih verbalna in neverbalna komunikacija pogosto povezani, zato govorimo o multimodalnosti besedil, pri čemer seveda ne govorimo zgolj o besednem sporočanju.

Multimodalnost torej pomeni, da hkrati uporabljamo več kodov sporočanja, ti pa običajno drug drugega dopolnjujejo; k tradicionalnim (in seveda temeljnimi) načelom opismenjevanja in temeljnimi sporazumevalnim dejavnostim so torej ob jezikovnem kodu sporočanja dodani tudi drugi kodi sporočanja. Ob širši definiciji pismenosti, ki ni zgolj branje besedila, se ponuja slikanica kot idealna oblika knjige za razvoj multimodalne (večrazsežne) pismenosti, saj je slikanica že po svojem temelju multimodalna knjiga, ki bralca nagovarja z (najmanj) dvema različnima kodoma sporočanja, to sta jezikovni (besedilo) in likovni (ilustracije) kod.

1.2.3 Avtorske in sorodne pravice

Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (Uradni list 16/2007) določa, kaj je avtorsko delo, kakšne so pravice avtorja pri njegovem avtorskem delu; razlikuje moralne in materialne avtorske pravice ipd.

Avtorsko delo je opredeljeno v 5. členu (varovana dela) *Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah*:

(1) Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršen koli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno.

(2) Za avtorska dela veljajo zlasti:

- govornjena dela, kot npr. govori, pridige, predavanja;
- pisana dela, kot npr. leposlovna dela, članki, priročniki, študije ter računalniški programi;
- glasbena dela z besedilom ali brez besedila;
- gledališka, gledališko-glasbena in lutkovna dela;
- koreografska in pantomimska dela;
- fotografska dela in dela, narejena po postopku, podobnem fotografiranju;
- avdiovizualna dela;
- likovna dela, kot npr. slike, grafike in kipi;
- arhitekturna dela, kot npr. skice, načrti ter izvedeni objekti s področja arhitekture, urbanizma in krajinske arhitekture;
- dela uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja;
- kartografska dela;
- predstavitve znanstvene, izobraževalne ali tehnične narave (tehnične risbe, načrti, skice, tabele, izvedenska mnenja, plastične predstavitve in druga dela enake narave).

V 9. členu *Zakona* piše, da avtorsko niso varovane: ideje, načela, odkritja; uradna besedila z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja; ljudske književne in umetniške stvaritve.

Pomemben je še 51. člen *Zakona*, ki govori o pravici do citata:

(1) Navajanje odlomkov objavljenega dela ali posamičnih objavljenih del s področij fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, uporabne umetnosti, industrijskega oblikovanja in kartografije je prosto, če je to potrebno z namenom ponazoritve, soočenja ali napotitve.

(2) V primerih iz prejšnjega odstavka je treba navesti vir in avtorstvo dela, če je navedeno na uporabljenem delu.

Za vsa avtorska dela, če jih želimo kakor koli uporabiti v javnosti,

potrebujemo soglasje avtorja in izdajatelja. Izjema so tista dela, pri katerih gre za ljudsko slovstvo ali pa je preteklo več kot 70 let od smrti ustvarjalca (59. člen).

V Zakonu je za 48. členom dodan nov člen, 48. a, ki se glasi (*Uradni list* 56/2015):

V korist invalidnih oseb je prosto reproduciranje in distribuiranje dela ter javno recitiranje, če to delo ni na voljo v zahtevani obliki in je uporaba neposredno povezana z invalidnostjo teh oseb, omejena na njen obseg ter ni namenjena doseganju neposredne ali posredne gospodarske koristi.

Kaj svetujemo?

Za prirejanje že obstoječih besedil potrebujemo avtorjevo soglasje. To velja za vse medije: besedila, ilustracije, fotografije in druga dela, ki so navedena kot avtorska dela, ne smemo pa jih uporabljati, če avtorske pravice še veljajo, razen če dobimo soglasje avtorja oz. imetnika avtorskih pravic.

Za priročnike, ki smo jih izdali v okviru projekta, smo pisali avtorjem ali založbam besedil, ilustracij, fotografij, slik ipd. Natančno smo jim predstavili, za kaj bi želeli uporabiti ali predstaviti njihovo delo. Vsi, ki smo jim pisali, so nam podali dovoljenje za objavo. Izbirali smo tudi takšno gradivo, ki mu je avtorska pravica potekla. Večina besedila in slikovnega gradiva v priročnikih pa je avtorsko delo projekta Lahko je brati.

1.3 Primeri dobre prakse v drugih državah

Namen tega poglavja je prikazati, kako za dostopnost do lahkega branja skrbijo v tujini, in izpostaviti primere dobre prakse, po katerih se lahko zgledujemo.

V angleško govorečih deželah lahko branje imenujejo easy to read (slo. lahko za brati), easy read (slo. lahko brati ali lahko branje), easy English (Avstralija, slo. lahka angleščina), plain English ali plain language (ni čisto enako lahkemu branju, slo. navadni jezik, navadna angleščina). Na Švedskem lahko branje imenujejo Lattlässt. V nemško govorečih deželah lahko branje imenujejo Leichte Sprache (slo. lahka govorica, lahek jezik). Želimo predstaviti čim boljše primere dobre prakse zagotavljanja lahkega

branja, zato smo analizirali spletne vire in kolege v tujini povprašali po njihovih organizacijah, ki se ukvarjajo z lahkim branjem, ter po smernicah lahkega branja in oblikah informacij v različnih državah. Največ kakovostnih virov smo našli na Švedskem, v Veliki Britaniji in Avstraliji ter jih analizirali. Kakovostne primere dobre prakse smo našli tudi npr. v Nemčiji in na Norveškem. Iz podatkov, ki smo jih zbrali, je razvidno, da je veliko lahkega branja še vedno v tiskani obliki, vedno bolj pa so prisotni avdio in video zapisi ter na spletu dostopna besedila v obliki pdf (sicer večinoma namenjena tisku).

Zakonodajni okvir držav članic EU je enoten, a se bistveno razlikuje po izvedbeni praksi skrbi za prilagoditve gradiv v lahko branje. Zakonodajca se spreminja in prilagaja, zato velja opozorilo, da vse navedeno velja v času nastajanja priročnika.

1.3.1 Velika Britanija

V Veliki Britaniji ima po dostopnih podatkih eden od petih ljudi (20 %) nekakšno obliko invalidnosti. Lahko gre za motnje sluha, motorične omejitve ali kognitivne motnje, ki vplivajo na spomin in razmišljanje. Določene skupine uporabnikov imajo skupne ovire, s katerimi se npr. soočajo pri dostopu do digitalnih storitev. V veljavi sta dva zakona:

- *Disability Discrimination Act* (1995), slo. *Zakon o diskriminaciji, invalidnosti*; 19. člen govori o dostopu in uporabi informacijskih storitev.
- *The Equality Act* (2010) slo. *Zakon o enakosti*; 20. člen zakona govori o dolžnosti prilagajanja.

Zakona zahtevata sprejetje ustreznih ukrepov, kadar določba, merilo ali praksa človeka s posebnimi potrebami v primerjavi z drugimi osebami postavlja v pomembno slabši položaj.

Kadar se zahteve po prilagajanju nanašajo na zagotavljanje informacij, zakona narekujeta zagotovitev informacij v dostopni obliki.

Na vladni spletni strani (www.gov.uk/service-manual/helping-people-to-use-your-service/making-your-service-accessible-an-introduction) so navedena številna priporočila za implementacijo:

- Storitve morajo biti dostopne vsem, ki jih potrebujejo. Če niso, je to lahko v nasprotju z *Zakonom o enakosti* iz leta 2010. To pomeni, da morajo ponudniki začeti razmišljati o tem, kako lahko uporabniki dostopajo do storitve in jo uporabijo, preden načrtujejo ali izdelajo ponudbo. Za izpolnjevanje vladnih zahtev glede dostopnosti morajo digitalne storitve npr. izpolnjevati raven AA s smernicami za dostopnost spletnih vsebin (WCAG 2.0).
- Priporočajo vključenost povečevalnikov zaslona, bralnikov zaslona in orodij za prepoznavanje govora.
- Invalidne osebe naj se vključijo v raziskave uporabnikov (v raziskovanje je treba vključiti uporabnike). V zvezi s tem lahko nastanejo stroški – npr. spremstvo pomočnika, prevoz, storitve tolmača ... V tem delu bodo lahko ponudniki ugotovili, kako bodo lahko ljudje z vidnimi, slušnimi, motoričnimi in kognitivnimi motnjami uporabljali ponujeno storitev. Pozorni bodo na ovire, s katerimi se uporabniki soočajo.
- Treba je poskrbeti, da nihče ni izključen.
- Nekateri uporabniki imajo slabše digitalne spretnosti ali omejen dostop do spleta.
- Zagotoviti je treba tudi, da so dostopni nedigitalni deli storitve. Treba je na primer poskrbeti, da bodo imeli uporabniki, ki so gluhi ali imajo motnjo v govoru, način/sredstvo, kako se obrniti na ponudnika.
- Pri obveščanju strank je treba poskrbeti, da je informacije mogoče pretvoriti v alternativne oblike, tj. v dostopno obliko komunikacije (na primer velik tisk, brajica ali zvočni CD).
- Koristno je opraviti vrsto intervjujev z ljudmi s posebnimi potrebami.
- Koristne so delavnice usposabljanja, da se uporabniki naučijo tehnologije, ki jo uporabljajo.

V Veliki Britaniji s sedežem v Liverpoolu je vodilna britanska organizacija v pripravi lahko berljivih dokumentov za ljudi s posebnimi potrebami na

področju branja Easy Read Online Limited (www.easy-read-online.co.uk). Zavezana je k zagotavljanju dostopa do informacij na jasen in privlačen način.

Njihovi testni bralci prihajajo iz organizacije Mencap Liverpool, organizacije, ki spodbuja enakost in pravice za ljudi z motnjami v duševnem razvoju (www.mencapliverpool.org.uk).

Oblike dokumentov, ki jih pripravljajo v organizaciji, so:

- standardna besedila v lahko berljivi in razumljivi obliki,
- vprašalniki,
- letaki za tiskanje,
- dokumenti v drugih jezikih,
- poročila,
- plakati,
- spletne informacije ipd.

Njihove stranke so javne ustanove, državna telesa, lokalne uprave, stanovanjska združenja, prostovoljske in dobredelne ter podobne organizacije, storitve pa so plačljive.

Pictures to Share (slo. Fotografije, ki jih delimo) je socialno podjetje, ki se ukvarja z izdajanjem knjig za ljudi z demenco. Knjige so v prvi vrsti res namenjene ljudem z demenco, v njih pa bodo lahko uživali tudi drugi ljudje, npr. tisti, ki so doživeli možgansko kap, ali osebe z učnimi težavami, motnjami v duševnem razvoju. (Spletna stran: www.picturestoshare.co.uk).

Te fotografije so značilne za britansko okolje.

Slika 2: Primer fotografije

Vir: Spletna stran Pictures to Share

Pictures to Share od leta 2005 raziskujejo uporabo slik pri ljudeh z zmerno napredno demenco in ugotavljajo, da njihove knjige pripomorejo k lažji komunikaciji, preganjajo dolgčas, depresijo in izolacijo, pomagajo pri težavnem obnašanju in priklicu spominov ter spodbujajo dejavnost.

Slika 3: Naslovnica spletne strani

Vir: Spletna stran Pictures to Share

Opozoriti velja še na Škotsko spletno stran Keys to life (slo. Ključi življenja, <https://keystolive.info/wp-content/uploads/2014/05/the-keys-to-life-easy-read-version.pdf>). Pregledno je predstavljeno lahko branje in kje vse ga ljudje potrebujejo.

1.3.2 Švedska

Kot izhodišče urejanja področja dostopnosti na Švedskem velja *Konvencija o pravicah invalidov* (2006). Specifična zakonodaja omogoča, da lahko na Švedskem vsako knjigo priredijo brez pridobivanja dovoljenja s strani nosilca avtorskih pravic. 17. člen švedskega zakona o avtorskih pravicah piše o pravicah ljudi s posebnimi potrebami; po njem ima vsakdo pravico, da naredi takšen posnetek ali priredbo avtorskega dela (z izjemo zvočnega zapisa), ki ga oseba s posebnimi potrebami potrebuje, da bo lahko uživala v omenjenem delu. Izdelava posnetkov in distribucija ne

smeta imeti komercialne narave, če že, pa ima originalni/prvotni/prvi avtor pravico do poplačila (*Act on copyright in literary and artistic works*, 1960, 2011). Dejstvo pa je, da do tovrstnih del ne morejo dostopati vsi, temveč le bralci, ki so registrirani kot ljudje s posebnimi potrebami. Švedski zakon o jeziku tudi določa, da morajo biti besedila dostopna vsem (*Language Act*, 2009). Zakon o diskriminaciji določa, da je nedostopnost informacij oblika diskriminacije (*Discrimination Act*, 2008). Zakon o knjižničarstvu knjižnicam nalaga skrb za bralce z različnimi potrebami (*The Public Libraries Act*, 1996, 2014).

Leta 1968 je izšla prva švedska knjiga v obliki lahkega branja. V 1970-ih letih so začeli projekt časopisa v obliki lahkega branja, leta 1984 so pričeli izdajati časopis *8 SIDOR*. Center za lahko branje so ustanovili leta 1987, nato je bil leta 2015 priključen k Agenciji za dostopne medije. Leta 1991 je pričela delovati založba za lahko branje (LL-förlaget).

Na Švedskem nimajo nacionalnih ali enotnih smernic za lahko branje, prav tako nimajo poenotenih stopenj lahkega branja. Založbe, ki izdajajo lahko branje, uporabljajo vsaka lastne sisteme stopenjskega razvrščanja.

Področje dostopnosti informacij sistematično ureja Švedska agencija za dostopne medije (Myndigheten för tillgängliga medier, v nadaljevanju MTM), ki obvešča, ozavešča o znanju o zvočnih knjigah in širi znanje tega področja, o brajici, lahkem branju in sorodnih tehnikah ter področjih. Agencija aktivno deluje v procesu razvoja dostopnih medijev. Njihova osnovna naloga ni izdajanje knjig, čeprav imajo tudi založniško dejavnost. Letno izdajo le določeno število knjig. Švedska literatura v dostopnih oblikah je zbrana na portalu Legimus.se, tj. spletnem katalogu MTM. V okviru MTM deluje uredništvo lahkega berljivega časopisa *8 SIDOR* (slo. 8 strani). Vsebine na spletu dodajajo dnevno, enkrat tedensko pa izide tiskana izdaja. Proračun MTM je okoli 20 milijonov EUR letno. Zaposlujejo približno 110 ljudi.

Po podatkih sogovornikov, ki smo jih obiskali v okviru delovnega ogleda švedskih organizacij s področja dostopnosti branja, je pri uzakonjenju

lahkega branja na Švedskem aktivno pomagal varuh človekovih pravic.¹ Podrobnejši opis in analizo švedskega modela dostopnosti smo predstavili v dokumentu *Izhodiščni predlogi za sistematizacijo lahkega branja in dostopnih informacij v Republiki Sloveniji*, ki je eden izmed rezultatov projekta Lahko je brati in bo od junija 2019 dostopen na spletni strani www.lahkojebrati.si.

1.3.3 Norveška

Na Norveškem so projekt Leser søker bok (Bralci iščejo knjige) pričeli leta 2002. Organizacija ima 10 zaposlenih in se nahaja v Oslu. Njen namen je zagotavljanje kakovostnih knjig za ljudi s težavami pri branju. Najprej so začeli izdajati knjige za težje ovirane bralce, a kmalu ugotovili, da so potrebe po prilagojeni literaturi med veliko širšo populacijo. Organizacija podpira avtorje, ilustratorje in založnike, ki želijo objaviti knjige, prilagojene ljudem z različnimi sposobnostmi branja. Vsako leto podprejo med 12 in 15 knjig. Sodelujejo s knjižnicami, te imajo posebne police za lahko branje. Knjige so dobro označene, knjižničarji pa so poučeni o knjigah in izzivih, ki jih imajo različni bralci (www.lesersokerbok.no).

V Leser søker bok ocenjujejo, da potrebuje tretjina odraslih prilagoditve pri branju, kar je za posameznika težava, za družbo pa velik izziv.

Slika 4: Naslovna stran

Vir: Spletna stran Leser søker bok

¹ V septembru 2018 je nekaj članov projektne skupine v Stockholmu obiskalo MTM (www.mtm.se), organizacijo za ljudi z motnjami v duševnem razvoju FUB Stockholm (www.fubstockholm.se) in založbo Vilja (www.viljaforlag.se), ki letno izda od 60 do 70 naslovov knjig za odrasle v obliki lahkega branja. V Linköpingu nam je svoja vrata odprla Mestna knjižnica (www.linkoping.se/uppleva-och-gora/bibliotek).

1.3.4 Nova Zelandija

Izjemno pregledna spletna stran državne ustanove, ki na Novi Zelandiji uresničuje *Konvencijo o pravicah invalidov* Združenih narodov in strategijo Nove Zelandije o invalidnosti, je dostopna na spletni strani www.odi.govt.nz/guidance-and-resources/a-guide-to-making-easy-read-information. Priporočajo velikost črk najmanj 16; poudarjajo, da naj bo ena ideja ali ena tema na stran, torej ne preveč informacij, 4 do 5 ilustracij, misel naj se zaključi na eni strani. Dostopna so tudi navodila za pisanje lahkega branja.

Slika 5: Spletna stran Ministrstva za socialni razvoj Nove Zelandije

Vir: Spletna stran www.odi.govt.nz

Sklep

Termin lahko branje se navezuje na obliko in prilagoditve besedil, dostopnih v različnih medijih, kamor prištevamo pisne, elektronske, avdio in video informacije.

Priporočila *Guidelines for easy-to-read materials* (2010: 5) identificirajo dve skupini uporabnikov lahkega branja (povzeto po Haramija 2017):

- **Ljudje s posebnimi potrebami:** osebe z motnjami v duševnem razvoju, osebe z nevropsihičnimi težavami, gluhi in naglušni, gluho-slepi, slepi in slabovidni, osebe z afazijo, starejša populacija (osebe z demenco, s slabšim vidom in z drugimi težavami, povezanimi s starostjo); te skupine oseb potrebujejo lahko branje praviloma vse življenje. Nekatere osebe postanejo

uporabniki lahkega branja šele v starejšem obdobju življenja, čeprav so imele predhodno visoko razvite bralne kompetence (npr. bolniki z demenco ali afazijo, torej z motnjami v jezikovni dejavnosti, ki so posledica možganskih poškodb, pri slednji izstopa predvsem možganska kap).

- **Ljudje z omejenim znanjem jezika** in posledično omejenimi jezikovnimi zmožnostmi: ena skupina tovrstnih uporabnikov potrebuje lahko branje le določen čas (npr. priseljenci takoj ob priselitvi, ko njihove jezikovne kompetence v drugem jeziku še niso dovolj razvite; otroci, ki svoje jezikovne kompetence šele razvijajo); druga skupina – skupina slabših bralcev – potrebuje tovrstno gradivo vse življenje, če se njihove jezikovne kompetence ne izboljšajo.

Opomba k uporabi poimenovanj:

V projektu in priložniku ciljne skupine lahkega branja praviloma imenujemo “ljudje, ki potrebujejo lahko branje”. Za lažje opise prilagoditev glede na vrsto potreb, ki jih ima posamezen bralec, v besedilu za različne skupine ljudi s posebnimi potrebami mestoma uporabljamo poimenovanja, ki jih predvideva aktualna slovenska zakonodaja (npr. “osebe z motnjami v duševnem razvoju”). Ker slovenska zakonodaja, nekatere stroke in prakse še vedno uporabljajo termin “invalid”, to poimenovanje in njegove različice (“človek z invalidnostjo”, “oseba z invalidnostjo” ipd.) v ustreznih kontekstih v skladu z uveljavljeno doktrino uporabljamo tudi mi, še zlasti kadar citiramo različne vire.

2 Metode dela z vidika komunikacije in učenja z uporabo lahkega branja

Večina metod dela in nasvetov za komunikacijo velja za vse ciljne skupine lahkega branja. Zanimivo je, da se koncepti razumljive in spoštljive komunikacije prvotno niso začeli razvijati posebej za ljudi, ki potrebujejo lahko branje, temveč v sporočilih za javnost, v oglaševanju in prodaji, v medicinskih pojasnilih ipd. in seveda v jezikoslovju v okviru sporočanja.

2.1 Učenje

Razvoj pismenosti je vseživljenjski proces, ki se ga začnemo učiti v zgodnjem otroštvu in se nikoli ne konča. Zato je treba pri vseh ljudeh, še posebej pri ljudeh z nižjimi jezikovnimi kompetencami, skrbeti za nenehen napredek na vseh jezikovnih ravneh:

- Na besedoslovni ravnini se učimo besedišča, spoznavamo nove besede in njihov pomen; besedni zaklad širimo z védenjem o pomenu besed, ki jih znamo smiselno uporabiti.
- Na glasoslovni ravnini razvijamo glasovno zavedanje; opozarjanje na razmerje med fonemom (glasom) in grafemom (črko).
- Na oblikoslovni ravnini spoznavamo besedne vrste (samostalniške besede: samostalnik, samostalniški zaimek; pridevniške besede: pridevnik, števnik, pridevniški zaimek; glagol; prislov; predlog; vezniška beseda; členek; medmet; povedkovnik).
- Na skladenjski ravnini se učimo tvorjenja povedi: najprej enostavnih (prostih), nato večstavčnih povedi (priredij in podredij); pomembno je razumevanje stavčnih členov (osebek, povedek, predmet, prislovno določilo, prilastek) in njihove stavčne funkcije.
- Na besedilni ravni se učimo tvorjenja besedila: tvorimo preproste enobesedne izjave, s katerimi se odzivamo na okolje, izražamo svoja občutja, želje, potrebe glede na sogovorca.

Zavedamo se, da vsi, ki se ukvarjamo z lahkim branjem kot pisci besedil, prirejevalci ali mentorji branja, nismo hkrati tudi strokovnjaki za jezikovna vprašanja. Za razjasnitev morebitnih vprašanj predlagamo v uporabo slovensko slovnico za osnovne šole avtorja Kozme Ahačiča: *Kratkoslovnica* (2017).

Slika 6: Naslovnica

Vir: Založba Rokus Klett

Vsak od nas ima drugačna znanja, zato je tudi jezikovno zavedanje zelo raznoliko, še posebej pa je to odvisno od kognitivnih sposobnosti posameznika v določenem starostnem obdobju. Tako je npr. predšolsko obdobje osredinjeno na govorjenje, manj na pisanje (čeprav seveda pri otroku razvijamo tudi zavedanje o tisku: listanje knjige, smer branja ipd.), hkrati pa se je treba zavedati, da vsakdo napreduje v govoru vse življenje (ali pa se podporne osebe trudijo za ohranjanje že pridobljenih kompetenc, npr. pri starostniku z demenco pri jeziku vsakdanjega sporazumevanja). Pri razvijanju jezika vsakdanjega sporazumevanja lahko podamo otroku/odraslemu iztočnico za pripovedovanje o vsakdanji življenjski situaciji (hrana, oblačila, poklici, trgovina, zdravstveni dom, knjižnica in druge javne ustanove).

2.2 Nasveti za komuniciranje

Temelj kakovostne komunikacije je razumevanje sporočila, še posebej v primerih, ko strokovnjaki komunicirajo z laično javnostjo. Enak prenos se dogaja pri besedilih, ki jih prirejamo ali jih pišemo v lahkem branju. Seznam sedmih ključnih pojmov za učinkovito komuniciranje, ki sta jih uvedla Scott Cutlip in Allen H. Center 1952 (dostopna nam je bila 5. izdaja iz leta 1978), je zato dobra osnova tudi za lahko branje. Sedem ključnih

pojmov smo ohranili v izvorni obliki (model se imenuje 7'c; čeprav se prevedeni termini seveda ne začenjajo s črko c), utemeljitve pojmov smo prilagodili za potrebe lahkega branja:

- Popolnost: V besedilo morajo biti vključeni vsa dejstva in relevantni podatki, da lahko bralec besedilo razume. Besedilo mora bralcu odgovoriti na vprašanja: kdo, kaj, kje, kdaj in zakaj.
- Jedrnatost (zgoščenost): V besedilo vključujemo le najpomembnejše vsebine. Velika količina podatkov lahko bralca zmede, zato ne ve več, kaj je pomembno.
- Pozornost: Upoštevamo bralca besedila, njegova stališča in čustvene odzive. Osredinimo se na bralca besedila, na to, kaj potrebuje on, ne na stvari, ki se zdijo pomembne tvorcu besedila.
- Natančnost: V besedilu predstavimo dejstva. To načelo je pri lahkem branju pomembno predvsem pri razlagi manj znanih besed; za razlago vedno uporabimo konkretne primere, za katere vemo, da jih osebe s posebnimi potrebami poznajo.
- Vljudnost: V to načelo velja vključiti odnos in besedišče, ki sta vključujoča do oseb s posebnimi potrebami.
- Jasnost: Pri tvorjenju besedil za ljudi s posebnimi potrebami upoštevamo temeljna načela lahkega branja (enostavne povedi, enopomenske besede ipd.).
- Pravilnost: Besedilo mora biti vsebinsko in jezikovno pravilno. Četudi v lahkem branju dejstva poenostavljamo, morajo ta še vedno veljati.

Lahko branje se je v Skandinaviji in drugod pričelo razvijati na področju dela z ljudmi z motnjami v duševnem razvoju. Kasneje so ugotovili, da lahko branje koristi tudi mnogim drugim ciljnim skupinam. Ljudje z motnjami v duševnem razvoju, kot jih še vedno poimenujeta slovenska zakonodaja in stroka, sami pa tega poimenovanja sodeč po skupinah testnih bralcev in fokusnih skupinah ne preferirajo, so najbolj diskriminirana in marginalizirana populacija znotraj ciljne skupine oseb s posebnimi potrebami ter znotraj celotnega družbenega okolja, kar lahko po dolgoletnih izkušnjah pri delu z njimi in zanje avtorji priročnika zapišemo brez oklevanja.

Za osebe z motnjami v duševnem razvoju v klasičnem smislu ne velja, da sta branje in komuniciranje enostavni. Vendarle pa ni potrebe, da bi bilo komuniciranje stresno in da bi se končalo z nerazumevanjem. Lahko je prijetno in se konča z dobro izkušnjo ter doseženim ciljem. S tem povezani občutki so prijetni in te prijetne izkušnje so motivacijske.

V priročniku ne bomo govorili o značilnostih, ki so pripisane ljudem in motnjam v duševnem razvoju glede na "težo" motnje (lahka, zmerna, težja, težka). Za potrebe komuniciranja in učenja je dovolj, da prepoznavamo, da imajo nekateri ljudje iz te ciljne skupine težave v komuniciranju. Poleg tega npr. inteligenčni kvocient, ki je eden izmed kazalnikov za oceno stanja in funkcioniranja posameznika z diagnozo, ni prav koristen pokazatelj komunikacijske sposobnosti posameznika. Dva človeka z isto pripisano diagnozo in istim inteligenčnim kvocientom imata lahko zelo različne praktične ter verbalne sposobnosti. Prav tako besednjak posameznika ni nujno sorazmeren s stopnjo njegovega razumevanja ali s stopnjo zmožnosti komuniciranja (Booth & Booth, v Gallagher 2002). Treba je upoštevati tudi, da imajo nekateri ljudje dodatne težave s sluhom, z vidom ali govorom.

Uspešno komuniciranje je podlaga uspešnemu učenju. Vsak človek se lahko česa nauči. V procesu izobraževanja je pomembno, da dopustimo napake: vsakdo se kdaj zmoti, vsakdo ima pravico do popravka.

Na podlagi literature in praktičnih izkušenj smo oblikovali 15 "zlatih nasvetov" za komunikacijo z odraslimi, ki potrebujejo lahko branje:

1. **Bodimo spoštljivi.** Z osebo se vnaprej dogovorimo, ali se bomo vikali ali tikali. Z odraslo osebo se nikoli ne pogovarjamo kot z otrokom.
2. **Vzemimo si čas.** Tako razumevanje sporočila kot njegovo podajanje zahtevata čas. Celotna izmenjava sporočil zahteva čas. Včasih se nam lahko zazdi, da je oseba odgovorila na neko vprašanje "iz zraka", ko pa situacijo analiziramo, ugotovimo, da je odgovorila na vprašanje, ki smo ga postavili pred nekaj časa.

3. **Govorimo počasi in razločno.**
4. **Izberimo mirno lokacijo.** Dobro je, da je prisotnih čim manj motečih dejavnikov. Pomaga tudi, če oseba lokacijo pozna in se na lokaciji dobro počuti.
5. Veliko ljudi sporočila bolje razume, kot pa jih podaja. To pomeni, da **ljudje verjetno razumejo več, kot se nam zdi.** Treba si je zapomniti, da pomanjkanje povratne informacije ne izhaja nujno iz nerazumevanja naše iztočnice. Oseba ima lahko zgolj težave z izražanjem.
6. Tudi če osebo spremlja podporna oseba ali asistent, **se vedno pogovarjamo neposredno z osebo.** Namenimo ji pozornost in vzpostavimo očesni stik.
7. Preverimo, **ali oseba morda uporablja komunikator, mapo s sličicami** ali sorodni pripomoček. Sistemi nadomestne in dopolnilne komunikacije so zelo koristni, uporablja jih lahko prav vsak človek. Če oseba nima teh pripomočkov in če z njo delamo več časa, ocenimo, ali bi ji nadomestna ali dopolnilna komunikacija nemara koristila. Najdimo ustrezne metode in orodja.
8. Dajajmo pozitivna sporočila in spodbude, **osredotočimo se na človekove zmožnosti** in ne na pomanjkljivosti.
9. Uporabljajmo **preprost jezik, kratke povedi.** Lahko si pomagamo s slikami, z gestikulacijo ali celo z napisanimi besedami.
10. Osebi **povejmo, če je ne razumemo.** Verjemite, večina ljudi opazi, kadar se pretvarjamo, da jih razumemo, a jih v resnici ne.
11. **Preverimo, ali nas oseba razume.** Nikoli ne postavljamo vprašanj, kot npr.: "Ali razumete?" ali "Ne razumete?" Obstaja velika verjetnost, da oseba na tovrstna vprašanja odgovori "Da.", tudi če ne pozna odgovora, je zmedena zaradi dolžine ali kompleksnosti vprašanja ali preprosto sklepa, da smo mi tisti, ki od nje želimo pozitiven odgovor. Razumevanje preverimo tako, da osebo npr. prosimo, da ponovi, kaj smo ji sporočili, opiše sporočilo.

12. Kadar oseba ne razume nas, **poskusimo povedati ali vprašanje postaviti na drugačen način**. Bodimo iznajdljivi.
13. Za ilustracijo informacije ali vprašanja uporabljajmo **primere iz vsakdanjega življenja**.
14. Pomembne stvari večkrat **ponovimo** in jih **povzemimo**.
15. **Zagotovimo zaupnost**, če je to potrebno. Osebi povejmo, da informacij ne bomo prenašali drugim osebam, npr. varuhinji, asistentu, staršem.

2.3 Nasveti za učenje in poučevanje

Didaktika je veda, ki preučuje teorijo in prakso poučevanja, pri čemer je (Ivanuš Grmek in Javornik Krečič 2011: 8) »naloga didaktike kot aplikativne vede učitelju ponuditi praktične smernice za ravnanje«. Tudi lahko branje mora upoštevati didaktična načela (to so logične posplošitve učnih spoznanj in izkušenj, prav tam: 58) in učne metode. Slednje so (Ivanuš Grmek in Javornik Krečič 2011: 114):

- » – Premišljeni načini načrtnega ravnanja, ki vodijo k doseganju ciljev.
- Znanstveno in praktično preverjeni načini učinkovite komunikacije med učiteljem in učenci na vseh stopnjah učnega procesa.«

Za lahko branje je najpomembnejša verbalno-tekstualna učna metoda, ki pa se pogosto navezuje na ilustrativno- demonstracijske metode. To pomeni, da uporabljamo (prav tam: 115–130):

- Metodo razlage: pripovedovanje, opisovanje, pojasnjevanje, presojanje, obrazložitev.
- Metodo pogovora: za lahko branje uporabljamo vprašanja nižjega nivoja, ki so enopomenska in pomenijo reprodukcijo usvojenih podatkov in dejstev; pri spretnejših bralcih (predvsem tistih, ki potrebujejo lahko branje le določen čas, npr. otroci in priseljenci, ki se jezika šele učijo) smemo uporabiti tudi vprašanja višjega nivoja, ki od bralca zahtevajo razumevanje, povezovanje, vrednotenje; ločimo več vrst pogovora (vezani, prosti, katehetska oblika, sokratovska oblika, hevristična oblika,

- diskusija in debata), pri čemer je za lahko branje ključnega pomena vezani pogovor, ta je namreč vsebinsko jasno določen, pri preizkušanju razumevanja prebranega imamo vprašanja naprej pripravljena, podrejena so razumevanju vsebine.
- Metodo prikazovanja: ta se povezuje z načelom nazornosti; lahko gre za razlago ali pogovor, delo z besedilom (tudi dramatizacija oz. igra vlog), ilustrativne prikaze ali uporabo resničnih predmetov.
 - Metodo dela z besedilom: opredeljuje jezikovno-komunikacijske dejavnosti branja in pisanja.

Izpostavljam 10 praktičnih usmeritev za učenje in poučevanje odraslih, ki potrebujejo lahko branje:

1. Vnaprej se dogovorimo, **kaj** in **kdaj** bomo delali. Morda je koristno imeti urnik (s sličicami).
2. Iz prakse vemo, da je najučinkovitejša strategija učenja oseb z motnjami v duševnem razvoju učenje po številnih majhnih **korakih**. Določeno dejavnost razdelimo na več zaporednih dejavnosti, ki na koncu pripeljejo do cilja.
3. Raziskave kažejo, da **možnost izbire** pri ljudeh z motnjami v duševnem razvoju pomembno zviša motivacijo, čas vztrajanja ob dejavnosti, ustvarjalnost in pridobljeno znanje. Izbiro omejimo na dve ali tri možnosti. Lahko si pomagamo s slikami.
4. Učni pristop, ki je pri delu s to ciljno skupino praviloma najučinkovitejši, je razvoj veščin skozi **kinestetično učenje**. To pomeni, da se v praksi praviloma dobro obneseta učenje ob gibanju in učenje na konkretnih primerih. Ni nujno, da v procesu učenja sedimo pri miru.
5. **Zelo pomembno znanje in veščine so tiste s področja komuniciranja**. Za uspešno komuniciranje so med drugim zelo pomembne veščine vodenja in sledenja, sodelovanja v timu, komunikacije, samoizražanja, gradnje zaupanja, spoštovanja, razvoja ustvarjalnosti, sprejemanja sprememb, ocenjevanja, samostojnosti. Vse te veščine so torej zelo pomembne za

uspešno komuniciranje, obenem pa so odraslim osebam s posebnimi potrebami pogosto odtujevane. Pripadniki omenjene ranljive ciljne skupine govorcev namreč prevečkrat ostajajo na robu, niso navajeni ustreznega spoštljivega naslavljanja s strani drugih oseb, niso navajeni izražati mnenja, niso vprašani po stališčih ipd., kar posledično povzroča nizko samopodobo in bodisi osebnostno zadržanost oz. zavrtost ali pretirano ekstrovertiranost. Urjenje zgoraj navedenih večšin zato ciljno skupino v praksi praviloma zelo pritegne, saj imajo normalno človeško potrebo po prikazanih dejavnostih in odnosih.

6. V procesu učenja priporočamo uporabo vizualnih iztočnic.
7. Dajmo takojšnje povratne informacije.
8. Udeleženci naj proces evalvirajo.
9. Samozagovorniki in podporne osebe: treba je izpostaviti še pomembno funkcijo t. i. podpornih oseb, ki se bodo hkrati s ključno ciljno skupino govorcev udeležile temeljnih in diseminacijskih izobraževanj. Podporne osebe nudijo podporo tistim ljudem z motnjami v duševnem razvoju, ki pri razvijanju in udejanjanju samostojnosti podpora dejansko potrebujejo (v tem odnosu osebe z motnjami v duševnem razvoju imenujemo samozagovorniki). Podporna oseba bo v procesu usposabljanja samozagovornika upoštevala kot enakovrednega. Podporna oseba pozna potrebe, interese in sposobnosti samozagovornika, kar bo v veliko pomoč v procesu individualizacije usposabljanja. Podporne osebe bodo lahko v procesu sodelovale vlogi spremljevalcev, svetovalcev, animatorjev in bodo po potrebi usmerjale komunikacijo. Hkrati bodo pridobile znanja s področja priprave in uporabe lahkega branja, ki jih bodo skupaj s samozagovorniki posredovale naprej, npr. v zavode, društva.
10. Potrdilo o opravljenem usposabljanju in "nagrada" delujeta motivacijsko.

2.4 Preverjanje ustreznosti gradiv

Vsako gradivo, ki ga pripravimo v lahkem branju, mora biti preverjeno z uporabniki. Besedilo in slikovno gradivo popravljamo tako dolgo, da sta v celoti razumljivi ciljni skupini.

2.4.1 Temeljne smernice

Osnovna lista ali seznam preverjanja (check-list), ki je v obliki lahkega branja priročnikom *Lahko je brati* priložena na posebnih vložnih listih, vsebuje temeljne smernice, ki naj bi jim sledili pri preverjanju ustreznosti pisnih gradiv, med drugim:

- Veste, za koga delate lahko branje? (Poznate ciljno skupino?)
- So pri delu pomagali testni bralci? (So izdelek preverili testni bralci?)
- Je naslov jasen?
- Ste uporabili neserifne črke?
- Je pisava velika vsaj 14 točk?
- Se črke dobro vidijo?
- Ste besedilo poravnali levo?
- Ste uporabili slovenske besede?
- Ste uporabili lažje besede?
- Ste pojasnili težke besede?
- Ste uporabili kratke povedi?
- Pripovedujete po vrsti?
- Ste pustili na listu dovolj praznega prostora?
- Je razmik med vrsticami dovolj velik?
- Ste označili številke strani?
- Ste uporabili slike?
- Se jasno vidi, kaj je na slikah?
- Je na slikah to, kar piše v besedilu?

Menimo, da so na tem osnovnem seznamu navedeni minimalni standardi, ki jih je treba upoštevati pri pripravi lahkega branja.

2.4.2 Delo testnih bralcev

Osnovni vodili pri pripravi lahkega branja sta berljivost in razumljivost za ciljne bralce. Zelo dobro je, če ljudje iz skupine ciljnih bralcev kot testni bralci sodelujejo v celotnem postopku priprave gradiva v lahkem branju. To pomeni, da so vključeni že v izbiro teme, kasneje pa s svojimi željami in znanji usmerjajo pripravo gradiva. Prirejanje besedila za lahko branje poteka običajno na dva načina. Pri prvem delamo na izvornem besedilu skupaj s testnimi bralci; besedilo beremo skupaj in ga sprotno prirejamo. Ker je lahko ta način zelo dolgotrajen, v primerih, ko gre za zahtevnejša besedila, pa tudi zelo težak ali celo nemogoč, pri prirejanju obsežnejših besedil pogosteje uporabimo drugi način, pri katerem izdelamo osnutke, v vse nadaljnje faze pa vključimo testne bralce. Tudi pisanje avtorskih besedil poteka podobno, tj. v popolnem sodelovanju s testnimi bralci ali s predhodno izdelavo izhodiščnega osnutka besedila.

Sodelovanje testnih bralcev v celotnem postopku priprave gradiv v lahkem branju ni vedno mogoče. Je pa treba vsako gradivo, ki ga pripravimo v lahkem branju, s testnimi bralci vsaj preveriti. Besedilo in slikovni material tako dolgo popravljamo, da je v celoti razumljiv testni skupini in s tem tudi naši ciljni skupini.

Testni bralci prevzemajo vlogo svetovalcev, strokovnjakov. Kot na vsakem drugem področju z delom pridobivajo izkušnje in veščine. Izkušeni testni bralci iz gradiva običajno hitreje izluščijo bistvo in prepoznajo pomanjkljivosti, zato so zelo dragoceni sodelavci v primerih, ko pripravljamo zahtevnejša gradiva ali pa imamo na voljo manj časa. Zelo pomembno pa je, da končni izdelek preverimo tudi s testnimi bralci, ki so manj izkušeni oz. niso sodelovali v postopku priprave ali testiranja izdelka v lahkem branju. Le tako bomo namreč lahko ugotovili, na kakšen način se bo na gradivo odzvala ciljna skupina – je pripravljeno gradivo zanje res razumljivo in s tem uporabno? Testnim bralcem vedno pojasnimo, kaj bodo počeli in kaj se od njih pričakuje. Prav tako jim je treba pojasniti, ali bo njihovo delo plačano ali ne. Kadar so plačani drugi sodelavci pri pripravi gradiva v lahkem branju, je seveda treba plačilo

zagotoviti tudi testnim bralcem. Če so sodelavci prostovoljci, tudi testne bralce vprašamo, ali so se plačilu za vloženo delo pripravljene odpovedati. O osnovah dela s testnimi bralci pišemo tudi v priročniku *Lahko je brati: Nasveti za lahko branje 2, Pravila*. Pri testiranju smiselno uporabljamo napotke omenjenega priročnika.

2.4.3 Delo drugih strokovnih sodelavcev

Visok odstotek uredniškega dela praviloma opravi že vsebinski vodja projekta oz. človek, ki gradivo v lahkem branju pripravlja. Pogosto, na primer pri prirejanju leposlovja, pa je potreben tudi zunanji urednik. Zunanji urednik mora poznati pravila lahkega branja. S pravili ga moramo seznaniti. Usposobiti ga moramo za uredniško delo na področju lahkega branja.

Osnovno vodilo pri izboru ilustratorja ali fotografa oz. izboru ilustracij ali fotografij je jasnost sporočila. Avtorska svoboda se temu vodilu smiselno prilagaja. Več svobode ima umetnik na primer pri ilustriranju poezije, občutkov, manj pa pri ilustriranju zelo konkretnih informacij v navodilih ali priročnikih. Umetniku moramo jasno sporočiti, kakšne so zahteve lahkega branja in kaj od njega v konkretnem projektu pričakujemo. Ilustracije, ki se na testiranju izkažejo kot delno ali popolnoma neustrezne, bo moral umetnik popraviti ali izdelati nove. Priporočamo, da se s testnimi bralci preverijo že skice, saj je potem manjša verjetnost, da bodo končane ilustracije neustrezne.

Pravila lahkega branja mora poznati tudi lektor. Tudi njega moramo spoznati s pravili. Usposobiti ga moramo za lektorsko delo na področju lahkega branja.

Zelo priporočljivo je, da gradiva pregledajo strokovnjaki s področja, na katerega sodi gradivo. Na primer: priredbo ali razlago zakona pregleda strokovnjak za pravo. Za gradiva, ki se nanašajo na zelo specifična področja in bodo javno objavljena, je strokovni pregled nujen.

Oblikovalec mora biti seznanjen s tehničnimi pravili lahkega branja. Ob predaji besedila in slikovne opreme v oblikovanje mora koordinator projekta oblikovalcu obvezno posredovati tudi tehnične smernice. Če publikacijo pripravljamo za naročnika, ki ima svojega oblikovalca, se smernice posredujejo naročniku. Še bolje je, da z oblikovalcem vzpostavimo neposredni stik. Pred tiskom mora koordinator projekta izdelek obvezno dobiti v vpogled in ga pred tiskanjem dokončno odobriti s stališča lahkega branja.

Tiskar mora imeti natančna navodila glede formata, gostote papirja, vezave in barv.

2.5 Strokovna literatura o lahkem branju in metodah dela z uporabniki

V slovenščini obstaja nekaj publikacij, s katerimi si lahko pomagamo pri delu z ljudmi s posebnimi potrebami. Navajamo zgolj izbor:

- Alenka GOLOB, 2006: Vseživljenjsko učenje odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju: magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Alenka GOLOB, 2016: *Življenjski prehodi pri osebah s posebnimi potrebami: načrtovanje tranzicijskih procesov in izdelava tranzicijskih programov za osebe s posebnimi potrebami v kontekstu inkluzije in vseživljenjskega učenja*. Drugi avtorji: Valerija BUŽAN: Uvod, Sabina JELENC-KRAŠOVEC: Alenki, Zoran JELENC: O avtorici. Draga: CUDV Dolfke Boštjančič.
- Dragica HARAMIJA, 2017: Lahko branje. *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*. Marko Jesenšek (ur.). Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 119). 296–314.
- Dragica HARAMIJA in Janja BATIČ, 2016: Celostno branje slikanic kot izhodišče za branje odraslih z motnjo v duševnem razvoju. *Jezik in slovstvo* 61/1. 35–46.
- Simona KUPLEN, 2018: Učenje učenja odraslih z motnjo v

- duševnem razvoju s pomočjo lahkega branja: magistrsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=127250>.
- Katja VADNAL, 2012: *Naredimo učenje lahko: priporočila učiteljem za pripravo uporabniku prijaznih tečajev vseživljenskega učenja*. www.zveza-sozitie.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/NAREDIMO_UCENJE_LAHKO_POPRAVEK.pdf
 - Nika VIZJAK, 2016: *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami*: magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta. <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=60759>.
 - Nina VOLČANJK, 2018: *Učenje učenja govora in jezika pri učencih z motnjo v duševnem razvoju na primeru knjige v lahkem branju*: magistrsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta. <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=70537>.

Sklep

Za vse osebe, ki potrebujejo lahko branje, je treba najprej identificirati težave, ki se pojavljajo pri branju in pri komunikaciji posameznika (npr. manj obsežen besedni zaklad, težave s sopomenkami, z večpomenkami ipd.). Vsaka oseba potrebuje drugačen pristop in ji ustreza drugačen medij, zato je treba identificirati tudi to dvoje; nekdo npr. laže bere na računalniškem zaslonu, drugi natisnjeno različico besedila, zelo pomembna je tudi vizualna podoba podanega gradiva. Vsekakor morajo biti metode prilagojene zmožnostim uporabnika, besedila morajo uporabniki preizkusiti, popravljamo jih tako dolgo, da so razumljiva. Predvsem pa je potreben spoštljiv odnos med ljudmi in do ljudi, tistimi oz. tistih, ki lahko branje potrebujejo, in tistimi oz. tistih, ki ga pripravljajo.

3 Smernice za laže berljive in razumljive informacije

3.1 Zgodovina razvoja lahkega branja v Sloveniji

Razvoj lahkega branja v Sloveniji

Do leta 2011: Prve publikacije

Do leta 2011 je bilo v Sloveniji nekaj poskusov izdaje publikacij v obliki lahkega branja.

Pionirji v razmišljanju o dostopnem branju v Sloveniji so bili v VDC Tončke Hočevar, kjer so za revijo *HANCA* že leta 2001 prejeli nagrado Sklada za inovacije na področju življenja in dela.

Ena izmed zgodnjih publikacij v laže berljivi in razumljivi obliki je knjižica *Preprosto evro*, ki je bila pripravljena v okviru Načrta uvedbe evra.

Komunikacijska kampanja v podporo uvajanju evra je potekala med letoma 2005 in 2007, pri pripravi knjižice v laže berljivi in razumljivi obliki pa je sodelovala Zveza Sožitje – Zveza za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoju Slovenije. Knjižica, ki jo je v obliki wordovega dokumenta mogoče pridobiti s spletne strani Zveze Sožitje, je napisana z malimi tiskanimi črkami in nima slikovnega gradiva.

YHD, društvo za kulturo in teorijo hendikepa, in Modra, društvo za raziskovanje in uresničevanje psihosocialnih potreb žensk, sta v letu 2007 založili slikanico v obliki lahkega branja z naslovom *Šolanje in zaposlovanje otrok in odraslih*, ki se težko učijo. Slikanica vsebuje besedilo z malimi tiskanimi črkami in je dostopna na spletni strani društva YHD.

Leta 2008 je takratno Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve izdalo *Lahko berljiv vodnik po Konvenciji o pravicah invalidov – mednarodnem sporazumu o pravicah invalidov*.² Napisan je z malimi tiskanimi črkami in dopolnjen z ilustracijami angleške organizacije Inspired Services Publishing Ltd.

Z izjemo Centra za usposabljanje, delo in varstvo Dolfke Boštjančič, Draga, in posameznikov v Centru za usposabljanje, delo in varstvo Črna

² Vodnik je v obliki datoteke pdf mogoče pridobiti s spletne strani Ministrstva.

na Koroškem nimamo podatka, da bi se pred letom 2011 z dostopnostjo informacij v obliki lahkega branja znotraj lastne organizacije ukvarjale slovenske organizacije, ki delajo z uporabniki in za uporabnike s težavami pri branju, pisanju ter dostopanju do informacij nasploh.

2011–2016: Pomembni mejniki

V začetku leta 2011 je bil ustanovljen zasebni Zavod RISA, Center za splošno, funkcionalno in kulturno opismenjevanje. Slovenija je tako dobila prvo organizacijo, ki se je pričela organizirano in sistematično ukvarjati s področjem dostopnosti do informacij v obliki lahkega branja. Hkrati z ustanovitvijo so v Zavodu RISA začeli izdajati prvi brezplačni časopis v obliki lahkega branja: *20 MINUT*. Časopis, sprva kot mesečnik, kasneje kot dvomesečnik, na spletu izhaja še danes.

Istega leta so v Centru za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem pričele delovati prve skupine uporabnikov lahkega branja.

Leta 2012 sta v okviru Evropske prestolnice kulture Maribor izšli prvi priredbi leposlovja v lahke branje v slovenskem jeziku, W. Shakespeare: *Romeo in Julija* ter I. Tavčar: *Visoška kronika*. Priredbi sta napisani z malimi tiskanimi črkami in testirani z uporabniki Centra za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem, ki so sodelovali v celotnem procesu prilagajanja besedil. Knjigi je izdal Zavod RISA.

V letu 2012 je, ponovno v organizaciji Zavoda RISA in s pomočjo Ministrstva za zdravje, nastala prva spletna stran v obliki lahkega branja v slovenskem jeziku. Spletna stran, ki prinaša podatke s področja skrbi za zdravje, je dostopna na www.ostanizdrav.com.

Med letoma 2011 in 2013 je pod vodstvom organizacije Inclusion Europe, krovne organizacije za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju, potekal projekt Pathways to Adult Education for People with Intellectual Disabilities II. Projekt, ki ga je sofinancirala Evropska unija, je bil namenjen diseminaciji v predhodnem projektu izdelanih evropskih smernic za pripravo lahko berljivih in razumljivih informacij v različnih evropskih državah. Med njimi je bila tudi Slovenija. Evropske standarde so na Zvezi Sožitje prevedli in prilagodili v slovenski jezik. Posebnost teh zgodnjih

smernic za lahko branje v slovenskem jeziku z naslovom *Informacije za vse*, unikatna v evropskem in svetovnem merilu, je bila usmeritev, da naj se lahko branje v slovenskem jeziku pripravlja izključno z velikimi tiskanimi črkami. Zveza Sožitje je v okviru omenjenega projekta pripravila prvo izobraževanje za inštruktorje za pripravo lahko berljivih in razumljivih besedil v Sloveniji.

Prvi nacionalni posvet na temo lahkega branja je bil leta 2013 v Črni na Koroškem. Zavod RISA, Zveza Sožitje in Center za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem so uspeli s predložitvijo predlogov dopolnil k *Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*. Resolucija tako med govorniki s posebnimi potrebami omenja tudi skupino oseb z motnjami v duševnem razvoju, med koncepti oz. orodji za približanje jezika pa lahko branje. Na tej podlagi je leta 2015 izšel prvi javni razpis, namenjen lahkemu branju, v Republiki Sloveniji. V okviru razpisa Ministrstva za kulturo je Zavod RISA z dovoljenjem nosilca avtorskih pravic izdal priredbo Finžgarjevega romana *Pod svobodnim soncem* v 2 zvezkih. Leto dni za tem, konec leta 2016, je izšel prvi avtorski roman v obliki lahkega branja v slovenskem jeziku. Sodelovanje pisateljice in specialne pedagoginje dr. Aksinje Kermauner z uporabniki Centra za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem je prineslo ljubezenski roman *Cvetje in ogenj*, ki ga je v sodelovanju z Zavodom RISA izdal in založil CUDV Črna.

2017: Leto priložnosti in prelomnic

V letu 2017 je na pobudo Zavoda RISA iz Sveta za spremljanje in razvoj smernic za lahko branje v Sloveniji, ki se je oblikoval na Drugem nacionalnem posvetu na temo lahkega branja leta 2015 na Ravnah na Koroškem, nastalo Društvo za prilagojeno obliko komunikacij LABRA. Med ustanovnimi člani društva so uporabniki in strokovnjaki z različnih področij, ki jih zadeva lahko branje (specialni in rehabilitacijski pedagogi, socialna pedagoginja, profesorice slovenskega jezika in drugih področij, akademiki, socialni delavci, antropologinja, ekonomist, logopedi, uporabniki ter drugi). Društvo LABRA je (*Statut Društva LABRA*, 2017):

/.../ prostovoljno, samostojno, neprofitno in nepolitično društvo domačih in tujih fizičnih oseb, ki združujejo svoje delo, trud, zmožnosti in po potrebi tudi sredstva za dosegajo cilja, da bi imeli vsi ljudje dostop do informacij v zanje razumljivi obliki, kar bi privedlo do tega, da bi se lahko tudi osebe s težavami na področju branja in razumevanja same izražale o svojih potrebah, odločale o svojem življenju in enakopravno ter samostojno odločale o stvareh, pomembnih za njihovo bivanje in življenje v svoji okolici.

V letu 2017 je po spremembah v organizaciji prenehala delovati večina bralnih skupin Centra za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem. Tako se je prekinilo sedemletno delo, ki je ob zaključku naštel 12 bralnih (samozagovorniških) skupin, 6 usposobljenih mentoric in več kot 100 redno vključenih bralcev oz. udeležencev. V okviru omenjenih skupin je bilo pripravljenih in testiranih veliko število internih dokumentov, nekaj knjig in publikacij, med njimi *Vodnik po pravicah invalidov v lahko berljivi ter razumljivi obliki* Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Člani skupin so svoje delo predstavili v številnih slovenskih knjižnicah, šolah, varstveno-delovnih centrih, na izobraževanjih in drugih dogodkih. Med drugim so sistematično testirali smernice *Informacije za vse*, priredbo evropskih standardov za lahko branje.

Na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru je bil izveden Študentski inovativni projekt za družbeno korist z naslovom *Lahko branje*; deset študentk je pripravilo besedila o vseh 60 slovenskih krajih, v katerih so varstveno-delovni centri ali centri za usposabljanje, delo in varstvo; pripravljen je bil tudi dokument *Varnost pri delu*. Študentke so preverjale besedila v vseh enotah VDC Polž Maribor, preverjanje ustreznosti je bilo opravljeno tudi v CUDV Črna na Koroškem. Oba dokumenta sta dostopna na spletni strani Pedagoške fakultete v Mariboru: <https://pef.um.si/388/sipk++lahko+branje>.

Ministrstvo za kulturo je junija 2017 objavilo javni razpis za izbor operacij *Jezikovna integracija ranljivih skupin govorcev v Republiki Sloveniji*. Zavod RISA s partnerji je prijavil enega od dveh izbranih projektov. Projekt z naslovom *Lahko je brati: Razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji* se je začel izvajati v začetku leta 2018.

2018: Leto projektov

Poleg projekta Lahko je brati: Razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji, katerega rezultati so ta priročnik, priročnik za pripravo lahkega branja v dveh zvezkih, nabor sopomenk, nabor prosto dostopnega slikovnega gradiva, kurikulum usposabljanja in model sistemizacije lahkega branja v Sloveniji, je v Sloveniji v letu 2018 potekalo še nekaj pomembnih projektov na temo lahkega branja.

Javni zavod RTV Slovenija in Zavod RISA sta pričela sodelovati v evropskem projektu EASIT (Easy Access for Social Inclusion Training), ki ga sofinancira program Erasmus +. Projekt, v katerem so se osredotočili na avdiovizualne vsebine in ki raziskuje možnosti prepletanja lahkega branja z drugimi storitvami oziroma tehnikami dostopnosti, kot sta na primer zvočno opisovanje in podnaslavljanje, se bo zaključil v letu 2021. Društvo LABRA je v okviru razpisa Centra nevladnih organizacij Slovenije pričelo pripravljati zagovorniški načrt za neposredno umestitev lahkega branja v slovensko zakonodajo.

Prirejanje *Ustave Republike Slovenije*, krovnega pravnega akta v RS, v lahko berljivo in razumljivo obliko je projekt Študentske sekcije društva Specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije. Trinajst študentov prostovoljcev sodeluje s testnimi bralci z motnjami v duševnem razvoju.

Nosilec projekta Partnerstvo za aktivnejše življenje mladih z motnjami v duševnem razvoju (PAL4youth) je Zveza Sožitje, ki v partnerstvu z organizacijo Inclusion Czech Republic med drugim pripravlja 7 zvezkov *Knjižic za fante in dekleta*, zapisanih v lahko berljivem in razumljivem jeziku. Projekt sofinancira program Evropske unije Erasmus +.

Na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru, na študijski smeri Inkluzija v vzgoji in izobraževanju, je bil potrjen izbirni predmet Lahko branje.

3.2 Predhodne smernice za lažje berljive in razumljive informacije

V Sloveniji smo se lahko pri pripravi lahkega branja že pred izdajo obeh priločnikov *Lahko je brati* oprli na nekaj gradiv. Obstoječa priporočila oz. navodila za pripravo lahkega branja, ki so bila že na voljo v Sloveniji, smo vzeli kot osnovo za razvijanje preizkušenih in svežih smernic za pisanje ter oblikovanje lahkega branja.

Starejša gradiva, iz katerih smo izhajali pri pripravi smernic za lahko branje v slovenščini, so kljub nekaterim pomanjkljivostim lahko seveda zelo koristna.

3.2.1 IFLA: Smernice za lažje berljivo gradivo

Leta 1997 je izšlo nekaj praktičnih predlogov za lahko branje, ki so jih pripravili pri Mednarodni zvezi bibliotekarskih društev in ustanov (International Federation of Library Association, v nadaljevanju IFLA). Te smernice so ves čas dopolnjevali; nastale so *Smernice za lažje berljivo gradivo* (1997, 2003, 2007, 2010) in *Smernice za knjižnične programe opismenjevanja*. 46 strani smernic je namenjenih predvsem knjižnicam, napisane pa so v klasični, ne v lahko berljivi obliki.

IFLA je tista mednarodna organizacija, ki kaže pomemben interes za spodbujanje branja med ranljivimi skupinami, prav posebej njena Sekcija za knjižnično dejavnost za ljudi s posebnimi potrebami (ang. Library Services to People with Special Needs Section). V ta namen že več kot 20 let dopolnjujejo publikacijo *Smernice za lažje berljivo gradivo* (ang. *Guidelines for easy-to-read materials*). Smernice se navezujejo na obstoječe dokumente o pravicah do branja za ljudi s posebnimi potrebami (npr. *Konvencijo o človekovih pravicah*, Unescova priporočila).

V smernicah sta predstavljeni dve definiciji lahkega branja: po prvi gre zgolj za oblikovne prilagoditve, pri katerih je besedilo preglednejše, ne pa tudi enostavnejše za razumevanje (levostranska poravnava, večji

font črk, primerna izbira pisave, nebleščeč papir ipd.), druga definicija pa je bistveno širša in ob oblikovnih prilagoditvah zahteva tudi jezikovno poenostavljanje besedil, pri čemer mora tisti, ki tovrstna besedila pripravlja, upoštevati vsebino, jezik, ilustracije in grafično podobo besedila.

Za ljudi s posebnimi potrebami je zelo pomembno udejanjanje širše definicije. Termin lahko branje se navezuje na obliko in prilagoditve besedil, dostopnih na različnih medijih (pisne, elektronske, avdio in video informacije). Priporočila identificirajo dve skupini uporabnikov lahkega branja (*Guidelines for easy-to-read materials*, 2010: 5):

- ljudje s posebnimi potrebami (posebej so izpostavljene naslednje skupine oseb z lažjimi, zmernimi in težjimi motnjami): osebe z motnjami v duševnem razvoju, osebe z nevropsihičnimi težavami, gluhi in naglušni, gluhoslepi, slepi in slabovidni, osebe z afazijo, starejša populacija (osebe z demenco, s slabšim vidom in z drugimi težavami, povezanimi s starostjo); te skupine oseb potrebujejo lahko branje praviloma vse življenje;
- ljudje z omejenim znanjem jezika in posledično z omejenimi jezikovnimi zmožnostmi: ena skupina tovrstnih uporabnikov potrebuje lahko branje le določen čas (npr. priseljenci takoj ob priselitvi, ko njihove jezikovne kompetence v drugem jeziku še niso dovolj razvite; otroci, ki svoje jezikovne kompetence šele razvijajo); druga skupina – skupina slabših bralcev – potrebuje tovrstno gradivo za vse življenje, če se njihove jezikovne kompetence ne izboljšajo.

Zanimiva je tudi npr. ameriška spletna stran Center for Medicare Information³, na kateri je pojasnjeno, zakaj morajo biti informacije, namenjene starejši populaciji, razumljive. Priredba (predvsem medicinskih) informacij za starejše od 65 let ima podobna navodila kot *Guidelines for easy-to-read materials*, le da so bolj skrčena; pomenijo temelj lahkega branja. Bistvena razlika je v številu priporočenih besed, in

³ Center for Medicare Information: https://medicine.osu.edu/sitetool/sites/pdfs/ahecpublic/Writing_EasytoRead_Materials.pdf

sicer 10–15 v povedi, kar je bistveno več kakor npr. za ljudi z motnjami v duševnem razvoju. Posebej je poudarjeno, naj se ne uporabljajo samo velike tiskane črke, ker so težje za branje (prav tam: 4). V pravilih so navedena štiri temeljna vodila lahkega branja: besedilo mora biti pisano v prijaznem tonu; biti mora jasno in razumljivo; pisano mora biti spoštljivo do uporabnikov; mora biti estetsko oblikovano (privlačno).

Pravila posebej opozarjajo na to, da je treba dobro poznati ciljne skupine uporabnikov, in sicer glede na (prav tam): leta, spol, kulturo; stopnjo pismenosti; učenje učenja odraslih; izkušnje o predstavljeni temi; zanimanje za temo oz. ali si želijo poglobiti neko znanje; misli in čustveni odziv bralcev o neki temi. V nadaljevanju je zastavljenih pet vprašanj, na katera bi moral odgovoriti vsakdo, ki pripravlja besedila v lahkem branju: Kakšen je namen besedila?

Kako in za kaj ga bo bralec uporabil? (Pri prvih dveh vprašanjih je seveda bistvena razlika, ali gre zgolj za površno informacijo, za poglobljeno razlago ipd.)

Kakšen učinek naj bi imelo besedilo na bralca?

Ali gre za posamezno informacijo ali za del obširnejše in bolj poglobljene celote?

Kakšna naj bo motivacija za branje, da bi pri bralcu dosegli spremembo?

3.2.2 Inclusion Europe in Zveza Sožitje: Informacije za vse

V slovenščini je *Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki* pripravila Zveza Sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije.

V letu 2009 je Inclusion Europe, Evropska zveza za ljudi z motnjami v duševnem razvoju in njihove družine, skupaj s partnerji in samozagovorniki iz različnih evropskih držav v okviru projekta Pathways I z namenom bolj dostopnega vseživljenjskega učenja za osebe z motnjami v duševnem razvoju razvila sledeča gradiva: evropske standarde za lažje berljive in razumljive informacije, program usposabljanja za zaposlene (strokovnjake), smernice, kako ljudi z motnjami v duševnem razvoju

vključiti v pisanje besedil in seznam ("check-list") za kontrolo, če je besedilo res lahko berljivo in lažje razumljivo. V nadgradnji projekta z naslovom Pathways II (2011–2013) je sodelovala tudi Slovenija. Zveza Sožitje, ena izmed partneric v našem projektu Lahko je brati, je poslovenila zgoraj omenjene drobne knjižice (format A4, črno-belo, 6–36 strani). Tako smo v Slovenji dobili smernice v nekaj zvezkih z naslovi, vsa gradiva so dostopna na spletni strani www.zveza-sozitie.si:

- *Informacije za vse: evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki,*
- *Usposabljanje učiteljev vseživljenjskega učenja,*
- *Smernice za pisanje lahko berljivih in razumljivih besedil,*
- *Naredimo učenje lahko: priporočila učiteljem za pripravo uporabniku prijaznih tečajev vseživljenjskega učenja.*

Omenjene Smernice so v Zavodu Risa in v Društvu Labra uporabljali in jih testirali vse od njihove izdaje. Služile so kot dragoceno izhodišče za osnovno osveščanje delavcev in ciljnih govorcev, vsega skupaj je bilo na izobraževanjih, seminarjih, simpozijih itd. preko 1.000 udeležencev.

Že kar hitro se je v praksi pojavilo precej dilem. V poslovenjenih Smernicah projekta Pathways II je zapisano, da se v slovenskem jeziku za pripravo lažje berljivih in razumljivih gradiv uporabljajo izključno VELIKE TISKANE ČRKE. V praksi smo pri delu z govorniki z motnjami v duševnem razvoju nato ugotovili, da VELIKE tiskane črke ne predstavljajo nujno prijaznejše in lažje rešitve za branje oseb z motnjami v duševnem razvoju. Izkazalo se je namreč, da tisti bralci, ki berejo VELIKE in male tiskane črke⁴, v večini lažje berejo male tiskane črke. Ugotovitev je skladna z evropskimi in amerišskimi smernicami, ki za lahko branje predvidevajo uporabo malih tiskanih črk, ne glede na to, s spoznavanjem katerih črk začnejo otroci svoje opismenjevanje na začetku obveznega šolanja.

⁴ Na preverjanjih, ki jih izvajamo, nekateri bralci "na prvo žogo" izberejo velike tiskane črke, ker so videti večje in se jim zdi, da je to varnejša izbira. Ko preizkusimo njihovo branje (damo jim različne povedi približno enake zahtevnosti), pa se izkaže, da povedi z malimi črkami preberejo bistveno hitreje in bolj tekoče (opazovanje napak pri branju, merjenje časa). Po preizkusu v veliki večini prepoznajo, da lažje preberejo povedi z malimi črkami. Veliko se jih podpiše z velikimi tiskanimi črkami, a branje in pisanje nista enaki dejavnosti.

Tudi nekateri naši ciljni bralci, ki so imeli velike težave pri učenju branja VELIKIH TISKANIH črk, so se brati naučili šele s prehodom na male tiskane črke. Strokovnjaki menijo, da se pri velikih tiskanih črkah prepozna oblike posameznih črk, pri malih tiskanih pa oblika celih besed, zato je branje v drugem primeru lažje. Obstoječe smernice so torej v določenem delu neustrezne.

Nadalje smo ugotavljali, da so omenjene smernice za ciljne govorce in strokovnjake nepriljubljene na pogled in jih ne motivirajo za uporabo. Natisnjene so v črno-beli različici in imajo zelo malo (črno-belega) slikovnega gradiva. V praksi tako naletijo na nezainteresiranost tistih, ki so jim namenjene.

Pri praktičnem delu s ciljnim uporabniki smo razvili tudi kar nekaj pomembnih pravil oz. smernic, priporočil, ki jih smernice *Pathways* ne predvidevajo.

Informacije za vse: Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki (2012) so napisana v petnajstih jezikih, med drugim tudi v slovenščini. Temelj lahkega branja je usmerjen k prilagoditvam za ljudi s posebnimi potrebami, upošteva odrasle z motnjami v duševnem razvoju, pa tudi za ljudi, katerih materni jezik ni slovenščina, in za tiste, ki težko berejo (prav tam: 6). Pravila so napisana po pravilih lahkega branja (prav tam: 5): »Pravila so spisek nasvetov. Nasveti nam pomagajo, da delamo na pravilen in enak način.« Vsa gradiva morajo preizkusiti uporabniki, ki morajo biti v gradivu tudi navedeni.

Ljudje s posebnimi potrebami imajo pravico do vseživljenjskega izobraževanja, zato je pomembno, da se branje, ki je ena najpomembnejših dejavnosti za pridobivanje informacij, prilagodi posamezniku, da išče pot do razumevanja prebranega (prav tam: 6): »Ljudje z motnjami v duševnem razvoju so enaki drugim ljudem. V življenju lahko veliko dosežejo, če imajo pravo podporo /.../«. Informacije morajo biti jasne, enopomenske, vse jezikoslovne ravnine morajo biti prilagojene razumevanju gradiva.

V omenjenih evropskih pravilih, ki sta jih v slovenščino prevedli Katja Vadnal in Tereza Žerdin (Zveza Sožitje), v pomoč je bil tudi Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, so zbrani pomembni vidiki lahkega branja. Pravila so zapisana po pravilih lahkega branja in so razdeljena na:

1. Splošna pravila

- Na pravila, ki razložijo pomen pravil, njihovo rabo za tvorce in uporabnike (npr. pomembno pravilo je, da so stvari vizualno in jezikovno vedno zapisane enako, da jih uporabniki lažje prepoznajo) ter opozarjajo na nujnost razlage nepoznanih besed ali vsebin. Med splošna pravila sodi tudi izbira najprimernejšega medija glede na ciljno skupino uporabnikov in sodelovanje uporabnikov pri preverjanju razumevanja lahkega branja.
- Na pravila, ki so povezana z jezikovnimi ravninami: besedoslovno, besedotvorno, oblikoslovno in skladijsko ravnino. Vedno izberemo isto besedo za isto poimenovanje (npr. v angleškem jeziku obstaja tezaver sinonimov, iz katerega je jasno razvidno, katero besedo naj pisec ali prirejevalec lahkega branja uporabi). V pravilih je navedeno, da namesto tujk uporabljamo slovenske izraze (npr. suma – vsota), namesto prenesenih pomenov raje konkretna poimenovanja (lije kot iz škafo – močno dežuje), se izogibamo kratic, pomene besed vedno razlagamo s primeri iz vsakdanjega življenja. Skladnja je podrejena razumevanju: povedi morajo biti kratke, večinoma enostavne, lahko so uporabljena enostavna priredja in podredja (npr. časovni ali krajevni odvisnik); nikalne povedi in trpnik so težje razumljivi, zato se jih je treba izogibati.
- Na pravila, ki so povezana z obliko in zgradbo informacij: razumljivost, logično zaporedje informacij, ponovitev pomembne informacije.

- ### 2. Pravila glede na vrsto medija: pisne informacije: besedilo
- (oblika in velikost lista, lahko berljiva oblika črk, vsaka poved se začne v novi vrsti, poravnava besedila je levostranska, uporaba velikih tiskanih črk, kadar je to potrebno, odebeljeni

zapis, kadar je beseda pomembna), slikovno gradivo (slike, risbe, znaki, fotografije, tabele, grafikoni).

3. Pravila za informacije v elektronski obliki so predvsem pravila za ustvarjanje spletnih strani v obliki lahkega branja (pomembni so barva zaslona, barva črk, njihova velikost in oblika, enostaven dostop do spletne strani in premikanje po njej, povezave). Vzorčni primer strani, ki se drži vseh pravil, je Zavod Risa: uporabljeni so znaki, ki jasno predstavljajo, kaj se skriva za njimi (novice, knjige, časopis, donacije), uporabnik takoj izbira barvo ozadja, barvo črk, velikost in tip črk (velike ali male tiskane črke).
4. Pravila za video informacije: jasnost govora, dovolj počasen tempo, da omogoča razumevanje, menjava scene ne sme biti hitra, jedrnatost povedanega in predstavljenega, časovna zaporednost. V ta sklop sodijo tudi filmi, nadaljevanke ipd. Posebna težava so podnapisi, ker se za ljudi s posebnimi potrebami prehitro menjujejo, tudi podnapisi bi morali biti pripravljeni v skladu s pravili za pisne informacije.
5. Pravila za zvočne informacije, pri čemer je treba upoštevati glasoslovno ravnino: primerna jakost zvoka, jasnost izražanja, zvok mora biti brez motenj, govorni tempo počasen, s pravilnimi poudarki, naglasi ipd.

V okviru projekta Pathways so razvili tudi evropski znak za lahko branje. Prisotnost znaka na dokumentu načeloma pomeni, da je dokument enostaven za branje in razumevanje, upoštevane pa so evropske smernice.

Slika 7: Znak za lahko branje

Znak lahko uporabi vsakdo in je namenjen označevanju dokumentov, knjig, brošur, spletnih strani ipd. Za uporabo logotipa ni treba plačati. Upoštevati pa je treba, da mora biti dokument pripravljen v skladu s pravili, ki so nastala v okviru projekta, torej v skladu z evropskimi standardi za lahko branje. To vključuje tudi, da je dokument prebrala in "odobrila" vsaj 1 oseba z motnjo v duševnem razvoju (testna bralka ali testni bralec).

Tehnične specifikacije logotipa najdete na spletni strani www.easy-to-read.eu/european-logo.

Najmanjša velikost uporabljenega znaka mora biti 15 mm.

V publikacijah je treba navesti: »Evropski znak za lahko branje: Inclusion Europe. Več informacij na www.easy-to-read.eu«.

Na Inclusion Europe je treba poslati 2 izvoda vsake publikacije ali posredovati ustrezno spletno povezavo (URL). Inclusion Europe si pridržuje pravico, da umakne dovoljenje za uporabo evropskega znaka za lahko branje, če predložene publikacije niso usklajene z njihovimi evropskimi standardi.

Sklep

Gradiva, ki so že bila na voljo, so zelo dragocena. Pri svojem delu smo jih nadgradili z novimi metodološkimi spoznanji. Obstoječa priporočila smo dopolnili z izkušnjami in s primeri iz prakse. Nova priporočila vsebujejo pretehtana in v praksi preizkušena oblikovna pravila, slovnične in pravopisne poenostavitve, privlačen slikovni material (ilustracije, fotografije ...) in mnenja uporabnikov ter ambasadorjev lahkega branja.

4 Podrobneje o poimenovanju, definiciji, pravilih in stopnjah lahkega branja

4.1 Poimenovanje

V zadnjem desetletju se v Sloveniji vzporedno s širjenjem ozaveščenosti o lahkem branju dokaj pogosto srečujemo z vprašanji o poimenovanju koncepta. Nekateri kritiki, posebej iz vrst slovenistov in bibliotekarjev, menijo, da poimenovanje lahko branje preveč asociira na rumeni tisk ali t. i. plažno (trivialno) literaturo. Namesto poimenovanja lahko branje nekateri predlagajo *lažje branje*, *lažje berljive in razumljive informacije* ali *npr. prilagojeno sporočanje in razumljiva komunikacija*. Medtem ko bi bilo poimenovanje lažje branje neustrezno zaradi komponente primerljivosti (lažje od česa?), sta poimenovanji *lažje berljive in razumljive informacije* ter *prilagojeno sporočanje in razumljiva komunikacija*, kljub temu da natančneje pojasnujeta koncept, v osnovi pretežki besedni tvorbi, kar nasprotuje temelju koncepta lahkega branja.

Tim strokovnjakov, zbran v okviru Društva za prilagojeno obliko informacij Labra, v katerem so poleg slovenistov, specialnih pedagogov, bibliotekarjev, specialnih pedagogov in sorodnih profilov tudi ciljni bralci, uporabniki lahkega branja, se je tako že pred začetkom projekta Lahko je brati odločil, da se v Sloveniji ohrani izvorno poimenovanje lahko branje. Razlogi so sledeči:

1. Poimenovanje lahko branje je prepoznavno med ciljnim bralci oz. uporabniki, saj se uporablja od začetkov razvoja koncepta v Sloveniji. Novo, po možnosti bolj zapleteno poimenovanje, bi naše bralce zmedlo, kar je v nasprotju z načeli koncepta lahkega branja. Ko smo naše bralce spraševali, kako bi koncept poimenovali, in jim ob tem ponudili različne možnosti, so vsakič izbrali poimenovanje lahko branje. Ker v konceptu lahkega branja izhajamo iz potreb in želja uporabnikov, je ta rešitev edina smiselna.
2. Pri poimenovanju lahko branje gre za prevod iz mednarodno uveljavljenega angleškega poimenovanja *easy to read* (v

nekaterih državah npr. uporabljajo easy reading ali easy read). Slovenski koncept je tako mednarodno primerljiv, s prevzemanjem poimenovanja pa je jasno, o katerem konceptu govorimo.

3. Poimenovanje lahko branje je kratko, jasno in povedno.

Ne nazadnje, z ustrežno definicijo in s širjenjem ozaveščenosti bo koncept postal širše prepoznaven po značilnostih definicije, ki je ni treba poskušati zajeti v njenem naslovu oz. poimenovanju.

4.2 Definicija lahkega branja

Lahko branje je proces in metoda komunikacije, ki naj bi pospeševala razvoj pismenosti ter socialno in psihološko vključevanje osebe s težavami branja in pisanja v okolje. Komunikacija je prirejena tako, da se določeno vsebino sporoča na berljiv in razumljiv način. Besedila so pripravljena v seriji postopkov po posebnih tehničnih/vsebinskih in oblikovnih zakonitostih in določenih merilih. Usmerjena so v sporočanje informacij osebam, prikrajšanim na področju bralne pismenosti, na njim berljiv, čitljiv in razumljiv način. Cilj metode in procesa je, da je informacija lahko berljiva ter razumljiva in tudi dostopna ter uporabna. Lahko branje so avtorska ali prirejena besedila in zapisi, kot so besede, simboli, ilustracije ter avdio in video zapisi.

Lahko branje je odvisno od več dejavnikov, pri čemer ne gre le za prirejanje že obstoječih informacij, temveč tudi za tvorjenje informacij v lažje berljivi in razumljivi obliki.

Zgornja definicija je avtorsko delo projekta Lahko je brati in izhaja iz predhodnih dognanj ter védenja mednarodnih in domačih strokovnjakov, ki ga dopolnjuje z razmislekom, temelječim na dragocenih izkušnjah iz mnogih bralnih skupin *lahkih bralcev*, ki so v zadnjem desetletju delovale na območju Slovenije.

4.3 Povzetek pravil

Pravila in priporočila za prilagoditve so v obliki lahkega branja natančneje podana v priročniku *Lahko je brati* v dveh zvezkih, *Uvod* (1) in *Pravila* (2) (2019). Na tem mestu jih povzemamo in nekatera tudi podrobneje pojasnjujemo.

Ob pisanju v lahko berljivi obliki je treba **določiti ciljno skupino**, ki ji je besedilo namenjeno. Prav tako moramo določiti temo besedila. Tema besedila naj bo primerna starostni skupini in naj bo bralcu čim bližje (*Ne pišite za nas, brez nas, sodelovanje ljudi z MDR pri pisanju lahko berljivih besedil*, 2018).

Treba je **izbrati tudi najprimernejši medij** glede na ciljno skupino uporabnikov. Izbira pravilnega medija namreč močno vpliva na zmožnost razumevanja besedila (Haramija, 2017).

Identificiramo več vrst gradiva za lahko branje, kar je odvisno od kriterija, ki ga jemljemo kot izhodišče: prilagoditve glede na vrsto posebne potrebe, glede na medij, glede na tip besedila. IFLA predlaga dve kategoriji lahkega branja, in sicer v prvo skupino sodijo besedila, ki so le grafično prilagojena (nebleščeč papir, vsak stavek povedi je zapisan v novi vrstici; pomembna je izbira tipa pisave in njene velikosti ipd.), v drugo skupino pa sodijo besedila, ki so lahko branje za ljudi s posebnimi potrebami.

V drugi skupini besedil so poleg grafičnih prilagoditev tudi besedoslovne, oblikoslovne, skladske in oblikovne prilagoditve.

Oblikovne prilagoditve se navezujejo na oblikovanje besedila, ne na njegovo vsebino:

- Ko gre za natisnjeno besedilo, izberemo nebleščeč papir.
- Format papirja je A4, postavitev pokončna ali ležeča, odvisno od vsebine.
- Levostranska poravnava.
- Razmik med vrsticami mora biti najmanj 1,5.

- Velikost črk mora biti prilagojena (velikost najmanj 14).
- Oblika pisave mora biti primerna, lahko prepoznavna, neserifna (npr. Calibri, Arial, Tahoma). Nikakor ne izberemo ležeče pisave.
- Besed ne podčrtujemo.
- Izogibamo se pisavi v barvah.
- Ilustrativno gradivo mora biti usklajeno z besedilom: v besedilo vključujemo ilustracije, slike, fotografije, tabele, znake, risbe ali grafikone, ki sovpadajo z vsebino besedila in bralcu omogočajo boljše razumevanje napisanega.
- Vsak stavek v povedi naj bo zaradi preglednosti zapisan v novi vrstici oz. v posamezno vrstico zapišemo do približno 6 besed.
- Pozorni smo, da je ozadje primerno (brez fotografij, dovolj velik kontrast med besedilom in ozadjem).
- Informacije zapisujemo po logičnem zaporedju.

Pri zapisu besedila **v jezikovnem smislu** (oblikoslovne in besedoslovne prilagoditve) sledimo naslednjim pravilom (*Informacije za vse, evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki*, 2012, *Lahko je brati: Pravila* (zvezek 2), 2019):

- Za isto besedo vedno uporabimo isto poimenovanje; sinonimov se izogibamo.
- Ne uporabljamo tujk, temveč slovenske izraze.
- Namesto prenesenih pomenov in prispodob uporabljamo konkretna poimenovanja.
- Previdno uporabljamo kratice.
- Manj znane besede razlagamo z življenjskimi primeri.
- Težje besede ob prvi rabi razložimo.
- Besed ne delimo.
- Izogibamo se večmestnim številom in posebnim simbolom (npr. odstotku, podpičju, tropičju, znaku za in, narekovajem ...).

Prilagoditve besedila pri **skladnji** (*Informacije za vse, evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki*, 2015, *Lahko je brati: Pravila* (zvezek 2), 2019):

- Zapisujemo kratke povedi.
- Povedi so enostavčne, ko pa gre za večstavčne povedi, so te enostavne. Uporabljamo le preprosta priredja in podredja (npr. časovne in krajevne odvisnike, vezalno priredje).
- Izogibamo se nikalnim povedim in rabi trpnika.
- Bralca nagovarjamo neposredno.
- Pozorni smo, da je ozadje primerno (brez fotografij, dovolj velik kontrast med besedilom in ozadjem).

Pomembna opozorila, ki so lahko v pomoč pri pripravi gradiv v lahkem branju, so navedena na spletni strani ameriškega Centra za izobraževanje pri medicinski oskrbi (Center for Medicare Education, https://medicine.osu.edu/sitetool/sites/pdfs/ahecpublic/Writing_easytoread_materials.pdf):

- Kaj vključiti v besedilo in kaj v besedilu izpostavljati:

Vključite tri glavna sporočila do največ pet glavnih sporočil, ki so za bralca pomembna.

Kratke sezname vključite na začetku dokumenta ali na začetku vsakega odstavka.

Uporabite primere za krepitev pomembnih točk sporočila in pojasnite težke koncepte.

Pomembne informacije večkrat ponovite.

Izogibajte se tehničnim izrazom in žargonu; če jih že morate uporabiti, jih v besedilu pojasnite.

Za pojasnitev manj znanih besed se izogibajte slovarjem, težje besede pojasnite s primeri iz vsakdanjega življenja.

Uporabite preprosto slikovno gradivo, s katerim pojasnujete besedilo, in opozorite na ključne točke.

Izogibajte se slikovnemu gradivu, ki ne daje dovolj natančnih informacij (in je tudi težji za fotokopiranje).

Izogibajte se uporabi zapletenih grafikonov in grafov.

- Izgled besedila:

Naj bo privlačna že naslovnica, saj je to lahko dobra motivacija za branje.

Pišite kot bralec ali "navadna oseba", ne kot profesionalca.

Zaporedje povedi naj bo logično urejeno: v posamezni povedi so na prvem

mestu najpomembnejše informacije.

Prepričajte se, da se bralci lahko vrnejo na določeno mesto v besedilu in pomembne informacije zlahka najdejo.

4.4 Stopnje lahkega branja za odrasle

Obstaja več stopenj razumevanja prebranega. Iz tega izhaja usmeritev, da morajo biti informacije pripravljene po različnih stopnjah zahtevnosti. Stopnje zahtevnosti je bilo treba poimenovati in določiti ustrezne kazalnike, po katerih se dokumenti lahko umeščajo po stopnjah, bralci pa lahko izbirajo stopnje glede na svoj interes, bralne zmožnosti oziroma težavnost besedila. Na podlagi analize in testiranja različnih besedil, slik ter spletnih virov smo oblikovali **stopnje lahkega branja**.

Za odrasle bralce smo predvideli 4 stopnje lahkega branja. Lahko branje za odrasle bralce nagovarja v jeziku odraslih in prinaša vsebine, primerne odraslim. Vsaki stopnji smo dali svoje **ime** (poimenovanje). Vsaka stopnja ima **kazalnike**, po katerih lahko informacijo ustrezno uvrstimo. Za lažje prepoznavanje stopenj smo vsaki stopnji določili svojo **barvo in oznako**.

Pri pripravi stopenj lahkega branja smo se zgledovali po *Skupnem evropskem referenčnem okvirju za jezike*, ki identificira tri dejavnosti: razumevanje (slušno, bralno), govorjenje (govorno sporazumevanje, govorno sporočanje) in pisanje. Najnižji stopnji znanja – A1 in A2 – pomenita **osnovnega uporabnika**. Pri ljudeh s posebnimi potrebami je v večini primerov to tudi najvišja stopnja njihovega bralnega razvoja, redki dosežejo stopnjo B1, ki predstavlja **samostojnega uporabnika**; stopnja A je hkrati začetna stopnja za otroke in odrasle (priseljence), ki se jezika šele učijo in seveda napredujejo; v stopnjo A2 ali B1 pa se uvrščajo tudi nevešči odrasli, ki potrebujejo lahko branje vse življenje.

Tabela 1: Stopnje samoocenjevanja jezikovnih znanj

Samoocenjevanje jezikovnih znanj				
Razumevanje		Govorjenje		Pisanje
 Slušno razumevanje	 Bralno razumevanje	 Govorno sporazumevanje	 Govorno sporočanje	 Pisanje

Vir: Spletna stran Europass

Navajamo primer za prvo stopnjo, opisi pričakovanega nivoja znanja so zapisani na spletni strani Europass (www.europass.cedefop.europa.eu/sl/resources/european-language-levels-cefr):

Pri počasnem in razločnem govoru uporabnik razumem posamezne pogosto rabljene besede in najosnovnejše besedne zveze, ki se nanašajo nanj, na njegovo družino in neposredno življenjsko okolje. Razume posamezna pogosto rabljena poimenovanja, besede in preproste povedi, npr. na obvestilih, plakatih in v katalogih. Zna se preprosto pogovarjati, če je sogovornik pripravljen svoje izjave ponoviti počasneje ali jih pojasniti in če je sogovornik pripravljen pomagati pri izražanju misli. Uporabnik zna postavljati in odgovarjati na preprosta vprašanja, ki se nanašajo na trenutne potrebe ali splošne teme. Uporablja zna preproste besedne zveze in povedi, s katerimi lahko opiše, kje živi, in ljudi, ki jih pozna. Pisati zna kratka, preprosta sporočila na razglednice, npr. s počitniškimi pozdravi. Izpolnjevati zna obrazce, ki zahtevajo osebne podatke, npr. vnesti ime, državljanstvo in naslov na obrazec.

Stopnje lahkega branja terjajo prilagoditev, saj želimo upoštevati tudi nebralce.

Tabela 2: Prilagojene stopnje za lahko branje

		1	2	3	4
Razumevanje	slušno razumevanje	da	da	da	da
	bralno razumevanje	ne	ne	delno	da
Govorjenje	govorno sporazumevanje	ne	da	da	da
	govorno sporočanje	ne	delno	da	da
Pisanje		ne	delno	delno	da

Pri stopnjah lahkega branja velja opozoriti na nivoje (A–Z, pri čemer se nivo po težavnosti stopnjuje), kakor jih v tujini določajo za otroško berivo:⁵ glede na vrsto knjige (leposlovje, informativna literatura) in njeno obliko (slikanica, ilustrirana knjiga, strip, knjige brez ilustracij), glede na zvrst (poezija, proza, dramatika), vsebino, temo in idejo (literarnega dela),

⁵ Sistem si je mogoče ogledati na različnih spletnih straneh, npr. na spletni strani Scholastic je objavljena primerjava različnih lestvic za določanje bralne zmožnosti A Parent's Guide to Guided Reading: <https://www.scholastic.com/parents/books-and-reading/reading-resources/book-selection-tips/parents-guide-to-guided-reading.html> ali na spletni strani založbe Harper Collins: <https://www.icanread.com/levels/>.

interakcijo med besedilom in ilustracijo; pomembne pa so tudi slovnične značilnosti: pogostost novih besed, število uporabljenih različnih besed in struktura povedi (enostavčne, večstavčne).

Na spletni strani www.readinga-z.com/books/leveled-books/ je na primer možnih 29 bralnih nivojev do zaključka otrokovega opismenjevanja (med 9. in 11. letom starosti), pod vsako črko je opredeljena težavnostna stopnja.

Za lahko branje je posebej pomembno, da ne uporabljamo različnih izrazov za isto stvar (za isti pojav), da poskušamo vse povedati jasno, jedrnato, čim manj zahtevno. Sproti pojasnjujemo nove ali težje besede, pazimo na dolžino povedi in na vsebino, ki ustreza človekovi kronološki starosti, ne njegovemu (trenutnemu) znanju jezika, in upoštevamo posameznikovo dostojanstvo. Slednje pomeni, da odraslim ne dajemo v branje otroških knjig, ker ustrezajo npr. njihovem jezikovnemu znanju (število različnih besed, skladnja), ne pa tudi po vsebini (izrazito otroške teme), kar pa seveda ne pomeni, da nekatere slikanice niso uporabne tudi za branje pri odraslih.

Slika 8: Primerjalna shema bralnih nivojev

Guided Reading Leveling Chart

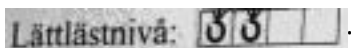
Use the grid below to select Guided Reading Leveling/Independent Reading assessment (IR) and Leveled Book. The corresponding Common Core State Standards (CCSS) recommendations are also provided for selected Guided Reading levels.

Guided Reading Level	Lexile Measure (Lexia.com)	Lexile Score (Lexia.com)	Lexile Score (Lexia.com)	Lexile Score (Lexia.com)
Level 1	10		100	100
	11		100	100
	12		100	100
	13		100	100
	14		100	100
Level 2	15		150	150
	16		150	150
	17		150	150
	18		150	150
	19		150	150
Level 3	20	150-175	150-175	150-175
	21	150-175	150-175	150-175
	22	150-175	150-175	150-175
	23	150-175	150-175	150-175
	24	150-175	150-175	150-175
Level 4	25	175-200	175-200	175-200
	26	175-200	175-200	175-200
	27	175-200	175-200	175-200
	28	175-200	175-200	175-200
	29	175-200	175-200	175-200
Level 5	30	200-225	200-225	200-225
	31	200-225	200-225	200-225
	32	200-225	200-225	200-225
	33	200-225	200-225	200-225
	34	200-225	200-225	200-225

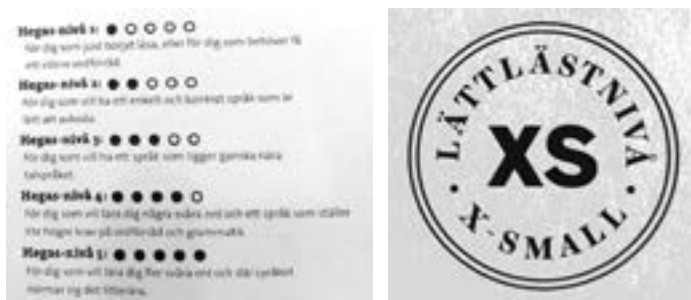
©2011 Lexia. Lexia.com is the trademark, service mark and registered service mark of Lexia.com.

Vir: Spletna stran www.scholastic.com/parents/books-and-reading/reading-resources/book-selection-tips/parents-guide-to-guided-reading.html

Na Švedskem smo zasledili dve različici označevanja petih težavnostnih stopenj v lahkem branju, prva je s pobarvanimi krogci (primer spodaj), druga različica pa je oznaka kot pri velikosti oblačil (XS, S, M, X, XL). Za otroke so knjige označene s številom jabolk v kvadratih, primer:

Slika 9: Primer označevanja težavnostnih stopenj za odrasle na Švedskem (Založba Vilja)

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati

Za vse stopnje lahkega branja smo uporabili isti primer, saj je tako najbolj očitno, kaj in kako smo besedilo spreminjali. V primeru, ki ga podajamo, smo izbrali temo oblačila, saj so ta v vsakdanji uporabi in so za ciljne bralce zanimiva, z oblačili se vsak dan srečujejo in jih morajo znati uporabljati (različni nameni glede na vremenske razmere; oblačenje ob zadrževanju v nekem prostoru ali na prostem; oblačenje glede na priložnost, npr. svečana oblačila; higiena oblačil in podobno).⁶ Ne nazadnje je to tudi ena od predlaganih tem v učnem načrtu *Posebnega programa vzgoje in izobraževanja* (2003), ki jo predstavljamo v spodnji tabeli. Kot izhodiščno besedilo za pripravo stopenj lahkega branja smo uporabili srednješolski učbenik Mateje Krašovec Pogorelčnik *Estetika oblačenja* (1997).⁷

⁶ Za vse štiri stopnje objavljamo na tem mestu prirejena besedila, kakor smo jih pripravili za preverjanje s testnimi bralci. Pokazalo se je, da so besedila pretežka, zato je njihova oblika v priručniku Lahko branje (2. zvezek): Pravila, in sicer v poglavju Znak in stopnje lahkega branja, popravljena. Ob primerjavi obeh variant je jasno razvidno, kaj je bilo potrebno popraviti za boljše razumevanje besedil.

⁷ Avtorici in Založbi Pozoj se zahvaljujemo za dovoljenje za priredbo besedila.

Tabela 3: Primer obravnave oblačil v Posebnem programu vzgoje in izobraževanja

Predlagana vsebina: Moja oblačila		
Operativni cilj: Spoznavanje sebe v najbližjem okolju		
Operativni cilji	Primeri dejavnosti	Specialno-didaktična priporočila
<p>Učenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> – opazujejo, tipajo svoja oblačila in obutev, – samostojno ali vodeno se slačijo, – spoznajo obleko, obutev, ki jo imajo na sebi; 	<p>Učenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> – sodelujejo pri slačenju in oblačenju, – opazujejo, tipajo, pokažejo in imenujejo svojo obleko in obutev, – razvrščajo oblačila po vrstnem redu, kot jih oblečejo; 	<p>Pri oblačenju in slačenju učencev s cerebralno paralizo upoštevamo nasvete in navodila fizioterapevta o pravih postopkih oblačenja in slačenja.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – prepoznajo svojo obleko in obutev med drugimi oblekami in obutvijo, – spoznajo, kako se morajo pravilno obleči in obuti; 	<ul style="list-style-type: none"> – med različnimi oblačili in obutvijo izbirajo svojo obleko in obutev, – oblačijo posamezne dele obleke, obuvajo copate, čevlje, – zapenjajo gumbe, zavezujejo vezalke; 	<p>Največ pozornosti posevčamo zapenjanju, odpenjanju gumbov, zavezovanju in odvezovanju vezalk.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – v garderobi spoznajo pomen zložene obleke in obutve, – spoznajo, kako zaščitimo obleko pri raznih opravilih in zaposlitvah, – spoznavajo, kako se oblečemo glede na vremenske pogoje. 	<ul style="list-style-type: none"> – tekmujejo, kdo se hitreje obleče, – oblačijo in slačijo lutke, – obleko in obutev odlagajo na ustrezno mesto v garderobi, – pri likovni vzgoji si oblečejo srajco in tako zaščitijo obleko, – gledajo modne revije in pokažejo obleko, ki jo oblečemo glede na vreme. 	<p>Učitelj mora biti zelo dosleden pri navajanju učencev na red v osebni urejenosti in pri pospravljanju, zlaganju obleke ter obutve v garderobi. Spodbuja naj učence k urejenosti v garderobi, razvija naj strpne medsebojne odnose v garderobi.</p> <p>Učenci naj vadijo te veščine na posebej pripravljenih modelih in na svoji obleki ter obutvi.</p> <p>Pri naglušnih in gluhih učencih uporabljamo kretalni govor za posamezne dele oblačil in obutve.</p>

Vir: Posebni program vzgoje in izobraževanja (prvi del osnovnošolske ravni), 2003: 10–11

4.4.1 Prva stopnja

Nekateri ljudje ne berejo, ne znajo brati in težko berejo tudi slike. Njihov razvoj jezika je bil zelo verjetno težaven, poleg tega imajo telesne težave in nevrološke ovire. Zelo malo je verjetno, da bodo lahko uživali v npr. klasično natiskanih knjigah. Pristop, ki se v tem primeru odlično obnese, je multisenzorni pristop. Zgodbe in informacije lahko predstavimo na način, da poslušalca vključimo v "zgodbo". Pomagamo si tako, da pri bralcu spodbujamo senzorične izkušnje, ki vključujejo čute: vid, zvok, dotik, vonj, gibanje. Uporabnik razume posamezne besede, ki jih v njegovi okolici pogosto uporabljamo.

Kazalniki:

- brez napisanih besed,
- lahko delno slike,
- predmeti,
- multisenzorne spodbude.

Barva: modra

Oznaka: 1

Primer: Primer tovrstnega komuniciranja je lahko vsakodnevno sporočanje in pridobivanje informacij. Če poslušalec npr. ne prepozna slike in poimenovanja za pomarančo, si lahko pomagamo z vonjem, okusom, otipom ... Pomagamo si torej s pravo, konkretno pomarančo. Enako velja za prirejeno besedilo Oblačila; vsa oblačila lahko pokažemo, poslušalec jih lahko otipa, vidi v naravni velikosti. Pri temi Oblačila pripovedujemo:

OBLAČILA

Oblačila so
krilo in obleka,
srajca in majica,

hlače,
plašč,
pulover,
jopica,
spodnje perilo,
pižama.

Oblačila so tudi rokavice,
šal,
kapa ali klobuk
in čevlji.

Kot primer lahko vzamemo multisenzorne knjige *Bag books* (*Knjige v vreči*). Gre za zbirko, katere značilnost je multisenzorni pristop, pripovedovanje skozi glas in čustva. Ker zgodbe nimajo besedila in jih ni treba prevajati, so uporabne tudi v slovenskem prostoru.

Knjige v vreči je dobrodelna organizacija v Veliki Britaniji, ki je bila ustanovljena leta 1993 in je edina dobrodelna organizacija na svetu, ki izdaja multisenzorne knjige za ljudi s težjimi, težkimi ali kombiniranimi motnjami v duševnem razvoju, s težjimi učnimi motnjami in težkimi motnjami avtističnega spektra. Knjige so koristne tudi za ljudi z motnjami vida in sluha. Izdelki so predstavljeni na spletni strani: www.bagbooks.org.

Slika 10: Vstopna stran *Bag books*

Vir: Spletna stran *Bag books*

Knjige v vreči letno uporablja preko 25.000 otrok in odraslih. Poglobljena raziskava, v katero je bilo vključenih več kot 100 specialnih pedagogov, je raziskovala izkušnje učiteljev:

99 % jih je potrdilo, da otroci reagirajo na dražljaje;

98 % jih je pričalo o razvoju otrokove udeležbe v skupnih dejavnostih;

97 % jih je izjavilo, da so otroci pokazali zanimanje za ljudi, dogodke ali predmete;

96 % jih je izjavilo, da so se otroci osredotočili na ljudi, dogodke ali predmete;

95 % pedagogov je doživelo, da so otroci sprejemali skupino in se vključevali v skupinsko raziskovanje;

93 % pedagogov je doživelo, da so otroci razvijali svoje zavedanje o dejavnostih in izkušnjah;

92 % jih je imelo otroke, ki so se obračali in premikali;

86 % jih je poročalo, da multisenzorne knjige uporabljajo tedensko, med njimi je bilo 36 % takih, ki so jih uporabljali vsak dan.

Primeri knjig v vreči

Slika 11: *Kapitanov klobuk*

Vir: Spletna stran *Bag books*

Slika 12: *Andrejev nočni izlet*

4.4.2 Druga stopnja

Gre za zelo poenostavljena dela, ki imajo načeloma malo ali celo nič besedila in veliko nazornih slik (oz. drugega ilustrativnega gradiva). V to skupino sodijo tudi plakati, ki predstavljajo dnevne dejavnosti (urnik), oznake za evakuacijsko pot, prometni znaki ipd.

Kazalniki:

- brez besedila ali zelo malo besedila,
- velike ali male tiskane črke (A, a),
- enostavčne povedi,
- vsaka poved naj bo zapisana v novi vrstici,
- do pet besed v povedi (vrstici),
- uporaba dvogovora,
- veliko slik in drugega ilustrativnega gradiva,
- zelo poenostavljena vsebina,
- zelo lahko za razumevanje.

Barva: zelena

Oznaka: 2

Primer:

OBLAČILA

Oblačila oblečemo.

Oblačila uporabljamo zato,
da nas ne zebe
ali da nam ni vroče.

Oblačila so
krila in obleke,
srajce in majice,
hlače,
plašči,
puloverji in jopice,

spodnje perilo,
spalne srajce in pižame
in kopalke.

Oblačila so tudi rokavice, obuvala in pokrivala.

Obuvala so čevlji, natikači, sandali.

Pokrivala so kape in klobuki.

Dober primer so knjige švedske založbe Vilja, ki izdajajo knjige za odrasle v petih težavnostnih stopnjah (označene s številom pobarvanih krogcev v knjigi). Vse knjige v lahkem branju imajo na naslovnici znak V.

Slika 13: Naslovna stran založbe Vilja

Vir: www.viljaforlag.se

4.4.3 Tretja stopnja

Ta stopnja lahkega branja načeloma uravnoteženo uporablja enostavno besedilo in nazorne slike (oz. druge ilustrativne primere).

Kazalniki:

- zelo enostavno besedilo,
- velike ali male tiskane črke (A, a),
- povedi so lahko že sestavljene iz več stavkov, vendar naj bo v vsaki vrstici zapisan le po en stavek,
- v posameznem stavku od 5 do 7 besed,
- pri pisanju so uporabljena ustrezna ločila: pika, klicaj, vprašaj, vejica; prevladuje pika, ostalim ločilom se izogibamo,
- lahko dvogovor.

POZOR: Če je slikovno gradivo zahtevnejše, ga lahko uvrstimo v drugo stopnjo, kljub temu da ima zelo malo besedila ali pa ga celo sploh nima.

Barva: rumena

Oznaka: 3

Primer:

OBLAČILA

Oblačila so predmeti,
s katerimi dopolnjujemo
in spreminjamo svoj zunanji videz.

Oblačila so narejena iz blaga,
iz usnja ali iz umetnega materiala.

Oblačila imajo več namenov.

Uporabljamo jih,

da nas ne zebe

ali da nam ni vroče.

Naša oblačila na primer pokažejo,

kje smo v službi,

ali smo mladi ali starejši.

Drugim z oblačili pokažemo,

katere barve so nam všeč

in katera oblačila radi nosimo.

Ženske nosijo krila, obleke in kostime.

Moški nosijo srajce in suknjiče.

Moški in ženske nosimo

hlače,

plašče,

puloverje in jopice,

spodnje perilo,

spalne srajce in pižame

in kopalke.

Med oblačila sodijo rokavice, obuvala in pokrivala.

Obuvala so čevlji, natikači, sandali.

Pokrivala so kape in klobuki.

Oblačila se razlikujejo tudi po namenu uporabe.

Oblačila so na primer pižama, trenirka, večerna obleka.

Oblačilo izberemo glede na vreme

in priložnost.

To pomeni, da se drugače oblečemo,

če gremo v službo,

ali v gledališče,

ali pa smo doma.

Oblačila za prosti čas

nosimo doma in za šport.

Športna oblačila morajo biti takšna,

da se v njih brez težav gibljemo
in da jih brez težav operemo.

Delavci, na primer gasilci ali čebelarji,
potrebujejo oblačila,
ki jih varujejo pri delu.

Takšna oblačila imenujemo zaščitne obleke.

Gasilec ima pri delu oblečeno oblačilo,
ki ga ščiti pred ognjem.

Čebelar se obvaruje pred čebelami
z obleko z dolgimi rokavi,
z rokavicami
in s posebnim klobukom.

V CDV imamo pri delu
oblečene na primer delovne plašče,
rokavice ali predpasnike.

Dober primer knjig za to stopnjo je norveška serija *The Tigers Gang* (*Tigrova banda*). Značilnost te serije so enostavna besedila (v norveščini), barvne ilustracije, dolžina vsake knjige je 32 strani (torej dve avtorski poli). Izdajatelj zbirke je evropsko združenje European Down Syndrome Association (EDSA: www.edsa.eu/category/books-magazines-films).

Slike: Nekaj naslovníc serije *The Tigers Gang*

Vir: Spletna stran EDSA

4.4.4 Četrta stopnja

Četrta stopnja je namenjena tako bralcem začetnikom kot samostojnim bralcem.

Kazalniki:

- praviloma male tiskane črke,
- lahko že jasne in razumljive večstavčne povedi,
- povedi so daljše in zahtevnejše,
- v stavkih je lahko 10 in več besed,
- v povedi je lahko do 20 besed.
- uporabljenih je več ločil, poleg pike, klicaja, vprašaja in vejice še na primer dvopičje.

POZOR: Če je gradivo le slikovno, a je to slikovno gradivo zahtevno, ga lahko uvrstimo v tretjo stopnjo, kljub temu da ima zelo malo besedila ali pa ga celo sploh nima.

Barva: rdeča

Oznaka: 4

Primer:

OBLAČILA

Oblačila so predmeti,
s katerimi dopolnjujemo
in spreminjamo svoj zunanji videz.

Oblačila imajo več namenov:

- uporabni namen,
- simbolični namen,
- estetski namen.

Običajno je oblačilo narejeno iz blaga,
iz usnja ali iz umetnega materiala.

Najpogostejša oblačila so
hlače,
krila,
obleke in kostimi,
srajce in bluze,
suknjiči, jopiči,
plašči,
pletenine,
spodnje perilo, spalna in kopalna oblačila.

V širšem pomenu besede
sodijo med oblačila tudi obuvala,
pokrivala in rokavice.

Namen oblačil je,
da nas zaščitijo pred mrazom,
vročino in drugimi vplivi iz okolice.

Včasih obleka sporoča pripadnost neki organizaciji,
ta oblačila imenujemo uniforme.
Poznamo na primer vojaško uniformo,
policijsko uniformo.

Oblačila se razlikujejo tudi po namenu uporabe.

Oblačila so na primer pižama, trenirka, smoking.

Oblačilo izberemo glede na vreme

in priložnost.

To pomeni, da se drugače oblečemo,

če gremo v službo, ali v gledališče, ali pa smo doma.

Naloga oblačil za slabo vreme je,

da ščitijo človeka pred mrazom, vetrom in dežjem.

Naloga oblačil za vročino je,

da ščitijo človeka pred sončnimi opeklinami.

Oblačila za prosti čas se nosijo za različne vrste dela doma in za šport.

Športna oblačila morajo biti takšna,

da se v njih gibljemo z lahkoto in jih brez težav operemo.

Delovna oblačila imajo žepe za orodje,

se lahko perejo in ne ovirajo gibanja.

Biti morajo tudi brez dodatkov,

s katerimi bi se delavec zatikal v stroje.

Delavci, na primer gasilci ali čebelarji,

potrebujejo oblačila,

ki jih varujejo pri delu.

Takšna oblačila imenujemo zaščitne obleke.

Gasilec ima pri delu oblečeno oblačilo,

ki ga ščiti pred ognjem.

Čebelar se obvaruje pred čebelami z obleko z dolgimi,
tesnimi rokavi

in čebelarskim pokrivalom s pajčolanom.

V CDV imamo pri delu

oblečene na primer delovne plašče,

rokavice ali predpasnike.

Kot primer različnih stopenj lahkega branja naj navedemo založbo Vilja.

Slika 15: Primer dveh naslovníc

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati

Med tovrstna besedila smemo šteti nekatere priredbe Zavoda Risa, npr. Tavčarjevo *Visoško kroniko*, in izvirna besedila, npr. Aksinje Kermauner *Cvetje in ogenj*.

4.5 Posebnosti pri različnih ciljnih skupinah lahkega branja

IFLA predlaga dve kategoriji lahkega branja, in sicer v prvo skupino sodijo besedila, ki so le grafično prilagojena (rjavkast papir oz. matirana podlaga, nikakor bela; vsaka poved je zapisana v novi vrstici; pomembna

je izbira tipa pisave, njene velikosti ipd.), v drugo skupino pa sodijo besedila, ki so prilagojena tudi na besedoslovni, oblikoslovni in skladenjski ravni.

Slika 16: Bralci lahkega branja

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati

Identificiramo več vrst gradiva za lahko branje, odvisno od kriterija, ki ga jemljemo kot izhodišče:

1. Prilagoditve glede na tipologijo lahkega branja: za osebe z omejenim znanjem jezika in osebe s posebnimi potrebami.
2. Prilagoditve glede na medij: tiskani, elektronski mediji.
3. Prilagoditve glede na tip besedila: informativna (predvsem praktičnosporazumevalna) besedila in leposlovje.

V tem poglavju se bomo posvetili prilagoditvam glede na tipologijo branja. V prvem delu bodo predstavljene posebnosti pri skupinah manj večjih bralcev, v drugem delu pa bodo predstavljene posebnosti pri branju ljudi z različnimi posebnimi potrebami: ljudje z motnjami v duševnem razvoju, ljudje z demenco, ljudje po kapi, ljudje po poškodbi glave, ljudje s težavami sluha (naglušni in gluhi), ljudje s težavami vida (slabovidni in slepi), gluho-slepi ljudje, ljudje s specifičnimi učnimi težavami, ljudje z motnjami avtističnega spektra, ljudje z govornimi in jezikovnimi motnjami, ljudje s težavami v duševnem zdravju, starostniki.

4.5.1 Prilagoditve lahkega branja za osebe z omejenim znanjem jezika

V to skupino sodijo otroci in priseljenci, ki potrebujejo prilagoditve le določen čas, in osebe s slabšimi jezikovnimi kompetencami, ki potrebujejo lahko branje vse življenje.

4.5.1.1 Otroci in lahko branje

Pri preučevanju bralne pismenosti pri otrocih v predšolskem in zgodnjem šolskem obdobju je pomembno zavedanje o tem, kako poteka razvoj bralnih sposobnosti. Sonja Pečjak predstavlja v monografiji *Psihološki vidiki bralne pismenosti* modela zgodnje pismenosti in štiri modele razvoja bralne pismenosti (Pečjak 2010: 45–62). Pečjak deli (Barone, Mallette in Xu, 2005, pov. po Pečjak prav tam: 46) zgodnjo pismenost v tri obdobja: porajajoča se pismenost, začetna pismenost in prehodna pismenost.

S stališča opismenjevanja velja opozoriti na razvoj bralnih sposobnosti, kakor ga opredeljujeta Sonja Pečjak in Ana Gradišar v monografiji *Bralne učne strategije* (2015: 66–67):

- Faza opismenjevanja v ožjem pomenu besede vsebuje porajajočo se pismenost (ta je poimenovana tudi predopismenjevanje) in začetno pismenost (opismenjevanje). V predšolskem obdobju gre za razvijanje otrokove komunikacijske spretnosti, prepoznavanje socialnih in funkcijskih zvrsti jezika ter razvijanje jezika na vseh jezikovnih ravneh (glasoslovna, oblikoslovna, skladenjska in pomenoslovna), pomembno je razvijanje zavedanja o tisku (torej vsega, kar otrok ve o tiskanih medijih: listanje, smer branja ipd.). V začetnem opismenjevanju je poudarek na usvajanju tehnike branja in avtomatizaciji branja in pisanja. Začetno opismenjevanje vsebuje tri faze: logografsko ali slikovno fazo (branje besed globalno: bralec vsako besedo zazna kot sliko); alfabetsko ali abecedno fazo (vzpostavljanje razmerja med črko in glasom);

ortografsko ali pravopisno fazo (tekočnost branja, razumevanje prebranega).

- Faza opismenjevanja v širšem pomenu, ki ga avtorici razumeta v funkciji pridobivanja novega znanja, torej branje za učenje.

V obeh fazah opismenjevanja je gradivo za otroke in mladostnike prilagojeno njihovi starosti ter zmožnosti razumevanja prebranega. Informativno gradivo (načeloma) sledi učnim načrtom za posamezne predmete, leposlovno gradivo se izbira za otroke zlasti glede na zvrstno-vrstno in žanrsko delitev besedil ter glede na vsebino besedila, njegovo dolžino, število literarnih likov, količino ilustracij ipd.

Otrokov kognitivni razvoj pri branju in pisanju pogojuje njegovo zmožnost vidnega razločevanja (pri čemer mislimo na razločevanje črk in njihovo povezovanje v besede), razumevanje jezikovnih struktur (na vseh jezikovnih ravneh) in besedni zaklad. Sonja Pečjak (1995: 11) navaja, da »pojmem besedni zaklad pri branju označuje število besed v pisni obliki, ki jih posameznik prepozna. Bralno besedišče predstavlja pasivno (receptivno) besedišče, ki se razlikuje od besedišča v govoru in pri pisanju, ki je aktivno besedišče. /.../ Vsako leto naj bi učenci pridobili od 2700 do 3000 novih besed. /.../ Razmerje med aktivnim in pasivnim besediščem je v povprečju 1 : 3- do 4-kratno, kar pomeni, da je besedišče pri branju 3- do 4-krat večje kot besedišče v govoru ali pri pisanju.«

Mladinska književnost je nadpomenka za otroško književnost (do približno osmega leta starosti oz. do konca prvega vzgojno-izobraževalnega obdobja v osnovni šoli), mladinsko književnost (od osmega do petnajstega leta starosti oz. drugo in tretje VIO v OŠ) in naslovniško odprto književnost (ki je namenjena srednješolcem in odraslim). Otroška književnost ima sama po sebi prilagojeno besedišče, teme, motive in dolžino besedila ter slikaniško obliko knjige (npr. za otroke do tretjega leta starosti do 500 besed, za starejše do največ 1800 besed). Opozoriti je treba, da slikanice ne sodijo v lahko branje, čeprav imajo malo besedila na stran ali pa besedila sploh nimajo in izražajo zgodbo skozi ilustracije.

Hkrati pa je tudi napačno mnenje, da sodijo slikanice zgolj v otroško književnost, saj nekatere prinašajo takšne vsebine, ki so namenjene tudi odraslim in so torej naslovniško odprte, primerne tudi za lahko branje odraslih.

V starostni skupini do treh let otroci besedila poslušajo, s pomočjo ilustracij razumejo zgodbo, jo pripovedujejo in bogatijo besedišče. Pri otroku spodbujamo senzorične izkušnje, ki vključujejo čute: vid, zvok, dotik, vonj, gibanje. Do vstopa v šolo otroka pripravljamo na branje tako, da posluša, ločuje simbole (črke) po videzu, loči črke od glasov, dva glasova med seboj ipd. Besedam otrok že pripisuje pomen, določi prvi glas (slušno zavedanje), s podporno tehniko (npr. s fonomimično metodo) pridobiva glasove, se orientira na ploskvi, loči ilustrativni in tekstovni del besedila, prepoznava dele besedila, pridobi občutek za smer branja od leve proti desni (vaje za orientacijo oz. smer branja), z vsemi čutili pridobiva predbralne spretnosti in lista po knjigi. Otrok v starosti od šest do osem let spoznava in usvoji glasove, loči prvi-zadnji-vmesni glas, pretvori glas v črko (simbol) in obratno. Pozna črke in glasove, poveže glasove v zlog, zloge v besedo. Otrok poveže besedilo in ilustracijo, pripoveduje o prebranem.

Poudariti je treba, da se pri otrocih oz. učencih, ki imajo govorno-jezikovne motnje, so slabovidni, slepi, naglušni, gluhi, gluho-slepi ali imajo primanjkljaj v duševnem razvoju, posamezne stopnje bralnega razvoja podaljšajo (oz. upočasnijo). Kronološka starost otroka in stopnja šolanja se lahko pri težavah bistveno razlikujeta. Za otroke z motnjami v duševnem razvoju ali z govorno-jezikovnimi motnjami je treba, tako kot za odrasle, lahko branje prirejati, seveda pa se lahko branje za otroke razlikuje od lahkega branja za odrasle glede na izbrane vsebine, ki so primerne za določeno starost otrok, ne pa tudi glede na izbiro jezikovnih sredstev in oblikovanje lahkega branja. Načeloma ponudimo otrokom in mladostnikom v neugodnem jezikovnem položaju (različni primanjkljaji ali učenje slovenščine kot tujega jezika) v branje besedila, ki sodijo v eno skupino nižje od njihove kronološke starosti. To pomeni, da npr. besedila,

ki so uvrščena v branje za starostno stopnjo od 6 do 8 let, ponudimo učencem 2. VIO). Težava nastane pri starejših učencih, ker po kronološki starosti vsebine za mlajše otroke zanje niso ustrezne.

Za otroke s posebnimi potrebami so prilagojeni učni načrti z nižjim izobrazbenim standardom, tudi *Učni načrt za slovenščino v OŠ*.⁸

4.5.1.2 Priseljenci in lahko branje

Nekatere skupine ljudi lahko branje potrebujejo samo v določenem obdobju, med temi so morda migranti (priseljenci), slovenski izseljenci in manjšine, zaporniki ter nevešči bralci. Dejavniki v tem primeru niso kognitivne ali razvojne narave, temveč socialne, kulturne ali izobrazbene. Tem ljudem lahko, če nimajo drugih oviranosti, kot so motnja v duševnem razvoju, različne druge kognitivne ovire, poškodba glave ipd., lahko branje predstavlja prehodno stopnjo.

Okoli 75 milijonov Evropejcev ima težave z branjem in razumevanjem pisnih sporočil, ki so del vsakodnevnega življenja (na straneh 100 in 101 omenjamo poročilo OECD in raziskavo PIAAC). Vse več je priseljencev iz ekonomsko in socialno slabše razvitih držav, obenem pa predstavljajo v Evropi čedalje večji problem revščina, brezposelnost in socialno razslojevanje. Z ustreznimi programi in projekti opismenjevanja, pri čemer je lahko branje pomembno orodje, se lahko odstotek ljudi, ki imajo težave z branjem in razumevanjem pisnih sporočil, pomembno zniža.

Pri tem govorimo o dveh stvareh: o izboljšanju večšin pismenosti pri posamezniku in o prilagoditvah v družbi, ki posamezniku omogočajo zgoraj omenjeni prehod.

Pomembno je še nekaj: ko ne govorimo o kognitivni oviri, ni nujno upoštevati nekaterih specifičnih pravil lahkega branja, kot so izogibanje stolpcem, leva poravnava besedila, večji razmiki med znaki, večji razmiki med vrsticami, izogibanje ležeči pisavi, izogibanje podčrtani pisavi,

⁸ Prilagojeni izobraževalni program devetletne osnovne šole z nižjim izobrazbenim standardom: www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/PP_z_NIS.pdf.
Učni načrt za slovenščino (2003): www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/ucni_nacrti/pp_nis_slovenscina.pdf.

izogibanje majhnemu kontrastu črka-podlaga, manj vsebine na strani (40 % praznine), škodijo pa te prilagoditve seveda ne.

Nekateri priseljenci prihajajo iz držav, v katerih niso imeli možnosti rednega in zadostnega šolanja. Tako imajo lahko poleg nepoznavanja jezika (v našem primeru slovenščine) še težave pri branju in pisanju v lastnem jeziku. Dostop do informacij in učinkovita komunikacija pa sta predpogoja za socialno vključenost v družbo ciljne države. Na spletni strani Ministrstva za notranje zadeve piše (www.mnz.gov.si/mnz_zasvas_tujci_v_sloveniji/integracija_tujcev):

Osnovo za politiko integracije tujcev v družbo so države članice Evropske unije postavile v okviru skupnih temeljnih načel, ki poudarjajo, da je vključevanje dinamičen in dvosmeren proces. Za uspešno vključevanje priseljencev v družbo države gostiteljice je pomembno medsebojno prilagajanje. Uspešno vključevanje v slovensko družbo ni samo odgovornost priseljencev, ampak se mora prilagoditi tudi družba sama. Družba jih mora spodbujati, jim olajšati vključevanje v izobraževalne in delovne procese ter omogočiti njihovo udeležbo v političnem in medijskem prostoru. Programi vključevanja državljanov tretjih držav, ki živijo in delajo v državah Evropske unije, v zadnjih letih pridobivajo čedalje večji pomen, tudi v Sloveniji. Cilji politike vključevanja v Evropski uniji temeljijo na načelih in vrednotah enakopravnosti, svobode in vzajemnega sodelovanja.

Za uspešno vključevanje je zelo pomembno, da imajo priseljenci možnost, da se naučijo osnov slovenščine, dobijo vpogled v kulturo in zgodovino slovenske družbe ter pridobijo informacije o pravicah, dolžnostih, delu in bivanju v Sloveniji. Problem nepoznavanja jezika in kulture pa je neprimerno večji, ko posameznik ne zna brati in pisati ali nima ustrezne predhodne izobrazbe.

V vsakem primeru je lahko branje ustrezno orodje za pomoč pri učenju slovenščine.

Kot primer dobre prakse lahko izpostavimo finsko mrežo Berimo skupaj (Let's read together, www.luetaanyhdessa.fi). Na Finskem namreč deluje nacionalna mreža za podporo imigrantom, posebej ženskam, pri učenju finskega jezika in integraciji. Po vsej Finski izvajajo opismenjevanje in učenje finskega in švedskega jezika. Izhodišče mreže Berimo skupaj, kot lahko preberemo na njihovi spletni strani (www.luetaanyhdessa.fi/wp-content/uploads/2018/05/Vuosikertomus-2017.pdf), je, da včasih tečaji,

ki jih zagotavlja vlada, ne dosežejo vseh nepismenih priseljencev. Glavni cilj mreže je omogočanje procesov integracije. V varnem okolju se ženske naučijo finskega jezika in sklepajo prijateljstva. Ženske v mreži odkrivajo možnosti za izobraževanje in/ali zaposlitev. Sposobnost govorjenja, branja in pisanja finskega jezika ugodno vpliva na celotne družine. Mreža podpira integracijo priseljencev na nacionalni ravni. Zagotavlja poučevanje finščine in švedščine za priseljence, zlasti ženske. Primarna ciljna skupina so ranljivejši priseljenci oz. priseljenke, npr. gospodinje, starejše ženske, ženske, ki so slabše pismene, počasi napredujejo ali imajo nizko izobrazbo. Dejavnosti potekajo od leta 2004. Konec leta 2017 je mreža delovala na 33 lokacijah. Skupaj so imeli 97 učnih skupin. V skupinah je delovalo 2523 udeleženk in 615 učiteljev prostovoljcev. Skupno so izvedli 5632 organiziranih učnih ur. Učitelji so ocenjevali, da je znaten napredek doseglo 95 % udeleženk. Stroški za leto 2017 so znašali 188.661 €.

Naslednji primer je primer ZDA, kjer izdajajo Novice v lahki angleščini (*Easy English News*, www.elizabethclaire.com/products/easy-english-news). Časopis *Easy English News* je časopis na 12 straneh. Izhaja mesečno. Namenjen je odraslim in mladim imigrantom in obiskovalcem ZDA. Je plačljiv in trenutno stane 4,2 \$ za številko. Časopis sledi nekaterim pravilom za lahko branje, grafična podoba pa je klasična.

4.5.1.3 Nevešči bralci in lahko branje

Vzroki, zakaj nekdo nima dobro razvitih veščin pismenosti, branja in pisanja, so zelo različni. Skriti so v posameznikovi življenjski zgodbi in njegovih zanimanjih. Med pomembne dejavnike vsekakor sodi družina. Raziskave kažejo, da mnogo odraslih s slabšo pismenostjo v otroštvu doma ni imelo zadostnega dostopa do knjig, revij, gradiv za izražanje (papir ipd.) oz. v primarni družini niso bili izpostavljeni zadostnim spodbudam na tem področju. Prav tako lahko npr. nasilje v družini povzroči, da se otrok nima možnosti in interesa osredotočiti na pouk, izobrazbo. Pomemben dejavnik je socialno ozadje. Revščina je eden izmed pomembnejših dejavnikov slabše pismenosti. Ovira je lahko tako dostop do knjig, revij itd. kot fizični razvoj, ki vpliva na sposobnosti učenja. Dejavnik je lahko tudi pomanjkljiva izobrazba, nekateri ljudje morda niso imeli ustreznih priložnosti za izobraževanje, saj so morda zgodaj zaključili šolanje, ker so morali finančno prispevati v družinski proračun ali so se morali pričeti preživljati samostojno. K odsotnosti izobraževanja včasih prispeva bolezen, včasih pogoste selitve. Nekateri odrasli so kot otroci morda naleteli na nekakovostne učitelje oz. nekakovostno poučevanje. Možnih vzrokov je lahko seveda še več, a se v tem podpoglavju osredotočamo na tiste, ki ne koreninijo v fizičnih, kognitivnih ovirah. Vsi ti ljudje bodo morda vsaj začasno potrebovali določene prilagoditve, med katerimi lahko branje predstavlja spodbudno priložnost.

4.5.2 Prilagoditve lahkega branja za osebe s posebnimi potrebami

Večina prilagoditev, ki smo jih omenjali doslej, drži tudi za ljudi s posebnimi potrebami, ki pa imajo seveda vsak svoje specifične in kombinacije različnih oviranosti. Z učinki lahkega branja se v zadnjih letih, ko se o lahkem branju govori več, ukvarja tudi znanost. Navajamo nekaj primerov.

Sutherland in Isherwood (2016) sta v letih 2013 in 2014 analizirala 11 raziskav, ki so poskušale oceniti vpliv lahkega branja na bralce z bralnimi ovirami in njihove koristi zanje. Ugotovila sta, da so fotografije in risbe ob besedilu v povprečju koristne za bralce, a lahko obenem bralca tudi

zmedejo. Zaradi tega sta potrebna natančen opis in nedvoumna razlaga, kaj slika sporoča. Prav to imamo v mislih, ko v temeljnem priročniku *Lahko je brati* opozarjamo na pomembnost ustreznosti in jasnosti slikovnega gradiva. To mora biti pripravljeno in preverjeno z isto mero skrbnosti kot besedilo. Omenjena avtorja še ugotavljata, da imata pomembno vlogo pri dostopnosti informacij oblika in stopnja težavnosti besedila.

Lahko branje pripravljamo v različnih oblikah in na več težavnostnih stopnjah, o čemer pišemo tudi v lahko berljivem priročniku, kjer so opisane tudi stopnje (*Lahko je brati* (zvezek 2): *Pravila*, 2019).

Fajardo, Ávila, Ferrer, Tavares, Gómez in Hernández (2014) ugotavljajo, da rezultati empiričnih raziskav podpirajo uporabo lahkega branja pri učencih z motnjami v duševnem razvoju, a opozarjajo, da so lahko nekatere popularne smernice za oblikovanje tovrstnih informacij vprašljive (npr. povečanje frekvence besed, saj se lahko pojavi problem predolgega besedila).

Nika Vizjak Puškar v znanstvenem magisteriju *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami* (2016) obravnava priredbe proznih literarnih besedil v laže berljive oblike, namenjene skupini oseb s posebnimi potrebami na področju sluha, govora in jezika. Predstavljene so težave, ki se osebam s temi motnjami pojavljajo pri branju literarnih besedil. Sledi pregled v Sloveniji izdanih besedil, ki so prirejena oziroma primerna za obravnavano populacijo otrok. V sklopu študije primera so predstavljeni rezultati ankete, izvedene med učitelji, ki poučujejo slovenščino v ustanovah, v katerih se ukvarjajo z omenjeno populacijo. Predstavljeno je tudi nekaj internega gradiva, ki nastaja v tovrstnih ustanovah. Prav tako so opisani rezultati opazovanja učencev z motnjami sluha in z govorno-jezikovnimi motnjami pri urah književnosti, ki se je izvajalo na Centru za sluh in govor Maribor. Rezultati raziskave so pokazali, da so obstoječe priredbe dobre, vendar jih je premalo, da se učenci na prirejena besedila bolje odzivajo ter da priredbe

pozitivno vplivajo na bralno motivacijo učencev. Tako bi bilo smiselno, da se v prihodnje priredi še več literarnih besedil.

Nina Volčanjk (2018) je v magistrskem delu preučevala uporabo lahkega branja pri učencih z motnjami v duševnem razvoju. Rezultati v empiričnem delu magistrskega dela so pokazali, da učenci z motnjo v duševnem razvoju eksperimentalne skupine bolje razumejo besedilo v obliki lahkega branja kot običajno besedilo v primerjavi z učenci kontrolne skupine, v kateri so besedilo brali v običajni obliki. Rezultati so pokazali tudi, kakor piše avtorica v povzetku, da (Volčanjk 2018: brez strani) »so kompetence govora, jezika in komunikacije statistično značilno višje pri učencih, ki so poslušali besedilo v obliki lahkega branja. Učenci, ki so poslušali besedilo v obliki lahkega branja, so svojo razlago pogosteje podkrepili na primerih iz besedila, v večji meri pravilno odgovarjali in pojasnjevali besedne zveze in imeli manj težav z vzročno-posledičnimi razmerji ter argumentacijo svojih dogovorov kot učenci kontrolne skupine. Odgovori učencev v eksperimentalni skupini so bili v splošnem bolj strukturirani, imeli so kompleksnejšo strukturo povedi, odgovarjali so bolj samozavestno in prepričano od svojih vrstnikov v kontrolni skupini.« Z raziskavo je Nina Volčanjk dokazala, da je uporaba besedil v obliki lahkega branja učinkovitejša z vidika razvijanja kompetence učenja na preučevanih postavkah (govor, jezik, komunikacija) od uporabe običajnih besedil.

Simona Kuplen (2018) v magistrskem delu ugotavlja, da je za izobraževanje odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju ključno vseživljenjsko izobraževanje, del vseživljenjskega izobraževanja pa je tudi učenje učenja. Odrasli z motnjami v duševnem razvoju imajo znižane intelektualne zmožnosti, zato potrebujejo drugačne načine, metode in strategije poučevanja in učenja. Pri tem je pomembno, da se tudi sami naučijo načinov, metod in strategij, kako se učiti. Eden izmed načinov je lahko branje, ki je napisano v njim primerni, razumljivi in lahko berljivi obliki. V empiričnem delu magistrskega dela je avtorica preverjala sposobnosti učenja odraslih z motnjami v duševnem razvoju s pomočjo besedila v lahkem branju. Raziskava je bila narejena v Varstveno-

delovnem centru Murska Sobota. S testiranjem v lahkem branju so bili doseženi pozitivni učinki na kognitivnem področju, predvsem glede spomina in zapornitve informacij. Pri tem je avtorica preverjala tudi ustreznost besedila o Sloveniji, ki je pripravljeno v lahkem branju.

Hollins, Egerton in Carpenter (2016) ugotavljajo, da so potrebne raziskave o učinkovitosti knjig brez besedila v bralnih skupinah ali knjižnih klubih. Obstaja namreč zelo malo raziskav o vplivu dostopnih gradiv, kljub temu da obstajajo pravne podlage, ki zahtevajo razumne prilagoditve gradiv v lahkem branju. Vendarle poudarjajo, da mnogi bralci, ki se borijo z branjem in razumevanjem besed, veliko lažje razumejo slike. Obenem priporočajo razvoj bralnih skupin, ki omogočajo vključevanje v skupnost. Spodbujanje vizualne pismenosti spodbuja uspešno skupno branje.

Na tem mestu velja omeniti tudi posebne programe vzgoje in izobraževanja, ki so razdeljeni na 6 stopenj, prve tri stopnje so obravnavane v enem zvezku.⁹ Vse stopnje so strukturirane na enak način, v področje Splošna poučenost sodi tudi jezik; npr. v *Posebnem programu za prve tri stopnje* (2004: 60–74) je navedeno razumevanje in sporazumevanje (neverbalna komunikacija, verbalna komunikacija, pisni jezik).

4.5.2.1 Osebe z motnjami v duševnem razvoju in lahko branje

Za osebe z motnjami v duševnem razvoju (v nadaljevanju MDR) je značilna nižja raven intelektualnega delovanja in prilagojenega vedenja. Takšno odstopanje se kaže v pojmovnih, socialnih in praktičnih spretnostih prilagajanja (Jurišić, 2017). Osebe z MDR imajo znatno znižane sposobnosti pri razumevanju kompleksnih informacij ali pri učenju novih spretnosti, zmanjšano sposobnost samostojnega delovanja, pri katerih se prvi znaki pokažejo pred doseženim osemnajstim letom in trajajo vse življenje (Fletcher idr., 2007).

⁹ Posebni programi: www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/izobrazevanje_otrok_s_posebnimi_potrebami/programi/posebni_program_vzgoje_in_izobrazevanja/.

Osebe z MDR imajo pri branju zelo različne težave, npr. motnje zaznavanja, šibko diskriminacijo glasov in simbolov, nižje verbalne sposobnosti, skromno besedišče, počasnejše učenje itd. (Allor idr. 2014; Browder idr., 2009).

Lahko branje se je začelo razvijati prav z namenom priprave besedil za osebe z MDR, zato smo pri opisu te skupine najbolj natančni. Lahko branje omogoča osebam z MDR lažji dostop do informacij in lažje razumevanje prebranega.

Kot primer dobre prakse lahko navedemo bralne skupine starejših mladostnikov in odraslih v Centru za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem, ki so potekale v letih od 2012 do 2017. V bralnih skupinah je v začetku leta 2017 stalno sodelovalo več kot 100 uporabnikov in šest mentoric. V skupinah so bile uporabljene in pripravljene različne vrste prilagojenih ter avtorskih informacij na vseh stopnjah lahkega branja. Analiza opažanj je pokazala, da so se pri domala vseh uporabnikih, ki so tedensko sodelovali v skupinah, znatno izboljšale komunikacijske veščine. Pri uporabnikih, ki se verbalno izražajo, je bila prepoznana obogatitev besednega zaklada, izražanje je postalo bolj tekoče, uporabniki so nastopali bolj samozavestno, več so spraševali in samoiniciativno pridobivali informacije v vsakodnevnih situacijah izven bralnih skupin. S tem se je potrdilo, da je premik od pasivnih udeležencev dogajanja do aktivno vključenih akterjev ne samo mogoč, temveč izredno osvobajajoč tako za uporabnike kot njihove svojce in tiste zaposlene znotraj organizacije, ki samostojnost ter aktivnost uporabnika prepoznava kot vrednoto.

Sodobna pedagoška praksa pri delu z osebami z MDR kaže, da je ob tradicionalnem poučevanju branja, ki vključuje zaznavanje glasov, prepoznavanje simbolov, povezovanje glasov ipd., treba uporabljati prilagojena besedila, kar poveča možnosti za razvoj bralnih veščin in samostojnega branja (Allor idr., 2014). Tudi longitudinalne raziskave (Allor idr., 2010) kažejo, da se, ko se uporabljajo z dokazi podprte bralne

strategije, ki vključujejo besedila v lahkem branju, branje in razumevanje prebranega pri osebah z MDR precej razvije in izboljša.

Sklenemo lahko, da je lahko branje za osebe z MDR nujno, saj jim omogoča razvijanje bralnih veščin, dostopnost do različnih oz. raznovrstnih vsebin, poveča njihovo informiranost, sposobnost odločanja, jih opolnomoči in prispeva k večji samostojnosti. Hkrati pa so povečane bralne veščine povezane z doseganjem višje stopnje izobrazbe, z boljšimi možnostmi za zaposlovanje, višjo stopnjo samostojnosti in boljšo kakovostjo življenja (Lemons idr., 2016), kar lahko branje nedvomno postavlja kot pomembno področje, ki ga je treba razvijati in raziskovati.

4.5.2.2 Ljudje z demenco in lahko branje¹⁰

Demenca vpliva na mnoge sposobnosti posameznika, npr. na znižanje sposobnosti spomina, komunikacije, vpliva na miselne in vedenjske procese, izvršilne funkcije, na pozornost in koncentracijo, zaznavanje in vizualno-prostorske funkcije. Pri veščinah govora in jezika demenca vpliva na govor, sposobnosti pisnega sporočanja, slušno razumevanje in bralno razumevanje (Burgeois in Hickey, 2011).

V zgodnjih fazah demence se večje težave pri samem branju praviloma še ne pojavljajo. Občasno se lahko pojavijo težave s spominom o prebranem, zlasti ko gre za manj znane ali povsem nove vsebine. Bralec se mora občasno vračati na prebrano besedilo, da bi zares razumel prebrano. V srednjih fazah demence se lahko pojavljajo večje razlike med posamezniki. Tisti, ki so že pred demenco veliko brali, bolje ohranjajo te sposobnosti, drugi slabše. Vpliv demence se v tej fazi kaže predvsem v sposobnosti razumevanja prebranega in v zmožnosti spomina o prebranem besedilu. Če se pojavi težava z razumevanjem posamezne besede ali več besed v povedi, bralec z demenco težje razume celoten pomen besedila, kar vpliva tudi na motivacijo za branje. Dodatne težave se lahko pojavljajo pri vizualnem sledenju besedilu, selektivni pozornosti, delovnem spominu in zaznavanju. V tej fazi bralci običajno preidejo na lažje oblike besedil.

¹⁰ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

V pozni fazi demence se interes za branje praviloma izgubi. Občasno se lahko pojavi še glasno branje posameznih besed. Hkrati se znatno zniža tudi sposobnost verbalnega komuniciranja. Med srednjo in pozno fazo demence nekateri uživajo zgolj v prelistavanju znanih bralnih gradiv, revij, ki vključujejo slikovno gradivo, ali pa radi poslušajo, ko jim bere kdo drug. Pri nekaterih oblikah demence, kot sta semantična demenca ali primarna progresivna afazija, se lahko pojavi upad bralnih funkcij prej kot pri drugih oblikah, saj gre za oblike demence, ki imata izrazit učinek na sposobnosti jezika in govora (Wilson idr., 2013).

Raziskave o branju ljudi z demenco kažejo, da ko je besedilo prilagojeno, količina branja naraste, mnogi ljudje z demenco lahko dlje ohranjajo samostojno branje ali ponovno postanejo samostojni bralci. Pri uporabi prilagojenih besedil bralci z demenco ne berejo zgolj besedil, ki imajo praktično vrednost (npr. besedila za orientacijo, varnost, avtobiografske informacije), temveč tudi besedila, ki jim prinašajo osebno zadovoljstvo in radost. Večina obolelih za demenco, ki so dolgoletni bolniki, imajo željo po učenju novih stvari, enako kot so jo imeli, ko so bili mlajši, in radi posegajo po prilagojenih besedilih. Ključne prilagoditve, ki jih potrebujejo v besedilu, so specifični formati črk, prilagojena sintaksa, krajše vrstice, vizualni kontrast, referenčni jezik in vsebina, ki je zanje pomembna. Pomembno je tudi to, da sta vsebina in besedišče kar se da celovita ter da so ob besedilu kakovostne vizualne podobe, ki pomagajo ohranjati pozornost in koncentracijo. Če besedilo ne vsebuje teh prilagoditev in če jim vsebina ni zanimiva, zanimanje za branje hitro upade (Dixon in Ostrowski, 2016).

Iz tega lahko sklepamo, da je lahko branje uporabno predvsem v zgodnji in srednji fazi demence. Z uporabo besedil v lahkem branju bralec z demenco lažje ohranja interes za branje, bolje in lažje razume prebrano, bolje ohranja veččine govora in jezika, razumevanje, komunikacijo in spomin, kar so pomembni dejavniki za kakovost življenja oseb z demenco.

4.5.2.3 Ljudje po kapi, ljudje po poškodbi glave in lahko branje¹¹

Ko oseba doživi kap ali težje poškodbe glave, se praviloma med vsemi drugimi simptomi pojavijo tudi težave z branjem. Osebe po kapi ali s poškodbo glave pridobijo simptome disleksije, afazije ali aleksije, ki se lahko pojavijo skupaj z drugimi težavami. Obseg težav z branjem je odvisen od tega, v kolikšni meri so prizadeti tisti deli možganov, kjer potekajo procesi, povezani z branjem, ter kolikšen je obseg in katera je lokacija same kapi oz. poškodovanega dela možganov (leva ali desna možganska hemisfera) (ASA, 2013). Pri obojem, pri kapi in poškodbi glave, gre torej za notranje poškodbe možganov. Pri kapi gre za disfunkcionalnost, ki je nastala kot posledica delovanja telesa. Pri poškodbi glave gre za zunanje vzroke (prometne nesreče, padce, poškodbe na delu ipd.). V obeh primerih so poškodovane nevronske povezave, ki močno vplivajo na sposobnost branja. Posameznik posledice začuti nenadoma, v kratkem času, kar vpliva tudi na frustracijo ob posledicah, od posameznikove rezilientnosti in obsega poškodbe pa je odvisno, kako hitro se bo zmožl prilagoditi na nove okoliščine delovanja.

Nezmožnost branja močno vpliva na opravilno sposobnost, saj se nenadoma pojavijo težave, ki jih oseba pred kapjo oz. poškodbo glave ni imela, kot npr. težave pri branju navodil, plačevanje računov, uporaba računalnika ipd. Zadovoljstvo ob branju in samoumevnost branja se tako nenadoma spremeni v velike napore in frustracijo, ko je treba nekaj prebrati. Vendar pa mnoge osebe s trdom, kompenzatornimi strategijami in spontanim okrevanjem svoje branje uspejo izboljšati (Hillis, 2013; Leff in Behrman, 2008).

Pogosto je tem ljudem tiho branje lažje kot branje na glas, saj je priklic izgovarjave besed pri večini teh bolnikov otežen. Nekateri imajo več težav pri prepoznavanju zapisanih besed ali pri abstraktnih besedah, ki jih je težje prebrati ali črkovati kot preprostejšje besede, razlike pa se lahko pojavljajo tudi v sposobnostih branja posameznih besed v

¹¹ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

primerjavi s celotnimi stavki ali odstavki (ASA, 2013; Hillis, 2013, Leff in Behrman, 2008).

Kompenzatorne strategije, ki jih uporabljajo, so uporaba besedil, ki so v avdio ali video oblikah; uporaba aplikacij, ki omogočajo glasno branje zapisanih besedil; ter uporaba zapisanih besedil v lažji obliki. Različne strategije, ki se uporabljajo pri premagovanju težav pri pridobljeni disleksiji, so učenje izgovarjave, branja in dekodiranja simbolov. Pri branju celotnih besed ali stavkov jim zelo pomaga, če so ob tem slike oz. fotografije pojmov. Nekaterim pomaga tudi, če besedilo berejo z bralnim okencem, ki omogoča lažje vizualno sledenje besed (Hillis, 2013; Hoffman in McKenna, 2006).

Lahko branje lahko torej predstavlja eno izmed kompenzatornih strategij, ki jo lahko uporabimo za lažje premagovanje težav pri osebah, ki so doživele možgansko kap ali poškodbo glave.

4.5.2.4 Ljudje s težavami sluha (gluhi in naglušni) in lahko branje¹²

Tako gluhi kot naglušni se srečuje s težavami na vseh področjih uporabe jezika, naj gre za percepcijo, tj. poslušanje, branje, ali produkcijo, tj. govorenje, pisanje. Pogosto je tako, da ti ljudje lažje dojemajo govorno besedilo, torej nimajo večjih težav pri razumevanju konkretne vsebine besedila, če jim je to prebrano ali pretolmačeno v znakovni jezik (če gre za gluhe, ki obvladajo znakovni jezik). Večje težave se pojavljajo pri samostojnem branju besedil. Do tega pride predvsem zaradi zelo konkretnega razumevanja besed. Ne razumejo namreč prenesenega pomena, jezikovnih figur in raznih jezikovnih abstrakcij (Košir 1999). Težave, ki se pri gluhih pojavljajo pri razumevanju prebranega, so (Dulčić idr. 2013: 54): oteženo razumevanje in interpretacija prebranega; boljše razumevanje šele po drugem branju; pri interpretaciji prebranega besedila se uporabniki pogosto opirajo na splošno znanje; pogosto se opažajo težave pri razumevanju odvisnih in vrinjenih stavkov, dvojnega zanikanja ipd.

¹² To poglavje je pripravila Nika Vizjak Puškar.

Glui, ki nimajo slušne predstave jezika in niso rehabilitirani v smislu razvijanja slušnih sposobnosti, se skoraj vsako besedo zavestno naučijo. Pri gluhih je razvoj govora in jezika načrten, torej ne poteka spontano kot pri slišočih otrocih. Učijo se ga pravzaprav kot tujega jezika, le da se pri tem ne morejo opirati na slušni dražljaj. Izredno težko sledijo tudi pisnim navodilom in pridobivajo informacije iz pisnih virov. Pri učenju potrebujejo veliko dodatne razlage, slikovnega gradiva in posebej prilagojena besedila. Zaradi enostavnih stavčnih struktur, preprostega besedišča ter oblikovnih značilnosti besedil so zanje besedila v obliki lahkega branja zelo primerna.

Glui imajo posebej veliko težav z branjem in dojetjem literarnih besedil. To je tisto področje, kjer so najbolj prikrajšani. Gre za umetnost, ki jo opredeljujejo besede, in če posameznik nima stika z besedami, če je njegovo razumevanje teh omejeno na konkreten pomen in osnovne slovarske oblike, je njegovo razumevanje besedne umetnosti kot umetnosti nemogoče. V predšolskem obdobju in v prvih razredih osnovne šole gluhi otroci običajno še radi berejo oziroma posegajo po knjigah, saj berejo predvsem slikanice in preprosta besedila. Kasneje pa so besedila, ki bi bila primerna njihovi starosti, zanje prezahtevna. Zato pogosto začno v celoti zavračati branje, posebej pa branje leposlovja. S pomočjo priredb leposlovja v lahko branje pa lahko bistveno povečamo njihovo bralno motivacijo. Berejo lahko o temah, ki jih zanimajo, in spoznajo branje kot dejavnost, v kateri lahko uživajo, podobno kot morda ob gledanju filma. Tega koncepta gluhi pogosto ne spoznajo, saj je zanje brez prilagojenih besedil spoznavno nedosegljiv.

4.5.2.5 Ljudje s težavami vida (slepi in slabovidni) in lahko branje¹³

Aksinja Kermauner in Janja Plazar se v monografiji *Prilagojeni pripomočki in metode pri vzgojno-izobraževalnem delu z otroki s posebnimi potrebami* (2019) usmerjata na otroke, a je mogoče vse zapisano posplošiti na celotno populacijo ljudi s težavami vida.

¹³ To poglavje sta pripravili Aksinja Kermauner in Janja Plazar

Slepi in slabovidni otroci ter otroci z okvaro vidne funkcije so otroci, ki imajo zmanjšano ostrino vida, zoženo vidno polje ali okvaro vidne funkcije. Navajamo delitev po *Kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami* (2015, 8–9):

A) Slabovidni otroci

Slabovidni otroci imajo ostrino vida od 5 do 30 odstotkov ali zoženo vidno polje v vseh meridianih nad 10 do vključno 20 stopinj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida.

1. **Zmerno slabovidni otroci** imajo ostrino vida od 10 do 30 odstotkov. Potrebujejo delno prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in po potrebi prilagojene učne ter vzgojne pripomočke, specialni trening na področju komunikacijskih tehnik in/ali orientacije. Ob ustreznih pogojih sprejemajo vidne informacije in delajo po metodi za slabovidne. Lahko ohranijo hitrost dela kot videči vrstniki, vendar s prilagoditvijo gradiv ali z uporabo pripomočkov za branje.

2. **Težko slabovidni otroci** imajo ostrino vida od 5 do manj kot 10 odstotkov ali zoženo vidno polje nad 10 do vključno 20 stopinj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida. Potrebujejo prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke. Potrebujejo specialni trening na področju komunikacijskih tehnik, orientacije in socialnih veščin. Pretežni del učenja poteka z vidno informacijo, delajo po metodi za slabovidne. Lahko berejo črni tisk s prilagoditvijo gradiva ali z uporabo pripomočkov, vendar je njihovo branje ovirano in počasnejše.

B) Slepi otroci

Slepi otroci ima ostrino vida manj kot 5 odstotkov ali zoženo vidno polje na 10 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida.

1. **Slepi otroci z ostankom vida** imajo ostrino vida od 2 do manj kot 5 odstotkov ali zoženo vidno polje nad 5 do vključno 10 stopinj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida. Potrebujejo prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke, prilagojene pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter

pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Potrebujejo specialni trening socialnih veščin, orientacije in komunikacijskih tehnik. Delajo po kombinirani metodi: delno po metodi za slepe, delno po metodi za slabovidne. Pri delu so precej počasnejši od videčih vrstnikov.

2. **Slepi otroci z minimalnim ostankom vida** imajo ostrino vida od projekcije svetlobe do manj kot 2 odstotka ali zoženo vidno polje na 5 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida. Potrebujejo prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje in didaktične pripomočke, prilagojene pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Potrebujejo specialni trening socialnih veščin, orientacije in komunikacijskih tehnik. Delajo po kombinirani metodi: pretežno po metodi za slepe, delno po metodi za slabovidne. Pri delu so precej počasnejši od videčih vrstnikov.

3. **Popolnoma slepi otroci** imajo dojem svetlobe negativen ali dojem svetlobe pozitiven z negativno projekcijo. Potrebujejo stalni specialni trening za vsakdanje življenje, prilagojeno vzgojno-izobraževalno okolje, prilagojene učne pripomočke na področju komunikacijskih tehnik, pri čemer uporabljajo brajico, dodatne didaktične pripomočke za pridobivanje abstraktnih pojmov in fizikalnih veličin ter pripomočke za slepe za orientacijo in vsakdanje življenje. Pri gibalnih dejavnostih so opazno počasnejši od videčih vrstnikov. Ker se ne učijo s posnemanjem, potrebujejo profesionalni pristop za učenje novih gibanj in spretnosti. Delajo po metodi za slepe; učenje poteka po tipnih in slušnih zaznavnih poteh.

C) Otroci z okvaro vidne funkcije

Okvare vidne funkcije so izražene kot posledica obolenja in/ali delovanja osrednjega živčevja. Navzoče so pri eno- ali obojestranski delno ali v celoti ohranjeni ostrini vida in pri eno- ali obojestransko delno ali v celoti ohranjenem vidnem polju.

Okvare vidne funkcije so prepoznane kot:

– težave z vidno pozornostjo,

- težave z vidno kompleksnostjo,
- motnje pogleda in fiksacije,
- zakasnel, upočasnen vidni odgovor,
- odsoten, netipičen vidni odgovor (npr. reakcije na grozečo nevarnost),
- neustrezno vidno-motorično vedenje (npr. koordinacija oko-roka),
- neučinkovita vidna percepcija,
- vidna agnozija.

4.5.2.6 Gluhoslepi ljudje in lahko branje¹⁴

Pri gluhoslepih ljudeh gre za vrsto primanjkljajev z nizko stopnjo prevalence, primarna motnja je praviloma slepota in gluhotata. Večina gluhoslepih oseb ima prisotne tudi druge vrste motenj, ovir ali primanjkljajev (npr. Downov sindrom, alkoholni sindrom, hidricefalus ipd.). Potrebujemo veliko individualiziranih prilagoditev za izobraževanje in vsakodnevno funkcioniranje. Gluhoslepa oseba ima specifično zaznavo sveta. Pri osebah, ki vidijo in/ali slišijo, se zaznavanje sveta oz. okolja razteza, dokler seže sluh ali vid, medtem ko se pri gluhoslepih osebah njihova zaznava sveta razteza le do tega, kar lahko otipajo s prsti. Zelo je otežena komunikacija, saj praviloma ne zmorejo govorno sporočati, zlasti kadar je gluhotata prisotna od rojstva. Če se jih nihče ne dotika, so dejansko sami, njihovi koncepti o svetu in okolju so odvisni od števila priložnosti, ki jih imajo za tipanje. Večina gluhoslepih otrok (ki se s to motnjo rodijo) ima ostanke vida, ki jim omogoča, da se lahko premikajo po prostoru, da prepoznajo bližnje osebe, da prepoznajo znakovni jezik z manjše razdalje ali da celo vidijo besedila v povečanem tisku. Nekaterim ostanki sluha omogočajo prepoznavanje znanih zvokov, delno razumevanje govora ali delni razvoj lastnega govora. Razpon senzornih okvar je lahko pri teh osebah zelo velik in s tem tudi razlike med njimi (NCDB, 2008).

Največji izziv pri gluhoslepih ljudeh je komunikacija, ki je hkrati največja priložnost, saj lahko le preko komuniciranja z drugimi sporočajo svoje misli, potrebe in želje. Sposobnost uporabe besed lahko sproži

¹⁴ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

komuniciranje, ki presega njihov tip, pri čemer lahko zelo pomagajo tisti, ki znajo interpretirati njihova sporočila, pomaga tudi uporaba knjig in različnih aplikacij. Mnogi odrasli, ki so gluhoslepi, živijo samostojno ali delno samostojno življenje, delajo produktivno delo in imajo socialno življenje. Doseganje takšnih ciljev je v veliki meri odvisno od kakovosti izobraževanja, ki so ga imeli kot otroci, in od njihove sposobnosti komuniciranja z drugimi (Miles, 2008).

Med osrednjimi komunikacijskimi sistemi, ki jih uporabljajo gluhoslepi ljudje, so: dotiki z namigi, geste, simboli predmetov, slikovni simboli, različni znakovni jeziki, prstno črkovanje, brajica, branje in pisanje v povečanem tisku ter branje z ustnic (Watson in Taff-Watson, 1993), iz česar lahko sklepamo, da je lahko branje lahko osnova za učenje in usvajanje kognitivnih konceptov, saj vsebinsko lažje približamo posamezne pojme ali pojave v poenostavljeni različici besedila, tovrstna besedila tako lahko v pomoč pri izobraževanju gluhoslepih. Če težavnost motnje dopušča učenje branja, lahko uporabimo tudi lahko v branje v povečanem tisku.

Ključni problemi, s katerimi se soočajo odrasle gluhoslepe osebe, so (Watson, 1992): a) izboljšati dostopnost storitev, b) povečati možnosti za izbiro in samoodločanje gluhoslepih oseb glede storitev in podpore, c) spodbujati participacijo odraslih uporabnikov pri storitvah in podpori, pri čemer sklepamo, da se lahko komunikacija in informiranost glede teh ključnih problemov izboljša tudi, če bi bilo na voljo več besedil v lahkem branju, ki bi uporabnikom ali svojcem omogočala ustrezno predstavljanje informacij in posledično informirano izbiro.

4.5.2.7 Ljudje z motnjami avtističnega spektra in lahko branje¹⁵

Motnje avtističnega spektra (MAS) so razvojne motnje, ki se pojavijo z rojstvom otroka in trajajo vse življenje. Kažejo se kot motnje na področju verbalne in neverbalne komunikacije, kot težave s socialnimi veščinami,

¹⁵ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

posebnosti pri vedenju in učenju. MAS se pojavlja v različnih kombinacijah in stopnjah težavnosti spremenjenega vedenja. Po ICD-10 (WHO, 1992) med avtizem sodijo: otroški avtizem, atipični avtizem, Rettov sindrom, druge dezintegrativne motnje, Aspergerjev sindrom, nespecifične pervazivne razvojne motnje in druge pervazivne razvojne motnje.

Skupno pri MAS je, da se primanjkljaji pojavljajo na treh področjih: kot motnje socialne interakcije, motnje verbalne in neverbalne komunikacije ter motnje fleksibilnosti mišljenja in imaginacije. Pri vsakem posamezniku se ta področja kažejo drugače, zato so med njimi tudi velike razlike. Z vidika bralnih sposobnosti posebej izpostavljamo Aspergerjev sindrom, za katerega so značilne povprečne ali tudi nadpovprečne intelektualne sposobnosti, težave na področju govora, komunikacije in branja so praviloma majhne ali jih ni, opazne pa so težave in posebnosti na področju socialne interakcije ter motorične koordinacije (Attwood, 2007). Kljub temu bi bilo tudi za osebe z Aspergerjevim sindromom lahko branje koristno, saj se sam bralec s tem izogne težavam v razumevanju besedila, ki ne vsebuje prenesenih pomenov.

Osebam z MAS torej zelo koristijo besedila v lahkem branju, saj na ta način zmanjšamo tveganje za pogoste težave, ki se pojavljajo pri bralcih z MAS, tj. razumevanje besedila. Razumevanje besedila je odvisno od sposobnosti zaznavanja strukture besedila (zgodbe), sposobnosti prepoznavanja ključnih podatkov (ki so lahko pogosto zapisani v prenesenih pomenih) ter sposobnosti povezovanja in uporabe predhodnega znanja. Osebe z MAS vsebine pogosto razumejo dobresedno in ne zmorejo razumeti prenesenih pomenov. Prav tako se lahko pri bralcih z MAS pojavijo težave s pozornostjo in koncentracijo, v besedilu se zlahka izgubijo, pozornost jim uide na nepomembne podrobnosti, s čimer upade motivacija za branje ipd. (Frith, 2003).

Primer dobre prakse uporabe lahkega branja je spletna stran Autism Europe (www.autismeurope.org/easy-to-read/easy-to-read), kjer je razvidno, kako je mogoče prilagoditi spletne vsebine, ki bralcu – razen

prilagoditev besedila v lahkem branju – omogočajo še vrsto drugih prilagoditev, kot so povečanje/pomanjšanje besedila, spremembe oblike črk, kontrasta, barvnega ozadja itd.

Iz tega lahko sklepamo, da je lahko branje pomembna prilagoditev besedila tudi za osebe z MAS.

4.5.2.8 Ljudje z govornimi in jezikovnimi motnjami, ljudje z afazijo¹⁶

Ločimo med govorno motnjo in jezikovno motnjo. Jezikovna motnja se, po opredelitvi American Speech-Language-Hearing Association (ASHA), odraža v okrnjenem ali oškodovanem razumevanju in/ali uporabi jezika kot simbolnega sistema, bodisi govornega ali pisnega, medtem ko je govorna motnja opredeljena kot težava posameznika s produkcijo govornih glasov, s fonacijo, hitrostjo in z ritmom govora (www.asha.org). Če torej izhajamo iz zapisanega, se težave z bralnim razumevanjem pojavljajo predvsem pri osebah z jezikovnimi motnjami, pri osebah s samo govorno motnjo pa niso nujne.

Pri ljudeh z govorno-jezikovnimi motnjami in motnjami sluha pogosto zasledimo naslednje primanjkljaje (Vizjak 2016: 17; po Dulčić idr. 2013: 55):

- skromen besednjak,
- slabo usvojena skladnja,
- težko prepoznajo isto besedo v različnih slovničnih oblikah,
- težave s sopomenkami, z večpomenkami ter s tvorjenkami,
- ne razumejo prenesenega pomena, metafor, frazemov (zanje imajo besede zgolj konkreten pomen),
- pogosto ne razumejo zanikanja, dvojnega zanikanja,
- ne vedo, na kaj se nanašajo zaimki,
- težko ločijo med vprašalnicami – ne vedo, na kaj se te nanašajo,
- ne prepoznajo besed, če so vzete iz konteksta.

¹⁶ To poglavje je pripravila Nika Vizjak Puškar.

Govorno-jezikovne motnje se odkrivajo pri otrocih (veljajo pa seveda tudi za odrasle), zato so pomembni *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami* (2015: 15):

Otroci in mladostniki (v nadaljevanju otroci) z govorno-jezikovnimi motnjami so skupina otrok, ki imajo zmanjšano zmožnost usvajanja, razumevanja, izražanja in/ali smiselne uporabe govora, jezika in komunikacije. Odstopanja na teh področjih pomembno vplivajo na otrokovo vsakodnevno sporazumevanje in učenje. Posledice motenj se odražajo na otrokovi sposobnosti interakcije z okoljem, učenju prek jezika in vedenju že v predšolskem obdobju. V šolskem obdobju se motnje odražajo tudi pri usvajanju in izkazovanju šolskih znanj in veščin, medosebnih odnosih, vedenju in čustvovanju. Pri otrocih z govorno-jezikovnimi motnjami praviloma obstajajo neskladja med besednimi in nebesednimi sposobnostmi, pri čemer so nebesedne sposobnosti običajno boljše od besednih.

Osebe z govorno-jezikovnimi motnjami (v nadaljevanju GJM) imajo pogosto težave z dojemanjem prebranega. Pri njih se pri razumevanju prebranega pojavljajo precej podobne posebnosti kot pri gluhih. Pri njih sicer slušni kanal ni poškodovan in pogosto prepoznajo prebrane besede, vendar jih zelo težko povežejo med seboj v smiselni pomen. Težava je prevajanje oz. dekodiranje besedila. GJM se med seboj razlikujejo tako po pojavnosti kot po stopnji težavnosti, zato so tudi bralne sposobnosti oseb z GJM zelo različne. Pogosto je tako, da osebe z GJM lažje dojemajo govorno besedilo, torej nimajo večjih težav pri razumevanju konkretne vsebine besedila, če jim je to prebrano. Večje težave opažamo pri samostojnem branju. Podobno kot pri gluhih se tudi oseb z GJM pojavljajo težave, ki se nanašajo na umetnostna besedila, predvsem zaradi zelo konkretnega razumevanja besed. Ne razumejo prenesenega pomena, jezikovnih figur, zapletenih stavčnih struktur. Za njih imajo besede konkreten pomen, pomen, ki so se ga ob besedi naučili.

Pri otrocih se pogosto pojavljajo GJM v povezavi z drugimi motnjami, najpogosteje s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, kamor sodi tudi disleksija. To je motnja, ki pomembno vpliva na branje in razumevanje prebranega. Zaradi teh težav prihaja tudi pri otrocih z disleksijo največkrat do napačnega razumevanja prebranega. Otrok si neko besedo razlaga vzeto iz konteksta (beseda sprožilec) in nanjo

nasloni svoje razumevanje celotnega besedila, kar pogosto vodi v napačno razumevanje, težave pri učenju, zmedenost. Prav zato je zanje izrednega pomena prilagajanje besedila. Določena so sicer splošna pravila za prilagajanje besedil za osebe z disleksijo, vendar je pri delu s posamezniki potrebna previdnost, saj ni nujno, da vsakemu ustrezajo enake prilagoditve.

Zaradi oblikovnih in vsebinskih značilnosti pa velja poudariti, da je oblika lahkega branja zelo primerna tako za osebe z GJM kot tudi za osebe z disleksijo in ustreza večini posameznikov. Povedi so kratke in jasno ločene med seboj, besedišče je enoznačno in razumljivo. Posameznik ob branju takih besedil ne doživlja frustracij, se ne izgublja v podrobnostih in je sposoben dekodirati bistvo pisnega sporočila.

4.5.2.9 Ljudje s težavami v duševnem zdravju in lahko branje¹⁷

Ljudje s težavami v duševnem zdravju se soočajo z boleznimi, ki so jim skupne različne kombinacije bolezensko spremenjenega mišljenja, čustvovanja, zaznavanja, motenega vedenja ter omejitve na področju spoznavanja in spomina. Ljudje z motnjami v duševnem zdravju imajo lahko prisotne naslednje motnje: depresivna motnja, bipolarna motnja, anksiozna motnja, obsesivno-kompulzivna motnja, panična motnja, shizofrenija, posttravmatska stresna motnja, depersonalizacijska motnja, somatizacijske motnje, motnje hranjenja idr. Bolezen se lahko sčasoma spreminja, odvisno od nihanja duševnih stanj in težavnostne stopnje izražanja simptomov. Na duševno zdravje vplivajo številni dejavniki, npr. biološki, psihološki, sociološki, ekonomski, politični in kulturni. Za vzdrževanje in izboljšanje duševnega zdravja je izjemnega pomena socialna vključenost oziroma podpora družbene skupnosti (NIJZ, 2010). Raziskave kažejo, da se težave v duševnem zdravju pogosto povezujejo z bralnimi težavami in govorno jezikovnimi motnjami, zlasti pri populaciji mladostnikov, npr. mladi z bralnimi težavami imajo višjo stopnjo anksioznosti (Livingston, 1990; Willcutt in Pennington, 2000), mladi z govorno-jezikovnimi motnjami pa imajo višjo stopnjo socialne

¹⁷ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

anksioznosti in depresije v primerjavi z vrstniki brez tovrstnih motenj (Beitchman idr., 2001, Carroll idr., 2005), čeprav rezultati niso vedno konsistentni in je to področje še precej neraziskano.

Goldston idr. (2007) navajajo raziskavo, v kateri je sodelovalo 1062 mladostnikov starih od 15 do 16 let, med katerimi so bili tudi mladostniki z različnimi težavami v duševnem zdravju, pri katerih so testirali bralne sposobnosti. Deleži slabih bralcev glede na vrsto motnje, povezane z duševnim zdravjem, so bili: 14 % slabih bralcev s čustvenimi težavami, 13 % z depresijo, 24 % z motnjami anksioznosti, 15 % s socialno fobijo, 25 % z vedenjskimi težavami, 10 % z opozicionalno motnjo, 18 % z motnjo pozornosti s hiperaktivnostjo in 15 % z zlorabo alkohola in drog. Deleži mladostnikov, ki so imeli težave z duševnim zdravjem in so bili v kategoriji povprečnih bralcev, so bili med 1 % in 10 %, kar nakazuje, da je prevalenca bralnih težav v populaciji mladih z duševnimi motnjami višja.

Iz tega sklepamo, da mladi in odrasli z duševnimi težavami potrebujejo prilagojena besedila ter različne individualne prilagoditve, povezane z branjem, ki bi lahko pripomogle k povečanju bralnih sposobnosti oz. zmanjšanju števila slabih bralcev, potencialnemu blaženju simptomov bolezni in boljši socialni vključenosti te populacije.

4.5.2.10 Starostniki in lahko branje

Starostniki, če seveda nimajo drugih težav, niso uporabniki lahkega branja vse življenje, temveč zaradi zmanjšanega vida, težav s sluhom, zaradi nekaterih bolezni, postanejo uporabniki lahkega branja. Če nimajo drugih težav, posebnih prilagoditev ne potrebujejo, le usmeriti jih je treba k ustreznim stopnjam lahkega branja.

4.5.3 Oblike informacij glede na medij

Informacije podajamo v različnih medijih, kar predstavljamo v spodnji tabeli (tabela 4). Navajamo obliko informacij v lahkem branju in potencialne uporabnike nekega medija. Označili smo, kateri mediji oz.

oblike informacij lahko koristijo posameznim ciljnim skupinam ljudi, ki potrebujejo lahko branje.

Tabela 4: Oblike informacij v lahkem branju glede na medij

Ciljna skupina (oblika informacije)	ljudje s motenimi vidnimi funkcijami	ljudje s težavami v slušnem sistemu	nageljni, gibanjski ljudje	slabovidni, slepi ljudje	gluhoslepi ljudje	ljudje z demenco	posejane osebe	otroci	nevešti ljudje*	ljudje po poškodbi glave	ljudje po kapi	ljudje s specifičnim učnim telesnim	mladje avtoritativnega spretnosti	gibavne in gibalno motnje ter ljudje z ataksijo	starejši ljudje
Besedilo - elektronsko												dodatno prelegirano			
Besedilo - tiskano															
Brailca - elektronsko															
Brailca - tiskana															
Brailca - print															
Sluha - tiskana															
Sluha - elektronska															
Fotografija - elektronska															
Fotografija - tiskana															
Taktilna slika															
Videoopisovanje															
Znakovni jezik															
Znakovni jezik - tiskani															
Znakovni jezik - tiskani															
Svojni posnetki															
Multimedija															
Priloge v tiskani															
Haptični način															
operativna pomoč															
otročna tiskana															
sluhavke															
Digitalna pomoč															

* lahko branje potrebno/koristno samo v določenem obdobju. Pri ostalih primerih je lahko branje potrebno ves čas.

Sklep

Poglavje predstavlja temeljna izhodišča:

- kaj je lahko branje in utemeljitev terminologije,
- komu je lahko branje namenjeno,
- kako ga pripravimo za specifične skupine bralcev s posebnimi potrebami.

Poudariti je treba, da lahkega branja ne potrebuje le peščica ljudi, temveč da tovrstna komunikacija pomeni spodbujanje in ohranjanje bralne pismenosti tako za ljudi s posebnimi potrebami kakor tudi za ljudi, ki so manj veščji bralci. Po podatkih OECD, pod okrilje katere sodi Andragoški center Slovenije (ACS), je slednji s konzorcijskimi partnerji v Sloveniji izvedel mednarodno raziskavo o kompetencah odraslih – PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies). V raziskavi je leta 2014 sodelovalo več kot 200.000 ljudi iz 33 držav, med

njimi tudi 5.331 prebivalcev Slovenije: 24,9 % odraslih v Sloveniji doseže le stopnjo 1 ali manj v pismenosti (kar je višji delež slabše pismenih od povprečja OECD, ki znaša 18,9 %).¹⁹ V poročilu (www.oecd.org/skills/piaac/Skills-Matter-Slovenia-Slovenian-Version.pdf, 2016: 2) je zapisano: **»Približno eden od štirih odraslih v Sloveniji ima nižje besedilne in matematične spretnosti ter spretnosti reševanja problemov.«**

Andragoški center Slovenije ima na spletni strani naslednje pojasnilo o raziskavi:

Raziskava PIAAC je največja mednarodna raziskava o stanju in uporabi kompetenc odraslih med 16. in 65. letom. Potekala je pod vodstvom mednarodnega konzorcija PIAAC, v katerem je sodelovalo 8 različnih mednarodnih organizacij, koordinirala pa ga je služba za testiranje v izobraževanju iz Princetona v ZDA (ETS – Educational Testing Service). V raziskavi PIAAC se je s primerljivimi nalogami neposredno merilo razvitost spretnosti in kompetenc. Pri tem se je želelo izvedeti čim več o tem, katere dejavnosti, povezane z branjem, razumevanjem in pisanjem sporočil, uporabo računalnika in drugih sodobnih pripomočkov, odrasli opravljajo v vsakdanjem življenju in kako uspešni so pri tem. Raziskava naj bi torej pokazala, »na kakšni ravni spretnosti in kompetenc ter znanja smo« in »koliko teh sposobnosti izkoristijo delodajalci« ali »kako bi lahko te sposobnosti in zmožnosti prebivalstva še razvijali« pa tudi, »kakšen je uspeh izobraževalnega sistema« v primerjavi s potrebami trga dela.

Slika 17: Področja merjenih spretnosti v raziskavi PIAAC

Vir: Spletna stran ACS: <http://piaac.acs.si/raziskava>

Podatki, da smo odrasli prebivalci Slovenije, kjer ima vsak četrti prebivalec slabše razvite bralne spretnosti bistveno pod povprečjem članic OECD (kjer je takšnih prebivalcev približno 20 %), nakazuje, da nujno potrebujemo razvoj lahkega branja za enakopravno vključevanje vseh prebivalcev Slovenije v družbo.

¹⁹ To poglavje je pripravila Marta Licardo.

5 Primeri lahkega branja

Lahko branje je s časopisom in z izdajanjem leposlovja ter informativne literature vendarle prodrlo tudi v slovenski prostor. Leposlovna in informativna gradiva so zapisana (povedana) na enopomenski način, večinoma z enostavnimi povedmi in s stilno nezaznamovanimi besedami, ki jih ljudje s posebnimi potrebami – in njim so prilagoditve lahkega branja namenjene – razumejo.

Identificiramo lahko več vrst lahkega branja, ki se izdaja večinoma v slikaniški obliki ali v obliki ilustriranih knjig:

1. leposlovna dela:

- leposlovna besedila, načrtno pisana za ljudi s posebnimi potrebami,
- priredbe poznanih literarnih del;

2. informativna besedila:

- strokovna besedila (ki na primeren način predstavljajo znanstvene vede),
- zakoni;

3. periodika.

5.1 Slikanice

Kakovostne slikanice so vsekakor umetnina, le odrasli, pri tem mislimo predvsem podporne osebe, ki delajo z osebami s posebnimi potrebami, bi morali izgubiti predsodke, da bi jih sami poznali in priporočili v branje osebam s posebnimi potrebami. Ne nazadnje je treba opozoriti na odpor odraslih s posebnimi potrebami do branja slikanic, ker tematsko večinoma ne ustrezajo njihovi dejanski starosti. Treba je poznati kakovostne naslovniško odprte slikanice, se zavedati multimodalnosti, ki jo slikanice vsebujejo, in s celostnim pristopom k branju slikanic spodbujati ljudi s posebnimi potrebami k samostojnemu branju (če to zmorejo) ali pa kot posredniki brati besedilo in skupaj z osebo, ki tovrstno pomoč potrebuje, sestavljati multimodalne pomene slikanic.

V članku z naslovom Celostno branje slikanic kot izhodišče za branje odraslih z motnjo v duševnem razvoju (2016) Dragica Haramija in Janja Batič upoštevata tri vidike premisleka o bralnem gradivu, primernem tudi za ljudi, ki imajo težave pri branju in razumevanju prebranega zaradi motenj v duševnem razvoju:

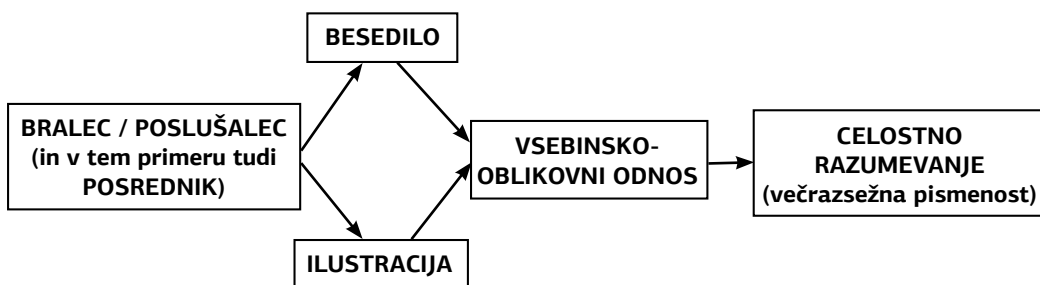
- individualizirani pristop za izbor gradiva, in sicer glede na oviro osebe s posebnimi potrebami,
- glede na njegovo kronološko starost (in različne potrebe, predznanje, ki izhajajo iz starosti) ter
- pravico do branja glede na zmožnosti in kompetence posameznika.

Predstavljene so naslovniško odprte slikanice, ki so namenjene otrokom in odraslim, torej tudi odraslim s posebnimi potrebami. Model celostnega branja slikanic je povezan z načeli lahkega branja; tak model lahko uporabimo za kakovostno branje odraslih z motnjami v duševnem razvoju tudi pri drugem gradivu, ne le pri leposlovnih slikanicah. Ukvarjamo se torej z vsemi vrstami prilagoditev, pri čemer seveda upoštevamo različne stopnje oviranosti: ljudje z lažjimi motnjami večinoma zmorejo brati neprilagojena lažja besedila; ljudje z zmernimi motnjami potrebujejo prilagojena besedila za samostojno branje in za razumevanje, kadar so v vlogi poslušalcev, odrasli s težjo motnjo samostojnega branja ne zmorejo, nekateri pa v vlogi poslušalcev zmorejo razumeti besedila, ki so prilagojena kot lahko branje.

Vsaka slikanica ima tri osnovne sestavine, in sicer besedilo, ilustracije in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijami, imenovan interakcija (Haramija in Batič, 2013 po Nikolajeva in Scott, 2006). Dragica Haramija in Janja Batič (2013) pri modelu multimodalne pismenosti opozarjata še na proces pretvorbe različnih kodov sporočanja v jezikovni kod: ko želimo povedati ali napisati, kaj vidimo na sliki (in s tem ne mislimo le slikaniške produkcije, temveč ilustrativno gradivo na splošno), pretvarjamo vizualni kod v jezikovnega. Pri slikanici ne

moremo več govoriti le o dveh osrednjih dejavnikih bralnega procesa, torej o bralcu in o besedilu (prim. Grosman, 2007: 21), temveč zmore bralec razumeti slikanico šele ob celostnem branju besedila, ilustracij in vsebinsko-oblikovnega odnosa (shema 1).

Shema 1: Dejavniki bralnega procesa pri multimodalnih delih (Haramija in Batič, 2016: 37).

Ilustracije so pomemben vidik lahkega branja, saj lahko branje omogočajo. Ilustracija podrobneje prikaže dogajanje, zaporedje dogodkov, prostor, literarne like ipd. Literarni liki v slikanicah so običajno podrobneje opisani z vidika svojih lastnosti in manj z vidika videza, kar večinoma prikaže ilustracija. Pri lahkem branju je to še posebej pomembno, saj si bralec lik zapomni lažje. Podobno je pri opisu prostora, ki je običajno samo omenjen (ali pa sploh ne), pa tudi ko je omenjen ali celo opisan, je to povsem drugačna informacija od slike.

5.1.1 Leposlovna slikanica

Kot primer leposlovne slikanice smo izbrali delo Lucije in Damijana Stepančiča *Anton!* (2013), v katerem je temeljna tema prva svetovna vojna. Predstavljena je biografska zgodba Antona Pavlihe, ilustratorjevega dedka, ki je bil vpoklican v vojsko. Tema velike vojne, natančneje soške fronte leta 1917, je predstavljena zgodovinsko, hkrati pa skozi intimna občutja mladega vojaka in skorajda čudežne rešitve pred smrtjo, ko ga reši glas mrtve matere. Fokus in zorni kot upodobljenega dogajanja postavi tako, da gledalca postavi v zgodbo, torej na fronto. Posebna pozornost je posvečena podrobnostim, kot so prikaz vojaške opreme, detajlni prikazi prostora (npr. fotografije in plakati v kaverni).

Težo dogajanja prikažejo upodobljeni prizori (eksplozije, mrtvi vojaki), podkrepljeni s čustvenimi stanji prikazanih likov (groza, strah). Ilustrator pripoveduje zgodbo skozi nasprotja (svetloba nasproti temi, notranji prostor nasproti zunanjemu, realistično nasproti sanjskemu, globalno nasproti intimnemu). Z vidika lahkega branja je slikanica pomembna zato, ker bralcu nazorno prikaže dogajanje (besedilo je mnogo manj eksplicito), intenzivna čustvena stanja, podrobno prikaže prostor, življenje vojakov na fronti in njihove odnose, npr. pri igri s kartami (Haramija in Batič, 2016: 41).

Slika 18: Soška fronta

Vir: Ilustracija Damijan Stepančič (2013): *Anton!*

5.1.2 Informativne slikanice

Model celostnega branja (četudi gre za slikaniško produkcijo), ki upošteva dostojanstvo odraslih oseb s posebnimi potrebami, mora upoštevati posameznikove izkušnje, njegovo kronološko starost, socialne veščine ipd. Na tem mestu velja opozoriti na informativne slikanice za odrasle iz zbirke *Books Beyond Words (Knjige onkraj besed)*.¹⁹

Slika 19: Tipična stran slikanice za odrasle

Vir: Spletna stran založbe Community Interest Company

¹⁹ Podatki o zbirki so dostopni na spletni strani založbe: www.booksbeyondwords.co.uk/about.

Serijo izdaja angleška založba Community Interest Company, Sheila Hollins je njena ustanoviteljica, vodilna avtorica in urednica, ki sodeluje z ilustratorji, s psihiatri in z ljudmi s posebnimi potrebami (za preverjanje razumljivosti). Gre za slikanice brez besedila, ki skozi ilustracije razvijajo realistično zgodbo iz vsakdanjega življenja, natančneje je v vsakem zvezku predstavljena ena situacija (npr. obisk pri zdravniku, različne bolezni, smrt bližnje osebe, žalovanje, komunikacija v institucijah, odnosi med ljudmi). Ker so slikanice brez besedila, jih ni treba prevajati, zato so uporabne tudi pri nas, vendar je treba pazljivo premisliti o uporabi teh slikanic, saj je v nekaterih opazen popolnoma drugačen kulturni kontekst (npr. sprejem pri zdravniku, pogrebne slovesnosti), zato za slovenskega uporabnika vsebina morda ni relevantna.

Slika 20: Nekaj naslovnih zbirke *Books Beyond Words*

Vir: Spletna stran založbe Community Interest Company

Books Beyond Words je neprofitno podjetje, ki ga je ustanovila baronica Sheila Hollins, profesorica psihiatrije na St. George's University of London. Njen sin je imel motnjo v duševnem razvoju in prišla je na idejo, da bi preko risbe/stripa sinu razložila prihajajoč družinski praznik. Kmalu je začela izdajati knjige brez besed, s slikami. V ekipo je povabila skupino ljudi z motnjami v duševnem razvoju, psihiatra in ilustratorja. Prva dva naslova se dotikata smrti staršev in sta bila prvič objavljena leta 1989, doživela pa sta že 4 izdaje. Teme, ki jih pokrivajo knjige, segajo od zdravstvenih razmer preko dobrih in škodljivih odnosov, do življenjskih izzivov ... Za knjižico na temo dramske skupine je pomagal ustvarjati in pisati tudi znani igravec Hugh Grant. Pri izdelavi knjig vedno sodelujejo potencialni bralci. Vsako knjigo pripravljajo približno 18 mesecev, ljudje z motnjami v duševnem razvoju pa so v delo vključeni od začetka do konca. Slike med procesom dela doživljajo številne spremembe. V vseh knjigah

so barvne ilustracije. Poskušali so z uporabo fotografij, a so ugotovili, da so bralci ljudi na fotografijah videli kot konkretne posameznike in se z njimi niso mogli poistovetiti. Tudi črno-bele ilustracije niso delovale. Najboljši izbor, po njihovih izkušnjah, so barvne ilustracije.

Na koncu vsake knjige najdemo koristne nasvete za branje zgodbe, smernice za asistente in negovalce ter priporočilo, naj ima vsak bralec lastno interpretacijo slik. Asistent naj ga pri tem spodbuja, saj bo tako dobil dragocen vpogled v to, kaj bralec ve o svetu, kako ga zaznava in kako se počuti.

Poleg knjig ponuja Beyond Words tudi delavnice in usposabljanje za podporne osebe ter negovalce in nudi pomoč pri zagonu knjižnic za zainteresirane skupine z bralci s posebnimi potrebami.

5.2 Ilustrirane knjige

Ilustrirana knjiga ima dve samostojni celoti: besedilo in ilustracijo, vsaka celota zase pa je zaključena enota in lahko funkcionira povsem samostojno. Ilustrirana knjiga ima tudi več kot 50 % besedila, ta je torej prevladujoči del knjige, ilustracije ne tvorijo zgodbe, temveč le osvetlujejo posamezne prizore (literarne like, okoliščine/dogajanje, čustva, prostor, čas). Pogosto so tovrstne knjige bogato ilustrirane, še posebej tiste, ki so namenjene otrokom ob koncu vrtčevskega obdobja, v začetnih razredih osnovne šole in odraslim s posebnimi potrebami. Četudi se v nekaterih knjigah ilustracija razteza čez dve strani in je na njej besedilo, je ilustracija le vizualna predstavitev enega segmenta zgodbe. Ilustrirane knjige imajo običajno drugačne formate kot slikanice, zelo pogost je približek formata A5 ali malce večji, vendar manjši od A4 (večinoma B5).

5.2.1 Leposlovna dela

V slovenščini sta doslej izšli dve izvorni leposlovni deli, ki sta bili usmerjeno napisani za ljudi s posebnimi potrebami.

Priljubljena pisateljica in specialna pedagoginja dr. Aksinja Kermauner je

skupaj z bralci z ovirami pri branju leta 2016 izdala prvi slovenski avtorski roman za lahko branje. *Cvetje in ogenj* je ljubezenska zgodba, prva knjiga iz zbirke *Julija in Peter*, zbirko ilustrira Gašper Rus. Zbirka je namenjena odraslim bralcem. V pripravi za tisk je trenutno že druga knjiga iz zbirke, tretjo pa so že napisali.

Cvetličarka Julija in gasilec Peter sta glavna literarna lika, njuna zgodba pa se zaradi nesporazuma zaplete. Komičnost je vzpostavljena z elementom zamenjave, pri čemer pa do razjasnitve Julija zelo trpi. Že v začetnem poglavju gre za medbesedilno navezavo na Shakespearovo delo *Romeo in Julija*, ki ga bralci lahkega branja poznajo kot priredbo. Dvogovor je označen z odebeljenim tiskom. Knjiga je deljena na devet poglavij, ki imajo zelo povedne, večinoma enobesedne naslove: Sreča, Dež, Večerja, Svetlolaska itd.; izjemi sta naslova petega in devetega poglavja, ki sta večbesedna in opisna (Peter obišče Julijo, Julija obišče Petra). Ob koncu knjige so opisane najpomembnejše literarne osebe (Julija, Peter, Ljubica, Matic) in psička Naja. V seriji bodo ti literarni liki nastopali v vseh zgodbah; dodana je ilustracija vsakega od njih, narejena je kot fotografija za osebni dokument. Spremno besedo je napisala Manca Košir.

Za ponazorilo podajamo začetek zgodbe *Cvetje in ogenj* (Kermauner idr., 2016: 9):
SREČANJE

Julija je stara 23 let.
Po poklicu je cvetličarka.
Dela v cvetličarni Eli,
ki je blizu njenega doma.
V službi Julija pripravlja šopke in
skrbi za rastline.
Rada ima rože.

V ponedeljek Julija sestavlja šopek.
V cvetličarno stopi obiskovalec.

Dober dan,

vljudno pozdravi.
Julija ga pogleda.
Vidi, da je mlad in visok.
Črne lase ima in zelo je čeden.

Slika 21: Naslovnica dela *Cvetje in ogenj*

Vir: Zavod Risa

Leta 2018 je izšlo delo Karoline Kolmanič *Tu je doma ljubezen*, ki ga je avtorica pripravila z uporabniki VDC Murska Sobota. Avtor vseh slik in risb, ki jih najdemo v knjigi, je Aleš Prijol iz VDC Ljutomer. Tudi to je ljubezenska zgodba za odrasle. Delo je razdeljeno v tri dele: v prvem petindvajsetletni Franc, ki je doma na kmetiji, reši iz bližnjega potoka begunko Aylo, osemnajstletno Afričanko, s katero se zaljubita. Njegov oče je poln predsodkov in ljubezni ne odobrava. Aylo odpelje policija; ker je begunka, se ne sme prosto gibati; Franc ne ve, kje je. V drugem poglavju se Francu ponuja Mina, prepričuje ga, da bi se poročila, vendar je on ne ljubi. V tretjem poglavju se vse razreši: Aylo se vrne, s Francem se poročita in pričakujeta otroka, tudi njegova družina jo sprejme. Mina pa bo srečna z Jožetom, že prej je bila njegovo dekle, in razume, da si Franc in Aylo pripadata. Tudi v tem delu so literarne osebe predstavljene na koncu knjige. Spremno besedo je napisala Cvetka Hedžet Toth.

Za ponazorilo podajamo sklepni del zgodbe *Tu je doma ljubezen* (Kolmanič idr., 2018: 73–74):

SREČNA DRUŽINA

Franc je nežno božal Aylin trebuh.

Nerojenemu otroku je šepetal:

Rad te imam,

kmalu pridi na svet,

vsil te nestrpno čakamo.

Imel boš najlepšo in najboljšo mamico,

jaz bom pa ljubeč in skrben oče.

Tudi tvoja dedek in babica

te bosta imela zelo rada.

Že vidim, kako te bosta razvajala.

Ayla je objela svojega moža Franca
in oba sta pomirjeno
gledala v prihodnost.
Povezala ju je velika ljubezen.
Zato so živeli srečno.
Skupaj so premagali ovire.
Drug drugemu so pomagali v težkih trenutkih.
Skupaj so se veselili lepih dogodkov.
Prava ljubezen nikoli ne mine.

Slika 22: Naslovnica knjige Tu je doma ljubezen

Vir: VDC Murska Sobota

5.2.2 Priredbe

Pri leposlovju ne gre samo za skrajšave daljših besedil, te niso tipične priredbe lahkega branja, saj v literarnem delu sestavine na skladenjski, besedoslovni in oblikoslovni ravnini načeloma ostanejo enake originalu, izpuščeni so navadno daljši deli opisov in manj pomembnih dogodkov za razvoj zgodbe. Ob izdajah knjig lahkega branja je treba navajati tudi skupino testnih bralcev.

Doslej so bile v Sloveniji izdane štiri knjige priredb po pravilih lahkega branja:

- Tavčarjev roman *Visoška kronika* (2012, priredba Saša Fužir),
- Shakespearova tragedija *Romeo in Julija* (2012, priredba Tatjana Knapp),
- sedem priredb slovenskih klasičnih kratkoproznih ali novelističnih del in en odlomek romana z naslovom *Naše zgodbe* (2013, dela sta priredili Saša Fužir in Tatjana Knapp, spremno besedo je napisala Katja Vadnal, knjiga je izšla v dveh različicah, in sicer z

velikimi in malimi tiskanimi črkami) in
– *Pod svobodnim soncem* (2015) Frana Saleškega Finžgarja, v dveh delih.

Vse knjige, razen zbirke *Naše zgodbe*, so brezplačno dostopne na spletni strani Zavoda Risa, izdane so v zbirki *Velike zgodbe*.

Vse navedene knjige imajo uvodno motivacijo za branje, npr. *Romeo in Julija* (Knapp idr., 2012: 3–5): »Zgodbo je napisal angleški pisatelj William Shakespeare (izgovori se Viljem Šekspir). Zgodba govori o mladih zaljubljencah Romeu in Juliji. Zgodila se je pred davnimi časi v Italiji. Poznajo jo ljudje po vsem svetu.«

Priredbe, gledano tehnično, pravzaprav ne sodijo v območje književnosti, saj so, glede na funkcijske zvrsti jezika, te predstavljene iz umetnostnega jezika v neumetnostni praktičnosporazumevalni jezik. Posledično ne moremo več govoriti o zvrstno-vrstni pripadnosti prirejenega besedila določeni književni vrsti, v katero sodi temeljno avtorsko besedilo (novela, črtica, roman, tragedija).

Kot primer predstavljamo dva odlomka iz začetnega dela novele Cirila Kosmača *Tantadruj* (1959 v reviji *Naša sodobnost*; prva knjižna izdaja 1964, več izdaj); pod vsakim odlomkom navajamo isti odlomek iz zbirke *Naše zgodbe*, celotna priredba se nahaja na straneh 119–162, vsebuje tudi 12 ilustracij Leandra Fužirja.

Kosmač: *Tantadruj*, 1959: 8, 10; dlib: Ciril Kosmač (1959). *Tantadruj. Naša sodobnost, letnik 7, številka 1*. www.dlib.si.

V pozni, jasni in rahlo vetrovni noči sem se vračal iz Pirana. Počasi sem se vzpenjal navkreber po ozki in strmi ulici, mrmraje ponavljal pripev tuje popevke, ki mi je bila ostala v ušesih, in se pogosto ustavljal ter zavzeto gledal in poslušal, kako se je jesenski veter igral z mesečno nočjo. Igral se je z njo kakor s tančico: svilen je švistelo okrog mene in nad mano, bledezlata luč pa se je mehko prelivala po položnih strehah in igrivo poplesavala po razvalovanem morju. /.../ In potem? Potem je moj pogled še enkrat poromal po lepotah noči: poromal je med belimi kamni za črnimi cipresami, po stolpih stare trdnjave, po vitkem zvoniku, ki je kipel v nebo, po položnih strehah piranskega mesta.

Nato pa je odšel po široki cesti mesečine na odprto morje in romal za drobno pikico mojega spomina, za zgodbo o Tantantadruju ...

Priredba *Tantadruj* (Knapp idr.: *Naše zgodbe*, 2013: 120):

Pisatelj se spomni zgodbe
o Tantadruju in njegovih prijateljih.
Zgodbo je pisatelju povedala
njegova mama.

Tantadruj in njegovi prijatelji
so bili posebni ljudje.
Ljudje so jim rekli norci.

Kosmač: *Tantadruj*, 1959: 11; www.dlib.si.

Na Most je hitel tudi naš vaški norček Tantantadruj. Kako mu je bilo pravzaprav ime, so že vsi pozabili. Rekli so mu Tantantadruj, ker je vsak stavek začel s to čudno besedo, ki pa ni bila prav nič čudna. Ko je bil še majhen in so mu vaški otročaji nagajali, se je njegova nesrečna mati zmeraj prepirala s sosedami; s prstom je kazala otročaje, ki so stali v primerni razdalji, ter se kriče pritoževala, da mu je nagajal »ta in ta in ta in ta druj«. Druj je v našem narečju drugi. Otrok je to slišal večkrat na dan, zato ni čudno, če je iz vseh teh naglo izgovorjenih besed, ki jih še ni razumel, zanj nastala samo ena. In bila je tudi prva, ki jo je izgovoril. »Tantantadruj!« je zastokal, kadar se je potožil materi, in »Tan-tan-ta-druj ...« je tiho prepeval, kadar se je igral na peči ali v prahu pred bajto. Kasneje, ko se je naučil govoriti, mu je ta beseda ostala, da je z njo razmajal glasilke in jezik. In tako je postala tudi njegovo ime.

Priredba *Tantadruj* (Knapp idr.: *Naše zgodbe*, 2013: 120–121):

KAKO JE TANTADRUJ DOBIL IME

Tantadruj je bil odrasel fant.

Ko je bil še majhen,

so mu otroci nagajali.

Njegova mama se je zato

kregala z drugimi mamami.

Kričala je,

da je fantu nagajal **ta in ta in ta druj**.

Druj pomeni drugi.

Zraven je Tantadrujeva mama kazala

na nagajive otroke.

Fant je vsak dan slišal te besede.

Razumel je,

da mama govori **tantadruj**.

Tantadruj je bila prva beseda,

ki jo je povedal.

To besedo je potem velikokrat uporabljal.

Vedno, ko je začel govoriti,
je rekel tantadruj.
Zato so mu ljudje rekli **Tantadruj**.

Izbrana primera na nazoren način predstavlja odmik od umetnostnega jezika k besedišču in skladnji, značilni za neumetnostni (praktičnosporazumevalni) jezik, torej gre za spremembo na ravni funkcijskih zvrsti jezika. Prvi odlomek je predstavljen zato, da pokaže izpust dela izhodiščnega besedila, ki slika vzdušje, hkrati pa je metaforično bogat in ga kot takega ni mogoče prenesti v lahko branje. Besede v priredbi so izbrane izrazito enopomensko in so stilno nezaznamovane, glede na besedne vrste pa najpogosteje sodijo med polnopomenske besede. Opozoriti je treba na levostransko poravnavo, pisanje vsakega stavka v povedi v novo vrstico, v knjigi so nekatere besede natisnjene odebeljeno (tako je lepo razvidno, kdaj gre za lastno ime literarnega lika). Opazimo lahko, da so večinoma uporabljene enostavčne povedi, pisane v trdilni obliki, imajo povedni naklon.

Zgodba, prirejena po pravilih lahkega branja, ima dodane podnaslove, ki bralčevo pozornost usmerijo na glavni literarni lik, pomembne stranske like (npr. podnaslovi Luka Božorno – Boserna, Rusepatacis, Najdeni Peregrin) in na dogajanje, ki je podano s konkretnim dogajalnim prostorom (npr. podnaslovi Pot na sejem, V gostilni, Pri župniku, Na pokopališču).

Ob predstavitvi odlomkov iz Kosmačevega Tantadruja je razvidno, kakšne spremembe so potrebne pri prilagoditvi lahkega branja. Res je, da besedilo lahko izgubi svojo umetniškost (kar se še posebej vidi v prvem odlomku), saj prilagoditve spremenijo tudi funkcijsko zvrst uporabljenega jezika, hkrati pa je dejstvo, da ostane vsaj osnovna zgodba, s katero se lahko ciljni bralci seznanijo, drugače pa bi jim za vedno ostala nedostopna. Pravica do lahkega branja bi morala biti neodtujljiva.

5.2.3 Informativna dela

Informativno tiskano gradivo, izdano v knjižni ali elektronski obliki, je izjemnega pomena, saj je npr. naravnano na pojasnjevanje potreb in pravic ljudi s posebnimi potrebami; v to skupino besedil sodijo tudi praktični vodniki, priročniki ipd. Bralec jih mora razumeti, da bi v družbi sploh lahko funkcioniral. Leposlovna in informativna gradiva so zapisana (povedana) na enopomenski način, večinoma z enostavnimi povedmi in stilno nezaznamovanimi besedami, ki jih ljudje s posebnimi potrebami – in njim so prilagoditve lahkega branja namenjene – razumejo.

Na spletni strani Zveze sožitje so npr. dostopni naslednji zvezki:

- *Usmeritve delovanja 2014–2018* (gre za usmeritve delovanja Zveze Sožitje),
- *Usposabljanje učiteljev vseživljenjskega učenja, Ne pišite za nas, brez nas, Naredimo učenje lahko in Informacije za vse,*
- *Samozagovorništvo v evropskem združenju Inclusion Europe,*
- *ETR Zaposlitvena direktiva,*
- *Združeni narodi ETR,*
- *Združeni narodi: človekove pravice,*
- *Zgibanka o zaposlovanju OMDR,*
- *Nediskriminacija,*
- *Preprosto evro.*

Primer: v publikaciji o Združenih narodih je na enostaven način predstavljeno delovanje organizacije s sedežem v New Yorku, predstavljene so temeljne pravice ljudi, posebej pravice ljudi s posebnimi potrebami, npr. (*Združeni narodi ETR, brez letnice in strani*):

»Leta 1968 je Inclusion International napisala Deklaracijo o pravicah oseb z motnjami v duševnem razvoju.

Ista Deklaracija je bila sprejeta na zasedanju Generalne Skupščine Združenih narodov leta 1971.«

V nadaljevanju so naštetе pravice invalidov.

Aktualne novice (v izbranem primeru slovenski državni praznik) so dober primer ne zgolj podajanja informacije o dogodku, temveč pojasnjevanja neznanega (kaj je reformacija, kdo je bil Primož Trubar, najpomembnejši dogodki iz Trubarjevega življenja, vprašanje vere in svobode, slikovno gradivo, povezano z vsebino prispevka).

V časopisu *20 MINUT* je v vseh prispevkih uporabljeno slikovno gradivo (slike, znaki, fotografije) za ponazoritev in boljše razumevanje prebranega.

Časopis *Easy News* je začel izhajati v Veliki Britaniji leta 2013.

Spletna stran: www.unitedresponse.org.uk/easy-news. V njem najdemo poenostavljena besedila in uporabne slike. V časopisu objavljajo dostopne, politično nevtralne povzetke ključnih novic in dogodkov. Zgodbe izbirajo in prirejajo v UR Consultants, skupini ljudi z učnimi ovirami (v Veliki Britaniji motnje v duševnem razvoju poimenujejo kot učne ovire, op.). Za svoje delo pri časopisu so bili tudi že nagrajeni.

Na spletni strani navajajo, da *Easy News* izhaja vsaka 2 meseca in je na voljo v obliki pdf. Tiskana različica je bila začasno ukinjena zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Zelo podobno torej slovenskemu časopisu za lahko branje *20 MINUT*, ki izhaja vsaka 2 meseca od leta 2011 in je na voljo v obliki pdf. Tiskana različica je bila pred leti ukinjena zaradi pomanjkanja finančnih sredstev.

Slika 24: Naslovnica časopisa *Easy News*

Vir: Spletna stran časopisa *Easy News*

6 Področja uporabe in širjenja lahkega branja

6.1 Pregled možnih področij uporabe, medijev in orodij

Komuniciranje lahko v grobem opišemo kot izmenjavo sporočil ali informacij med dvema človekoma ali več ljudmi. Če želimo, da je komunikacija uspešna, morajo biti informacije vpletenim razumljive, komunikacija mora potekati obojestransko, med tistim(i), ki jo tvori(jo), in tistim(i), ki jo sprejema(jo), čemur pravimo sporazumevanje. Sporazumevanje je učinkovito, če informacijo razumemo in si jo zapomnimo v aktualnem kontekstu izmenjave informacij.

V poglavju 4.5.3 *Oblike informacij glede na medij* smo v tabeli 4 razdelali predloge, katere oblike informacij uporabiti pri posameznih ciljnih skupinah lahkega branja. V tem poglavju bomo poskušali prikazati, kako širok je spekter področij, na katerih posameznik potrebuje lahko branje, in na kakšen način v okviru javnega, množičnega komuniciranja informacije najučinkoviteje posredujemo. Pri tem velja, ne glede na vrsto informacije (pisna, zvočna, slikovna ipd.), upoštevati, kar nas uči efekt von Restorff: v množici dražljajev si najlažje zapomnimo tistega, ki izstopa (von Restorff, 1933).

Čeprav v poglavju predstavljamo večinoma enosmerno komuniciranje, informacije, ki so pripravljene tako, da jih prejemnik samostojno sprejme, ni pa predvideno, da bo oddal povratno informacijo, je treba opomniti, da naj se ne bi ustavili pri enosmernem komuniciranju, temveč naj bi čim pogosteje sodelovali v dvosmernem komuniciranju, ki sicer zahteva več časa, a je učinkovitejše. Informacija je namreč lahko kot jasna in učinkovita prepoznana zgolj, če od prejemnika dobimo tudi povratno informacijo.

Področja, kjer ljudje z izkazano potrebo po lahkem branju lahko branje dejansko potrebujejo, zaokrožimo zelo enostavno: to so prav vsa področja zasebnega in javnega življenja. Izpostavimo lahko na primer področja in prostore:

- delo in socialne zadeve (varstveno-delovni center, zavod za zaposlovanje, center za socialno delo, center za usposabljanje, delo in varstvo, dom starejših itd.),
- finance in denar (banka in spletne banke, bankomati, davčna uprava ipd.),
- gospodarstvo (trgovine, tovarne, zavarovalnice itd.),
- splet,
- izobraževanje (vrtci, osnovne šole, srednje šole, ljudske univerze itd.),
- javna uprava in javne službe (policija, gasilci, civilna zaščita, občine, krajevne skupnosti, društva in združenja, upravne enote, ministrstva, komunala ipd.),
- kultura in umetnost (muzeji, galerije, gledališča, knjižnice, knjigarne itd.)
- turizem,
- klasični mediji (radio, televizija, časopisi ipd.),
- pošta in promet (postaje in postajališča za javni promet, taksi službe, pošta itd.),
- pravo in sodišča,
- šport in rekreacija (športni objekti, športne prireditve itd.),
- vera,
- volitve in državlanske pravice,
- zdravstvo (lekarnе, bolnišnice, zavod za zdravstveno zavarovanje itd.).

V lahkem branju bi morali biti na primer pravilniki, navodila, oznake za dostopnost, delovni časi, računi, navodila za uporabo izdelkov in napisi na izdelkih, recepti in napotnice, priložniki, učbeniki ter sorodna gradiva.

Ker lahko branje ni zgolj napisano ali povedano z besedami, ampak v lahko branje uvrščamo vse oblike informacij, ki uporabniku pomagajo pri branju in razumevanju, se pri zagotavljanju dostopnosti ni smiselno omejevati na besede ali tisk, saj sodobna znanstvena spoznanja in tehnologija prinašajo nove rešitve ter kombinacije rešitev, ki olajšajo sporazumevanje.

V preglednici 4 (na strani 100) smo razdelali oblike podajanja informacij, ki pridejo v poštev pri ljudeh s potrebo po lahkem branju. Za množično komuniciranje so na primer primerne sledeče oblike:

- besedilo – elektronsko,
- besedilo – tiskano,
- brajica – elektronska,
- brajica – tiskana,
- risba – tiskana,
- risba – elektronska,
- fotografija – elektronska,
- fotografija – tiskana,
- taktilna slika – elektronska,
- taktilna slika,
- videoposnetek,
- slovenski znakovni jezik – tiskani,
- zvočni posnetek,
- različne oblike multimedije,
- izbočena tiskana abeceda.

Nujno je upoštevati tudi to, da ustrezno vsebinsko, tehnično in v ustreznem formatu pripravljena informacija sama po sebi še ne izpolnjuje pogoja dostopnosti. Informacija mora biti namreč uporabniku jasno dostopna, na voljo brez težav.

Oblikovali smo nekaj izmišljenih primerov, ki kažejo na to, kako ustvarjalni smo lahko pri pripravi učinkovitih informacij v obliki lahkega branja v skupnosti:

- V varstveno-delovnem centru je obrazec za vključitev v storitve na voljo v obliki lahkega branja kot: tiskano besedilo z izvirnimi ilustracijami, elektronsko besedilo z izvirnimi ilustracijami (npr. pdf, word), zapis v brajici za uporabnike, ki so slepi ali slabovidni ipd. Obrazec je del dokumentacije za vključitev in je dostopen tudi na spletu.
- V domu za starejše je vsebina jedilnika posneta kot zvočni zapis.

- S pritiskom na gumb aplikacije na računalniški tablici stanovalci slišijo, kaj bo ta dan za večerjo.
- V trgovini so oddelki označeni z velikimi tablami z barvnimi piktogrami.
 - Na javnem avtobusu jasen zvočni zapis potnike obvesti, katera je naslednja postaja in čez koliko časa se bo avtobus ustavil.
 - Na spletni strani s podatki o zdravju so kratki in enostavni posnetki postopkov ter pregledov pri različnih zdravnikih specialistih in posnetki odvzema krvi, merjenja krvnega tlaka ipd.
 - Slikovni zemljevid prostorov v knjižnici je na izpostavljenem mestu takoj ob vhodu.

Nekaj primerov dobre prakse izven organizacij, ki se sistematično ukvarjajo s področjem lahkega branja in dostopnosti informacij, v Sloveniji že imamo. Takšen je na primer zelo pregledno oblikovan račun za električno energijo in plin družbe Gen-i; s strani evropske potrošniške organizacije BEUC je bil prepoznan kot primer dobre prakse oblikovanja potrošnikom prijaznega računa (GEN-I s preglednim računom v družbi najboljših evropskih praks, 2018).

6.2 Predlog knjižničnega modela²⁰

Splošne knjižnice so pomembne kulturne institucije v lokalnih skupnostih ter hkrati izobraževalna in informacijska središča, ki ustvarjajo pogoje za razvoj posameznika in njegovo aktivno vključevanje v družbo. UNESCOV *Manifest o splošnih knjižnicah* (1994) utemeljuje (citāt po *Standardih za splošne knjižnice* 2005: 7):

Svoboda, blaginja in razvoj družbe in posameznika so temeljne vrednote človeka. Doseči jih je moč samo tedaj, ko je dobro obveščeni državljān sposoben, da sam uresničuje svoje demokratske pravice in se aktivno vključuje v družbo. Konstruktivno sodelovanje v le-tej in razvoj demokracije sta odvisna od ustrezne izobrazbe in od prostega in neomejenega dostopa do znanja, duhovnih dobrin, kulture in informacij. Splošna knjižnica, dejanska vrata lokalne skupnosti do znanja, zagotavlja osnovno podstavo učenja od mladosti do starosti, samostojnega sprejemanja odločitev in kulturnega razvoja posameznika in socialnih skupin. Storitve splošne knjižnice so na voljo uporabnikom po načelu enakega dostopa vsakomur.

²⁰ Del poglavja je pripravila Maja Dretnik.

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028) vlogo 58 splošnih knjižnic, od tega 10 osrednjih območnih knjižnic, natančneje opredeljujejo oz. določajo. Njihove naloge so predvsem: zbiranje, obdelava, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva ter informacij, razvoj bralne kulture in bralne pismenosti otrok, mladostnikov in odraslih, pridobivanje znanja, informacijsko in računalniško opismenjevanje, vključevanje v družbo, domoznanska dejavnost, informacijsko središče lokalne skupnosti, seznanjanje z javnimi zadevami in spremljanje aktualnega dogajanja v družbi, spodbujanje povezovanja ter sodelovalne kulture in ustvarjalnosti v lokalni skupnosti.

Slika 25: Oddelek za prilagojeno gradivo v švedski knjižnici Linkoping

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati (Prvi dve fotografiji prikazujeta oddelek za odrasle, tretja otroški oddelek prilagojenega gradiva v lahkem branju.)

Ponudba splošnih knjižnic je vsebinsko bogata in raznolika, zato so splošne knjižnice nepogrešljivo gibalno lokalne skupnosti. Andrej Rozman Roza je dejal (2010: 30): »Knjižnice so namreč ene redkih ustanov, ki brez socialnih razlik skrbijo za boljšo sedanjost in prihodnost.«

6.2.1 Referenčni model centra za lahko branje

V Sloveniji je 10 osrednjih območnih knjižnic,²¹ ki pripravljajo skupne projekte za vse druge knjižnice. Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem je sprejela nalogo, da bo razvila osrednje

²¹ To so: Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, Mari-borska knjižnica, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, Osrednja knjižnica Celje, Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Mestna knjižnica Ljubljana, Mestna knjižnica Kranj, Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper.

»fizično mesto« znanja in literature lahkega branja v Sloveniji. Knjižnica je tako postala koordinatorica za vse druge knjižnice. Znanje in seznam literature lahkega branja za odrasle, otroke in mladino ter strokovno literaturo o lahkem branju širi v mrežo vseh osrednjih območnih knjižnic, te pa naprej med ciljne organizacije in populacije.

V okviru referenčnega centra je predlagan model organizacije prostora za dostopno gradivo in izdelan priporočilni seznam knjig v lahkem branju za odrasle, otroke in mladino. Predstavljeni so tudi kriteriji in kazalniki za dostopnost knjižnic, vzpostavljeno je sodelovanje z različnimi organizacijami v neposrednem okolju, ki se ukvarjajo z ljudmi, ki potrebujejo lahko branje, izpostavljena je skrb za promocijo lahkega branja.

Na podlagi teh izhodišč je pripravljen model izvajanja dejavnosti in storitev ter sodelovanja z različnimi organizacijami v neposrednem okolju. Model je uporaben za vse slovenske splošne knjižnice.

6.2.1.1 Analiza okolja

Knjižnica mora za potrebe nabave in obdelave gradiva v lahkem branju, izvajanja storitev in dejavnosti za uporabnike lahkega branja analizirati okolje, v katerem deluje. Ugotoviti mora, katera društva, organizacije ipd., posamezniki delujejo v okolju, kakšne so njihove potrebe (kaj od knjižnice pričakujejo in kaj jim ta ponuja) ter kolikšno je okvirno število ljudi, ki potrebujejo lahko branje. Te podatke je v (prvi fazi) mogoče pridobiti z anketo, za bolj poglobljeno analizo (druga faza), se lahko izvedejo intervjuji. Knjižnica tako na podlagi dobljenih rezultatov ugotovi potrebe, ki so izhodišča za načrtovanje ter oblikovanje storitev in dejavnosti, povezanih z lahkim branjem. Svojo dejavnost načrtuje v sodelovanju z lokalnimi društvi, organizacijami in s posamezniki, hkrati pa vzpostavlja medorganizacijski tim, ki dobro pozna potrebe vseh uporabnikov lahkega branja.

Pomembno je, da se zaradi uspešnega delovanja v okolju analiza okolja izvede v določenih časovnih intervalih (npr. na 5 let).

V ta namen smo pripravili anketni list (upoštevani so bili kazalniki) in ga poslali v okolje, kjer deluje knjižnica, na po eno tipično ustanovo, katere uporabniki so hkrati tudi uporabniki lahkega branja.²² Anketirani javni zavodi in društva so odgovarjali na tri vprašanja: katere potrebe identificirajo glede na profil svojih uporabnikov; katere storitve bi njihovi uporabniki potrebovali v knjižnici (odgovori so predstavljeni v poglavju 6.2.5) in na katerem področju lahkega branja so pripravljene sodelovati s knjižnico ter na kakšen način (odgovori so predstavljeni v poglavju 6.2.6).

Analiza ankete je pokazala, da uporabniki lahkega branja tvorijo tri skupine:

- uporabnike s posebnimi potrebami, ki izkazujejo potrebo po lažjem, enostavnejšem razumevanju podatka, informacije, zgodbe, potrebo po večji izbiri različnih vsebin in besedil (takšne vsebine so npr. kratke novice za vsak dan/časopis, slikanice za osebe s posebnimi potrebami, učbeniki za otroke in mladostnike na usposabljanju (posebnem programu), druge poučne in zanimive knjige, ki so aktualne za vse otroke in mladino, učne knjige, navodila za uporabo različnih stvari, druga literatura za mlade in odrasle bralce s težavami pri branju, zahtevni romani v lažjem branju: ljubezenske zgodbe, romantika, prilagojene knjige z duhovnimi vsebinami) ter druge informacije, ki jih uporabniki potrebujejo za vključevanje v skupnost in kraj (informacije v kraju, turistične informacije: na primer o aktualnih dogodkih v kraju, vozni redi, jedilniki v restavracijah itd.);
- starejše uporabnike, ki bi potrebovali potopise, predavanja, bralne pripomočke, povečan tisk; imajo težave z obiskom knjižnice (mobilnost) ipd.;
- uporabnike v neugodnem jezikovnem položaju (učenci, odrasli, ki se izobražujejo, priseljenci), ki bi potrebovali jasne, kratke, enostavne in razumljive informacije.

²² Društvo upokojencev Ravne na Koroškem, Medgeneracijski center Ravne na Koroškem, Dom starostnikov Dravograd, Center za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem, Društvo invalidov Mežiške doline, Ozara Slovenija, Pisarna za informiranje in svetovanje Ravne na Koroškem, Osnovna šola Juričevega Drejkca Ravne na Koroškem, MOCIS, Center za izobraževanje odraslih Ravne na Koroškem, Center za socialno delo Ravne na Koroškem.

6.2.2 Pregled in priprava seznamov gradiva v lahkem branju

Splošne knjižnice imajo ključno vlogo na področju lahkega branja (knjižnega in neknjižnega), saj večino gradiva kupijo prav one. To pomeni, da je uspešnost dostopa do lahkega branja v veliki meri odvisna od njih (*Smernice za lažje berljivo gradivo*, 2007). Oddelek za nabavo in obdelavo v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika redno nabavlja vse izdano gradivo v lahkem branju. Prav tako je bil pripravljen seznam lahkega branja za odrasle, otroke in mladostnike, ki se sproti dopolnjuje. Seznam je dostopen v Knjižnici in njenih enotah ter na njeni spletni strani: www.rav.sik.si/za-uporabnike/lahko-branje.

Pri kriterijih označevanja gradiv z znakom za lahko branje in za uvrstitev na priporočilni seznam lahkega branja je bilo upoštevano:

- vse gradivo, ki je namensko pisano v lahkem branju,
- gradivo, ki v temelju ni bilo napisano v lahkem branju, vendar je primerno kronološki starosti uporabnika in ne žali njegovega dostojanstva.

6.2.2.1 Kazalniki in kriteriji za dostopnost knjižnic

Uspešno vključevanje uporabnikov lahkega branja je mogoče le, če jim pri oblikovanju storitev in dejavnosti posvečamo dovolj pozornosti ter imamo primerno znanje. V okviru projekta je bil izdelan priporočilni seznam s kriteriji in kazalniki za dostopnost knjižnic. Ti so knjižnicam lahko v pomoč pri ugotavljanju uspešnosti dela z uporabniki lahkega branja. Kriteriji in kazalniki se lahko uporabljajo v procesu načrtovanja in v procesu vrednotenja storitev ter dejavnosti. V nadaljevanju so navedeni temeljni oz. osnovni kazalniki in kriteriji, ki jih po potrebi vsaka knjižnica dopolnjuje glede na okolje, v katerem deluje.

Kazalniki:

- število enot in naslovov knjižničnega gradiva v lahkem branju,
- letni prirast števila enot v lahkem branju – nakup,
- število izposojenih enot knjižničnega gradiva v lahkem branju,

- število storitev, dejavnosti in projektov, namenjenih vključevanju uporabnikov s posebnimi potrebami,
- število prireditev, v katere so vključeni uporabniki s posebnimi potrebami,
- število organiziranih obiskov knjižnice,
- število organizacij iz lokalnega okolja, s katerimi knjižnica sodeluje.

Kriteriji:

- dostop do knjižnice in knjižničnih prostorov,
- dostop do gradiva in informacij,
- ustrezna postavitve gradiva v lahkem branju (označeno s stopnjami, z barvami),
- opremljenost z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo,
- ustrezno izobražen in usposobljen knjižnični kader, ki se stalno strokovno izpopolnjuje (tudi interdisciplinarna izobraževanja).

6.2.3 Vzpostavitev prostora za dostopno gradivo

Nekateri uporabniki, posebej uporabniki z gibalnimi oviranostmi, potrebujejo posebne prilagoditve prostorov. Splošna knjižnica mora vsem uporabnikom omogočati, da sami dostopajo do zgradbe knjižnice ter vanjo tudi enostavno in varno vstopajo, zato je pri IFLI izšla publikacija *Smernice za dostop do knjižnic za uporabnike z oviranostmi – kontrolni seznam* (2015), v kateri avtorja Birgitta Irvall in Gyda Skat Nielsen opozarjata na prilagoditve (Irvall in Nielsen, 2015: 7–9): dovolj parkirnih mest v bližini knjižnice, označenih z znakom za invalide; neovirane in razsvetljene poti do vhoda; nederseča in ne preveč strma klančina ob vhodu; ograja na obeh straneh stopniščnega vzpenjalca; dovolj širok in prostoren vhod ter dostopnost vseh knjižničnih prostorov. Avtorja posebej poudarjata, da morajo biti knjižnični prostori opremljeni z razumljivimi usmerjevalnimi tablami.

Pri vzpostavitvi namenskega prostora za gradivo v lahkem branju je treba, ob fizičnih prilagoditvah, upoštevati, da:

- je vidna lokacija oddelka,
- je ustrezna osvetlitev,
- so usmerjevalne table s piktogrami razumljive,
- so postavljene oznake za različne vrste gradiv (lahko branje, zvočne knjige ...),
- so police dostopne iz invalidskega vozička,
- so postavljene posebne police – knjige so obrnjene tako, da bralec vidi naslovnice,
- so različne višine miz za branje in miz z računalniki,
- je za nemoteno gibanje več prostora na oddelku in med policami,
- so udobni stoli in stoli z oporami za roke,
- je oprema z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (interaktivni zasloni/zasloni na dotik, računalniki, prilagojene tipkovnice in miške, e-bralniki, lupe ...).

Pomembno je, da pri vzpostavitvi prostora (oddelka) sodelujejo ljudje, ki opravljajo različne poklice in so v nenehnem stiku z uporabniki lahkega branja (knjižnično osebje, delovni terapevti, učitelji idr.), ki so usposobljeni za delo z uporabniki s posebnimi potrebami, še posebej na področju lahkega branja.

6.2.4 Postavitev gradiva v lahkem branju

Knjižnična zbirka v lahkem branju vsebuje različne vrste gradiva na različnih nosilcih in formatih zapisa. Knjižnično gradivo je v osnovi ločeno na gradivo za odrasle ter otroke in mladino ter ima naslednjo shemo kategorij (*Standardi*, 2018: 17):

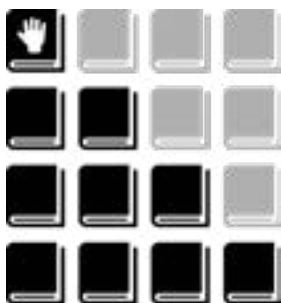
- strokovno gradivo,
- leposlovje,
- serijske publikacije in integrirani viri,
- drugo gradivo.

Gradivo za otroke in odrasle je razdeljeno na štiri stopnje, ki so enake opisu stopenj lahkega branja:

1. stopnja – senzorična, označena z modro barvo,
2. stopnja – označena z zeleno barvo,
3. stopnja – označena z rumeno barvo in
4. stopnja – označena z rdečo barvo.

Bralci²³ so testirali označevanje stopenj lahkega branja. Pri gradivih za odrasle so izbrali oznako za težavnost knjige (piktogram). Število in barva knjig označujeta posamezno težavnostno stopnjo. Zahtevnost se od prve do četrte stopnje stopnjuje. Gradivo v lahkem branju je označeno z oznako lahkega branja in s stopnjo.

Slika 26: Označevanje stopenj lahkega branja za odrasle

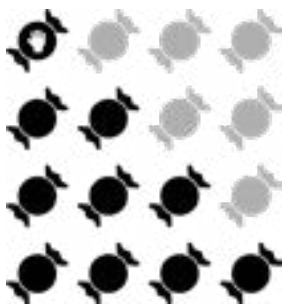

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati

Bralci so testirali tudi označevanje stopenj branja za otroke in mladino. Način označevanja je enak, namesto knjig so izbrali bombone. *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice* (2018: 17–18) upoštevajo pri postavitvi gradiv za otroke in mladino starostno delitev leposlovja (do 5 let, 6–14 let, 15–18 let), pri čemer se leposlovje za osnovnošolce deli po starostnih obdobjih. Kakor je navedeno že v poglavju 4.5.1.1 Otroci in lahko branje, se pri otrocih in mladini, ki potrebuje prilagoditve, načeloma odločamo za eno stopnjo nižje, vendar upoštevaje kronološko starost pazimo na vsebine (predvsem pri mladostnikih je treba upoštevati njihovo dostojanstvo glede kronološke starosti).

²³ Z bralci iz CUDV Črna na Koroškem so znake testirali člani projektne skupine, pri čemer so preverjali različne načine označevanja stopenj branja. Za razlikovanje so se jim zdele najpomembnejše barve. Zelo pomembno je bilo tudi, da so lahko prešteli pobarvane enote (1 knjiga, 2 knjigi, 3 knjige, 4 knjige). Tako so izbrali oznako knjig.

Slika 27: Označevanje stopenj lahkega branja za otroke in mladino

Vir: Arhiv projekta Lahko je brati

Gradivo za otroke in odrasle je razvrščeno po sistemu Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK). Sistem postavitve je zasnovan tako, da se lahko po potrebi oz. po porastu števila gradiv v lahkem branju razširi oz. deli na podskupine. Poimenovanja skupin strokovnega gradiva in leposlovja so osnovna oz. enostavna. Poimenovanju skupin so dodane slikovne oznake. Leposlovje za odrasle se lahko razdeli po zvrsteh (proza, poezija in dramatika). Prav tako se po potrebi in porastu števila strokovnega gradiva ta razvrstijo v skupine (npr. zdravje, šport, glasba ipd).

6.2.5 Storitve za spodbujanje dostopnosti branja

Splošne knjižnice podpirajo osnovno načelo o dostopnosti za vse, zato naj uporabnikom lahkega branja posvečajo posebno skrb in jim z izvajanjem prilagojenih ugodnosti in storitev omogočajo izboljššan dostop do knjižnice.

Predlagane ugodnosti in storitve za uporabnike lahkega branja: ob vpisu brezplačna članarina ali članarina s popustom, podaljšan rok izposoje, podaljšan rok rezervacije, izkaznica za pooblaščen osebo, prilagojena spletna stran. Iz ankete, ki smo jo izvedli med organizacijami, smo pridobili še nekatere pomembne predloge.

Tabela 5: Odgovori anketiranih institucij o pomenu knjižničnih storitev

STORITEV	ZELO POMEMBNO	POMEMBNO	NEPOMEMBNO
Izbira in pomoč »osebnega knjižničarja«	6	2	1
Dostopna spletna stran in katalog knjig	1	5	3
Oddaljen e-dostop	1	5	3
Dostava knjig po pošti ali na dom	4	5	0
Branje s prostovoljci	4	5	0
Redna svetovanja osebam s težavami branja	6	3	0
Bralne skupine	3	6	0
Pripovedovanje senzornih zgodb	4	4	1
Filmski klub	1	4	4
Individualno izobraževanje za samostojno uporabo knjižnice	6	2	1
Računalniško opismenjevanje	3	4	2
Nudenje izposoje bralnih očal	3	5	1
DRUGO: – dostopnost zvočnih virov oziroma zvočnih besedil, filmov, poslušanja novic, besedil v drugih formatih, – potrebe po informacijah v različnih oblikah zapisa (tipno, zvočno, v slikah, s filmi).	1 1		

Rezultate smo beležili po pogostosti odgovorov. Pokazalo se je, da potrebujejo izvajalci izobraževanj različne storitve za svoje uporabnike, starostniki imajo prav tako drugačne prioritete pri storitvah, enako velja za ljudi s posebnimi potrebami na področju duševnega razvoja, zato je pri posamezni knjižnici po mnenju anketirancev smiselno, da rezultatov različnih skupin ne družijo, ker bodo tako lahko za posamezno skupino naredili največ – ponudili jim bodo točno to, kar potrebujejo. Seveda ni nujno, da so rezultati v vseh splošnih knjižnicah enaki, saj so potrebe odvisne od uporabnikov lahkega branja v posameznem okolju. Nesporno pa si v ustanovah želijo uvedbe osebne knjižničarja (torej zaposlenega, ki ga oseba s posebnimi potrebami pozna in mu zaupa),

svetovanja pri izbiri gradiv in izobraževanja za samostojno uporabo knjižnice.

Ključnega pomena za uspešno izvajanje navedenih ugodnosti in storitev je dobra ter ustrezna komunikacija med zaposlenimi v knjižnici in z uporabniki knjižnice.

6.2.6 Sodelovanje z različnimi organizacijami in posamezniki, ki se ukvarjajo z ljudmi, ki potrebujejo lahko branje

Sodelovanje knjižnice z različnimi organizacijami (organizacije s področja vzgoje in izobraževanja, varstva ljudi z ovirami, varstva starejših, centrov za izobraževanje odraslih itd.) in s posamezniki pripomore k dejavnejšemu vključevanju različnih ciljnih skupin v družbo. Poleg tega takšno sodelovanje seznanja z dejavnostmi tudi druge prebivalce določenega območja in knjižničnim storitvam ter programom daje verodostojnost. V *Smernicah za dostop do knjižnic ...* (Irvall in Nielsen, 2015:18) je zapisano:

Aktivnosti, ki se izvajajo zunaj knjižnice, morajo vključevati:

- formalno sodelovanje pri različnih projektih;
- skupni sestanek za izmenjavo idej;
- načrtovane dejavnosti znotraj knjižnice, kot so:
 - načrtovane aktivnosti in razstave za ozaveščanje javnosti o oviranosti,
 - stojnice z informacijskim gradivom,
 - sestanki in konference o oviranosti,
 - zabava za otroke in odrasle osebe z oviranostmi;
- redne sestanke z organizacijami in/ali individualnimi uporabniki za spodbujanje predlogov in pobud;
- napotke za uporabnike z oviranostmi na temo uporabe knjižnice, računalnikov in drugih tehničnih pripomočkov;
- debatne skupine;
- skupne razvojne projekte;
- skupno sodelovanje z mediji.

Ob zgoraj navedenih aktivnostih velja opozoriti še na usposabljanje osebja, vključevanje uporabnikov kot udeležencev v načrtovanje, izvajanje in vrednotenje knjižničnih storitev, programov in objektov.

V izvedeni anketi so organizacije odgovarjale tudi na vprašanje, na katerem področju lahkega branja so pripravljene sodelovati s knjižnico in na kakšen način, odgovore navajamo po pogostosti (od najpogostejšega do najmanj pogostega):

- branje s prostovoljci,
- sodelovanje v bralnih skupinah,
- sodelovanje pri pripravi nove literature v lahkem branju,
- obiski uporabnikov v knjižnici,
- sodelovanje pri bralni znački za otroke in odrasle,
- pogovor o potrebah uporabnikov s knjižničarji in sodelovanje knjižničarjev pri spodbujanju založnikov ter avtorjev k izdaji primerne literature in drugih besedil, s čimer bi navduševali za branje v podobnih organizacijah in družinah,
- priprava senzornih/čutnih zgodb za otroke, mladino in odrasle,
- svetovanje s knjižnico kot "bazo" dostopne literature: kaj obstaja in kje se to dobi.

Ob tem so v dveh ustanovah zapisali, da bi želeli s knjižnico sodelovati pri izobraževanju, in sicer da bi se njihovi zaposleni izobraževali o lahkem branju ali pa da bi knjižničarji predstavljali lahko branje v njihovi ustanovi. V enem primeru predlagajo, da bi knjižničar mesečno predstavljal nove knjige, ki ustrezajo oznaki lahko branje.

Polona Vilar piše o različnih ciljnih skupinah uporabnikov knjižnic, pri čemer posebej opozarja na ranljive skupine prebivalstva, za katere bi morale knjižnice opredeliti cilje, ki (Vilar 2017: 27) »naj jim knjižnica sledi s svojimi dejavnostmi, intervencijami itd., seveda vsakič ob upoštevanju značilnosti okolja. /.../ Neuporabniki knjižnice so lahko takšni, ki imajo ustrezno raven pismenosti, a nimajo interesa, ali pa takšni, ki morda imajo interes, nimajo pa potrebne ravni pismenosti. Zato je eden od ukrepov knjižnice vsekakor povezan s prizadevanjem za pritegnitev neuporabnikov.«

V izvedeni anketi med institucijami iz neposrednega okolja je na vprašanje, ali bi sodelovali s knjižnico, osebje institucij sodelovanje potrdilo (v različnih oblikah, glede na potrebe svojih uporabnikov), le ena institucija je zapisala, da bodo »sodelovali, če je treba«.

6.2.7 Promocija in predstavitev dejavnosti

Promocija je pomembna za uspešno in učinkovito predstavitev dejavnosti ciljnim skupinam ter širši javnosti. Knjižnice lahko promovirajo dejavnosti s pomočjo:

- svoje spletne strani,
- mobilne aplikacije eFollow,
- družbenih omrežij (Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn),
- YouTube,
- objave člankov ali prispevkov v lokalnih medijih,
- organizacije razstav in dogodkov, ki vključujejo uporabnike lahkega branja in so jim dostopne,
- organizacije razstav in dogodkov, ki javnost opozarjajo na lahko branje,
- obiskov knjižnic in predstavitev prostora/oddelka za prilagojeno gradivo.

Sklep

Za vsestranski razvoj posameznika in njegovo uspešno vključevanje v družbo so splošne knjižnice kot kulturna, izobraževalna in informacijska središča lokalnih skupnosti izrednega pomena. Referenčni model v delovanju knjižnic spodbuja, vključuje in podpira vse ljudi, ki potrebujejo lahko branje. Knjižnica v neposrednem okolju identificira potrebe uporabnikov, skrbi za nabavo gradiv v lahkem branju, usposablja knjižnične delavce za delo z uporabniki lahkega branja in pripravlja sezname kakovostnih knjig izvirne produkcije v lahkem branju ter gradiv, ki sicer niso namensko pisana za ciljno skupino bralcev, se jih pa da pri delu z uporabniki lahkega branja priporočiti (npr. zanimiva tema, dovolj enostavno besedišče, nazorna slikovna predstavitev).

Predlog slovenskega modela

Predlogi za slovenski model sistematizacije zagotavljanja dostopnih informacij in literature so razdelani v posebnem dokumentu, ki bo z junijem 2019 dostopen na spletni strani www.lahkojebrati.si. Ustrezen celostni pristop k urejanju področja informiranja ljudi in sporazumevanja z ljudmi, ki potrebujejo prilagojene oblike sporazumevanja ter ustrezna orodja, je nujen, če želimo zagotoviti pravico do pismenosti in pravico do informacij v ustrezni obliki. Potrebna sta tako dejaven prispevek posameznika kot dejaven prispevek družbe.

Ker sistematično zagotavljanje obeh pravic zgolj določenim skupinam ljudi ne more biti učinkovita vključujoča rešitev, je v modelu sistematizacije zajetih več tehnik prilagojenega sporazumevanja, ne zgolj lahko branje, in več ciljnih skupin prebivalstva, ne zgolj skupin ljudi, ki potrebujejo lahko branje. Tovrstna strategija presega delitev ljudi glede na psihične in fizične ovire ter se osredotoča na skupne ali presečne potrebe. Ravno lahko branje je namreč značilen tovrstni koncept, tehnika, katere uporabnost ni značilna za izolirano skupino ljudi, temveč pokriva potrebe po informacijah in sporazumevanju znatnega dela prebivalstva.

Certifikat dostopnosti informacij

Na področju dostopnosti informacij je treba razviti ustrezne kakovostne standarde, ki bodo omogočili, da bo nadzor nad izvajanjem nepristranski, razvoj in implementacija dostopnih informacij pa bosta sledila jasnim smernicam za nadgradnjo ter izpolnjevanje področja. Ocenjevalni kriteriji morajo izhajati iz zakonskih zahtev in sodobnih znanstvenih, strokovnih ter praktičnih dognanj. Z zagotavljanjem jasnih standardov in kriterijev bomo v prvi vrsti prepoznali kakovostno izdelane informacije. Na področju lahkega branja sta npr. za izdelavo kakovostnih informacij na voljo zaenkrat priročnika *Lahko je brati s spremljevalnimi orodji*. Poudarili smo že, da zgolj kakovost informacije in ustrezna oblika

podajanja za učinkovito sporazumevanje nista dovolj. Informacijo mora človek tudi najti. Zato v partnerskih organizacijah projekta zagovarjamo stališče, da je treba informacije tudi ustrezno označiti.

Najučinkovitejša in najbolj smiselna rešitev je poenoteno označevanje dostopnosti v vseh javnih prostorih, velik del jih omenjamo v poglavju 6.1. Dostopnost je smiselno označiti z enotno oznako, ki je lahko tudi beseda (npr. kar beseda "Dostopno"), temeljni oznaki pa dodati oznake za vrsto prilagoditve (npr. znak za lahko branje v slovenščini, ki je nastal v okviru tega projekta, piktogrami za zvočne informacije, brajico, videoposnetek itd.). S tem izpolnimo še zadnjega izmed treh pogojev dostopnosti za resnično učinkovitost informacij:

1. Informacija mora biti ustrezno prilagojena (npr. kot lahko branje).
2. Informacija mora biti v ustrezni obliki, tj. obliki, ki človeku omogoča dostop (npr. v brajičnem zapisu ali kot zvočni posnetek).
3. Informacija mora biti lahko dosegljiva – promovirana in označena.

Branje

Spodnji citat je Sándor Márai v *Knjigi zeli za dušo in telo* zapisal že leta 1943; ugotovimo lahko, da se nič ni spremenilo. V poglavju **O branju** pravi (Márai, 2018: 42):

BRATI JE TREBA vztrajno. Včasih je treba brati z večjo vztrajnostjo, kot je bilo napisano delo, ki ga bereš. Beri vdano, strastno, pozorno in neizprosno. Pisatelj lahko blebeta; ampak ti beri jedrnato. Vsako besedo, eno za drugo, naprej in nazaj, prisluškujoč knjigi sledi stopinjam, ki te vodijo v goščavo, bodi pozoren na skrivne znake, ki jih je pisatelj morda spregledal, medtem ko je napredoval v neskončnost svojega dela. Nikoli ne beri zaničevalno, mimogrede, kot nekdo, ki so ga povabili na božansko pojedino in le s konicami vilic brska po hrani. Beri elegantno, velikodušno. Beri tako, kot če bi na smrt obsojen v ječi bral zadnjo knjigo, ki ti jo je dal ječar. Beri na življenje in smrt, ker je to največji človeški dar. Pomisli, da bere le človek.

8 Viri in literatura

AHAČIČ, Kozma, 2017: *Kratkoslovnica*. Ljubljana: Založba Rokus Klett.

ALLOR, Jill H., AL OTAIBA, Stephanie, ORTIZ, Maria, FOLSOM, Jessica, 2014: *Comprehensive beginning reading*. V D. M. Browder in F. Spooner (ur.), *More language arts, math, and science for students with severe disabilities*. Baltimore, MD: Brookes. 109–126.

ALLOR, Jill H., MATHES, Patricia G., ROBERTS, Kyle, CHEATAM, Jennifer P. in CHAMPLIN, Tammi. M., 2010: *Comprehensive reading instruction for students with intellectual disabilities: findings from the first three years of a longitudinal study*. *Psychology in the schools*. 47/5. 445–466.

American Speech-Language-Hearing Association (ASHA): www.asha.org. Ogled 15. 8. 2018.

Andragoški center Slovenije: *PIAAC*. www.acs.si/projekti/projekti-ess/raziskava-spretnosti-odraslih-piaac-2013-2015. Ogled 13. 9. 2018.

ASA, 2013: *Reading Rehabilitation after stroke*. American stroke association: www.strokeassociation.org/STROKEORG/LifeAfterStroke/RegainingIndependence/CommunicationChallenges/Reading-Rehabilitation-After-Stroke_UCM_310087_Article.jsp#.XCyCm1xKjIU. Ogled 2. 1. 2019.

8 Sidor (åtta = osem strani): www.8sidor.se. Ogled 12. 12. 2018.

ATTWOOD, Tony (2007). *Aspergerjev sindrom: priročnik za starše in strokovne delavce*. Ljubljana: Megaton.

Autism Euope: www.autismeurope.org/easy-to-read/easy-to-read. Ogled: 11. 11. 2018.

Bag books: *Multi-sensory stories for people with learning disabilities*: www.bagbooks.org. Dostop 14. 11. 2018.

BEITCHMAN, Joseph, WILSON, Beth in JOHNSON, Clark, 2001: *Fourteen year follow-up of speech/language-impaired and control children*:

psychiatric outcome. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 40 (1). 75–82.

Books Beyond Words: www.booksbeyondwords.co.uk. Ogled: 24. 11. 2018.

Bralno društvo Slovenije, 2016: *ELINET* (European Literacy Policy Network). www.bralno-drustvo.si. Ogled 27. 7. 2018.

BROWDER, Diane M., GIBBS, Susan, AHLGRIM-DELZELL, Lybb, COURTADE, Ginevra R., MRAZ, Maryann in FLOWERS, Claudia, 2009: Literacy for students with severe developmental disabilities: What should we teach and what should we hope to achieve? *Remedial and Special Education*. 30. 269–282.

BURGEOIS, Michelle S. in HICKEY, Ellen M. (2011). *Dementia. From diagnosis to management – a functional approach*. New York: Taylor and Francis.

CARROLL, Julia, MAUGHAN, Barbara, GOODMAN, Robert in MELTZER, Howard, 2005: Litteracy difficulties and psychiatric disorders: evidence for comorbidity. *Journal of child psychology and psychiatry*. 46. 524–532.

Center for medicare information: *Writing Easy-to-Read Materials*: https://medicine.osu.edu/sitetool/sites/pdfs/ahecpublic/Writing_EasytoRead_Materials.pdf. Ogled 17. 8. 2018.

Community Interest Company: *Books Beyond Words*: www.booksbeyondwords.co.uk/about. Ogled 3. 9. 2018.

CUTLIP, Scott M., CENTER, Allen H., 1978: *Effective public relations*. New Jersey: Prentice-Hall.

Časopis 20 MINUT: www.risa.si/slike/casopis. Ogled 15. 8. 2018.

Deklaracija o pravicah evropskih državljanov do pismenosti, 2016: www.bralno-drustvo.si/wp-content/uploads/2013/06/Deklaracija_o_pravicah_do_pismenosti_1.pdf. Ogled 14. 8. 2018.

Discrimination Act, 2008/567: www.government.se/information-material/2015/09/discrimination-act-2008567. Ogled 19. 12. 2018.

DIXON, Peter S., OSTROWSKI, Susan, 2016: *Making reading easier for people with dementia*: www.iadvanceseniorcare.com/article/memory-care/making-reading-easier-people-dementia. Ogled 28. 12. 2018.

DULČIĆ, Adinda, PAVIČIĆ DOKOZA, Katarina, BAKOTA, Koraljka, ŠIMUNOVIĆ, Zrinka, KOŠČEC, Gordana, 2013: *Od teškoća do kaleidoskopa mogućnosti*. Zagreb: Artresor naklada.

Easy News: United Response: www.unitedresponse.org.uk/easy-news. 9. 8. 2018.

Easy English News: www.elizabethclaire.com/products/easy-english-news. Ogled: 23. 12. 2018.

Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki: Informacije za vse, 2012. Ljubljana: Zveza Sožitje: www.easy-to-read.eu/sl/european-standards. Ogled 28. 12. 2018.

Europass: Stopnje samoocenjevanja jezikovnih znanj. www.europass.cedefop.europa.eu/sl. Ogled 29. 10. 2018.

European Down Syndrome Association (EDSA): *The Tigers Gang*. www.edsa.eu/category/books-magazines-films. Ogled: 14. 12. 2018.

European Union Agency for Fundamental Rights: *People with disabilities*: www.fra.europa.eu/en; www.fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities. Ogled 12. 10. 2018.

FAJARDO, Inmaculada, ÁVILA, Vicenta, FERRER, Antonio, TAVARES, Gema, GÓMEZ, Marcos, HERNÁNDEZ, Ana, 2014: *Easy-to-read texts for students with intellectual disability: Linguistic Factors affecting comprehension*. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 27/3. 212–225. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/37801/3/2014_Fajardo_et_al_JARID.pdf. Ogled 12. 8. 2018.

FLETCHER, Jack M., LYON, G. Reid, FUCHS, Lynn S. in BARNES, Marcia

A., 2007: Learning disabilities: From identification to intervention. New York: Guilford Press.

FRITH, Uta, 2003: Autism: Explaining the enigma. Malden: Blackwell Publishing.

Gallagher, Eddie, 2002: Adult Clients With Mild 'Intellectual Disability': Rethinking Our Assumptions. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*. 23/4. 202–210. <https://pdfs.semanticscholar.org/2e0f/6ae661a212669590726051ac7b2c040a6dd7.pdf>. Ogled 22. 12. 2018.

GEN-I s preglednim računom v družbi najboljših evropskih praks: www.pocenielektrika.si/za-dom/poceni-elektrika/obvestila/gen-i-s-preglednim-ra%C4%8Dunom-v-dru%C5%BEbi-najbolj%C5%A1ih-evropskih-praks. Ogled 21. 1. 2019.

GOLDSTON, David B., WALSH, Adam, MAYFIELD Arnold Elizabeth, REBOUSSIN, Beth, SERGENT, Stephanie D., ERKANLI, Alaattin, NUTTER, Dennis, HICKMAN, Enith, PALMES, Guy, SNIDER Erica in WOOD, Frank B., 2007: Reading problems, psychiatric disorders and functional impairment from mid to late adolescence. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 46/1. 25–32.

GOV.UK Service Manual: *Making your service accessible: an introduction*. www.gov.uk/service-manual/helping-people-to-use-your-service/making-your-service-accessible-an-introduction. Ogled 5. 12. 2018.

A Guide to make easy-to-read, Nova Zelandija: www.odi.govt.nz/guidance-and-resources/a-guide-to-making-easy-read-information. Ogled: 8. 1. 2019.

HARAMIJA, Dragica, 2017: Lahko branje. *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*. Marko Jesenšek (ur.). Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 119). 296–314.

HARAMIJA, Dragica, BATIČ, Janja, 2016: Celostno branje slikanic kot izhodišče za branje odraslih z motnjo v duševnem razvoju. *Jezik in*

slovstvo 61/1. 35–46.

HARAMIJA, Dragica, KNAPP, Tatjana, FUŽIR, Saša, 2019: *Lahko je brati: Nasveti za lahko branje v slovenščini 2: Pravila*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.

HILLIS, Argye E., 2013: Alexia and agraphia in acute and chronic stroke. *The behavioural and cognitive neurology of stroke*. Ur. O. Godfrey ur. Cambridge: Cambridge University Press. 86–100.

HOFFMAN, Tammy, MCKENNA, Kryss, 2006: Analysis of stroke patients' and carers' reading ability and design of written materials: Recommendations for improving written stroke information. *Patient education and counselling*. 60. 286–293.

HOLLINS, Sheila, EGERTON, Jo, CARPENTER, Barry, 2016: Book clubs for people with intellectual disabilities: the evidence and impact on wellbeing and community participation of reading wordless books. *Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities*. 10/5. 275–283. www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/AMHID-08-2016-0020. Ogled 13. 8. 2018.

Inclusion Europe, 2011–2013: *Pathways to Adult Education for People with Intellectual Disabilities II*: https://inclusion-europe.eu/?page_id=185. Ogled: 12. 2. 2019.

Informacije za vse: Evropska pravila za pripravo informacij v lahko berljivi in razumljivi obliki, 2012. Ljubljana: Zveza Sožitje. www.zveza-sozitie.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/INFORMACIJE.pdf. Ogled 19. 5. 2018.

IFLA, 2010: Guidelines for Easy-to-read materials: www.ifla.org/news/all. Ogled 11. 8. 2018.

IRVALL, Birgitta, NIELSEN, Gyda Skat, 2015: *Smernice za dostop do knjižnic za uporabnike z oviranostmi – kontrolni seznam*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije (Strokovna poročila IFLA; 89): www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/89-sl.pdf. Ogled 14. 1. 2019.

IVANUŠ GRMEK, Milena, JAVORNIK KREČIČ, Marija, 2011: Osnove

didaktike. Maribor: Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru.
JAKŠIČ IVAČIČ, Živa, KADUNC, Barbara, MLAKAR, Špela, SCHMID, Špela, 2018: Dostopnost Ustave RS za ljudi z motnjami v duševnem razvoju – dileme in izzivi. *Slavia Centralis*. 11/2. 263–275.

JURIŠIČ, Branka D., 2017: Motnje v duševnem razvoju: www.zveza-sozितिje.si/motnje-v-dusevnem-razvoju.3.html. Ogled 2.1. 2019.

KERMAUNER, Aksinja, 2016: *Cvetje in ogenj*. A. Kermauner z uporabniki CUDV Črna. Črna na Koroškem: CUDV (Zbirka Julija in Peter; 1).

KERMAUNER, Aksinja, PLAZAR, Sonja, 2019: *Prilagojeni pripomočki in metode pri vzgojno-izobraževalnem delu z otroki s posebnimi potrebami*. Nova Gorica : Educa, Izobraževanje.

KIRSCH, Irwin S., 2001: *The International Adult Literacy Survey (IALS): Understanding What Was Measured*. New Jersey: Princeton, Educational Testing Service. www.ets.org/Media/Research/pdf/RR-01-25-Kirsch.pdf. Ogled 5. 8. 2018.

KOLMANIČ, Karolina, 2018: Tu je ljubezen doma. K Kolmanič in uporabniki VDC Murska Sobota. Murska Sobota: Ajda, IBO Gomboc (Lahko branje).

KNAPP, Tatjana, HARAMIJA, Dragica, 2019: *Lahko je brati: Nasveti za lahko branje v slovenščini 1: Uvod*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.

Konvencije o pravicah invalidov – Mednarodni sporazum o pravicah invalidov: Lahko berljiv vodnik po konvenciji: www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/konvencija_invalidi_lahki_vodnik.pdf. Ogled 14. 8. 2018.

Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika: Lahko branje. www.rav.sik.si/za-uporabnike/lahko-branje. Ogled 21. 2. 2019.

KOSMAČ, Ciril, 1959: Tantadruj. *Naša sodobnost*, 7(1).
URN:NBN:SI:doc-VVCJVYR3 from www.dlib.si.

KOSMAČ, Ciril, 2013: Tantadruj. Naše zgodbe. Prir. Tatjana Knapp.

Črna na Koroškem: Center za usposabljanje, delo in varstvo, Zavod RISA. 119–162.

KOŠIR, Stane (ur.), 1999: *Sluh – naglušnost in gluhost*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

KRAŠOVEC POGORELČNIK, Mateje, 1997: *Estetika oblačenja*. Velenje: Pozoj.

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami, 2015. ZRSŠ. Ljubljana.

Kronologija VDC Tončke Hočevar od leta 1968 do 2012: www.vdc.si/wp-content/uploads/2016/08/Kronologija-VDC.pdf. Ogled 10. 12. 2018

KUPLEN, Simona: Učenje učenja odraslih z motnjo v duševnem razvoju s pomočjo lahkega branja: magistrsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta, 2018.

LEFF, Alexander P., BEHRMANN, Marlene, 2008: Treatment of reading impairment after stroke. *Trauma and rehabilitation*. 644–648.

LEMONS, Chirstopher J., ALLOR, Jill H., AL OTAIBA, Stephanie in LEJEUNE, Lauren M., 2016: *10 research-based tips for enhancing literacy instruction for students with intellectual disability*. https://vk.mc.vanderbilt.edu/assets/files/resources/10_research-based_tips_for_enhancing_literacy_instruction_for_students_with_intellectual_disability.pdf. Ogled 2. 1. 2019.

Leser soker bok (knjige iščejo bralce): <https://lesersokerbok.no/>. Ogled: 11. 12. 2018.

Let's read together (finska mreža za dvig pismenosti priseljencev): <http://luetaanyhdessa.fi>. Ogled 12. 11. 2018.

LIVINGSTON, Richard: 1990, Psychiatric comorbidity with reading disability: A clinical study. *Advances in Learning and Behavioral Disabilities*. 6. 143–155.

MÁRAI, Sándor, 2018: *Knjiga zeli za dušo in telo*. Ljubljana: Totaliteta d. o. o.

MILES, Barbara, 2008: What are the challenges facing a person who is deaf-blind? <https://nationaldb.org/library/page/1934>. Ogled 28. 12. 2018.

Nacionalni inštitut za javno zdravje – NIJZ (2010). *Kaj je duševno zdravje?*: www.nijz.si/sl/kaj-je-javno-dusevno-zdravje. Ogled 29. 12. 2019.

Nacionalna strategija za razvoj pismenosti, 2006: www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_izobrazevanja/projekti/pismenost. Ogled 28. 4. 2016.

NCDB: *Early Childhood Needs Survey*, 2008: <http://documents.nationaldb.org/products/EarlyChildhoodSurvey.pdf>. Ogled 26. 11. 2018

OECD: Raziskava spretnosti odraslih PIAAC v Sloveniji 2016. Country note: www.oecd.org/skills/piaac/Skills-Matter-Slovenia-Slovenian-Version.pdf. Ogled: 13. 9. 2018.

Office for Disability Issue, Administered by the Ministry of Social Development: www.odi.govt.nz. Ogled 8. 1. 2019.

Organizacija združenih narodov, 2006: *Konvencije o pravicah invalidov*. Objavljeno na spletni strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/konvencija_o_pravicah_invalidov.pdf. Ogled 22. 7. 2018.

Ostani zdrav, 2012: www.ostanizdrav.com. Ogled 24. 8. 2018.

A Parent's Guide to Guided Reading: www.scholastic.com/parents/books-and-reading/reading-resources/book-selection-tips/parents-guide-to-guided-reading.html. Ogled 21. 1. 2019.

PEČJAK, Sonja, 1995: *Ravni razumevanja in strategija branja*. Trzin: Different.

PEČJAK, Sonja, 2010: *Psihološki vidiki bralne pismenosti: od teorije k praksi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Zbirka Razprave FF).

PEČJAK, Sonja, GRADIŠAR, Ana, 2015: *Bralne učne strategije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Picture to Share: <https://picturestoshare.co.uk/>. Ogled 3. 1. 2019.

Posebni programi vzgoje in izobraževanja, 2004: *Splošna poučenost*. www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/izobrazevanje_otrok_s_osebniimi_potrebami/programi/posebni_program_vzgoje_in_izobrazevanja. Ogled 15. 11. 2018.

Predlog Nacionalne strategije za razvoj bralne pismenosti, 2017. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS: www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.../Bralna_Pismenost_javna_razprava_april_2017.doc. Ogled 14. 8. 2018.

Preprosto Evro!: www.zveza-sozitie.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/Preprosto_Evro_Simply_Euro.doc. Ogled 8. 12. 2018.

Priporočila evropskega sveta in parlamenta o osmih ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje, 2006. *Uradni list EU* 2006/L 394: www.kulturnibazar.si/data/upload/Priporocilo.pdf. Ogled 14. 8. 2018.

Priporočilo sveta o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje. *Uradni list EU* 2018, C 189: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:189:FULL&from=SL>. Ogled 12. 1. 2019.

The Public Libraries Act (1996), 2018: www.publications.gov.sk.ca/freelaw/documents/English/Statutes/Statutes/P39-2.pdf. Ogled 19. 12. 2018.

Reading A – Z: www.readinga-z.com/books/leveled-books. Ogled 9. 10. 2018.

Read Online Limited: www.easy-read-online.co.uk. Ogled 7.12. 2018.

RETELJ, Domen, 2018: Dan reformacije. *20 MINUT*: www.risa.si. Ogled 15. 12. 2018.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS. www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018. Ogled 14. 7. 2018.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS. www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20192023. Ogled 17. 9. 2018.

Restorff, Hedwig von, 1933: Über die Wirkung von Bereichsbildungen im Spurenfeld (The effects of field formation in the trace field). *Psychologie Forschung*. 18. 299–342. <https://psycnet.apa.org/record/1934-01527-001>. Ogled 4. 1. 2019.

ROZMAN, Andrej Roza, 2010: Brez razlik za boljšo sedanost in prihodnost. *Slovenske splošne knjižnice: srečevanje z znanjem in domišljijo*. Ribnica: Združenje splošnih knjižnic. 30.

SHAKESPEARE, William, 2012: *Romeo in Julija*. Prir. Tatjana Knapp. Zavod Risa: www.risa.si/romeo-in-julija/#zacetnaPozicija.

Smernice za lažje berljivo gradivo. Smernice za knjižnične programe opismenjevanja, 2007: nekaj praktičnih predlogov. Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov. Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Standardi za splošne knjižnice, 2005: *IFLA/UNESCO Manifest o splošnih knjižnicah*: www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/hitri_dostop/standardi_spl_k_sprejeti.pdf. Ogled 11. 1. 2019.

Statut Društva LABRA (2017).

STEPANČIČ, Lucija, STEPANČIČ, Damijan, 2014: *Anton!*. Dob: Miš.

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: za obdobje 2018–2028, 2018. Nacionalni svet za knjižnično dejavnost: www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Direktorat_za_kulturno_dediscino/Knjiznicna_dejavnost/2018/NSKD_PRIPOROCILA_splosne_knjiznice_2018-2028_objava.pdf. Ogled 11. 1. 2019.

SUTHERLAND, Rebekah Joy, ISHERWOOD, Tom, 2016: The Evidence for Easy-Read for People With Intellectual Disabilities: A Systematic Literature Review. *Journal of Practice in Intellectual Disabilities*. 13/4. 297–310. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jppi.12201>. Ogled 14. 8. 2018.

Sweden Act on Copyright in Literary and Artistic Works, 1960/729; 2011: <https://wipolex.wipo.int/en/text/290912>. Ogled 20. 12. 2018.

Swedish Ministry of Culture, 2009: *Language Act*: www.regeringen.se/contentassets/9e56b0c78cb5447b968a29dd14a68358/spraklag-pa-engelska. Ogled 12. 12. 2018.

TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

TURK, Mateja, 2018: *Projekt Pal4Youth* (osebna korespondenca Knapp).

Urad vlade RS za komuniciranje, 2007: Komunikacijska kampanja v podporo uvajanju evra (poročilo): www.ukom.gov.si/fileadmin/ukom.gov.si/pageuploads/dokumenti/Programi_in_porocila/POROCILO_-_kampanja_evro.pdf. Ogled 8. 12. 2018

VILAR, Polona, 2017: *Proaktivna splošna knjižnica za bralno pismenost in bralno kulturo*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Vilja, švedska založba za lahko branje: www.viljaforlag.se. Ogled: 17. 12. 2018.

VIZJAK, Nika, 2016: *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami: magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, 2016.

VOLČANJK, Nina: *Učenje učenja govora in jezika pri učencih z motnjo v duševnem razvoju na primeru knjige v lahkem branju*: magistrsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta, 2018.

WATSON, Douglas, 1992: *Adult services: presentation. Proceedings of the national symposium on children and youth who are deaf-blind*. <http://documents.nationaldb.org/products/symp92/ADULT-SERVICES-Watson-Perreault.pdf>. Ogled 2. 1. 2019.

WATSON, Douglas, TAFF-WATSON, Myra, 1993: *A model service delivery system for persons who are deaf-blind*. Arkansas: University of Arkansas.

WILLCUTT, G. Eric, PENNINGTON, Bruce F., 2000: Comorbidity of reading disability and attention deficit hyperactivity disorder: differences by gender subtype. *Journal of Learning Disability*. 33. 179–191.

WILSON Robert, BOYLE Patricia, Yu Lei, BARNES Lisa, SCHNEIDER Julie, BENNETT David, 2013: Life-span cognitive activity, neuropathologic burden, and cognitive aging. *Neurology*. 81/4. 314–321.

World Health Organization (WHO), 1992: *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva: World Health Organization: www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf. Ogled 27. 12. 2018.

Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, 2007. Uradni list RS 16/2007 (objava 23. 2. 2007). www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/78529. Ogled 11. 8. 2018.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o avtorski in sorodnih pravicah, 2015. Uradni list RS 56/2015 (objava 29. 7. 2015). www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO403. Ogled 11. 8. 2018.

Zaviršek, Darja, Gorenc, Katarina, 2007: *Šolanje in zaposlovanje otrok in odraslih, ki se težko učijo*. Ljubljana: Modra - društvo za raziskovanje in uresničevanje psihosocialnih potreb žensk, YHD- Društvo za teorijo in kulturo hendikepa. www.yhd-drustvo.si/yhd/publikacije-yhd/publikacije-podrobno/articles/solanje-in-zaposlovanje-otrok-in-odraslih-ki-

se-tezko-ucijo.html?file=files/publikacije/solanje_otrok_odraslih/lahkobranje.pdf. Ogleđ 8. 12. 2018.

Zavod RISA, 2016: *Lahko branje na spletu*. www.risa.si. Ogleđ 9. 8. 2018.

Ne pišite za nas, brez nas, sodelovanje ljudi z MDR pri pisanju lahko berljivih besedil, 2018: www.zveza-sožitje.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/NE_PISITE_ZA_NAS_POPRAVKI.pdf. Ogleđ 24. 1. 2019.

Zveza Sožitje, 2015: *Združeni narodi ETR*. www.zveza-sožitje.si/lahkobranje.3.html?p=2. Ogleđ: 17. 2. 2019.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons
Priznanje avtorstva 2.5

Vsi priročniki Lahko je brati so brezplačni.
Najdete jih na spletni strani: www.lahkojebrati.si

Publikacija je sofinancirana s strani Republike Slovenije in Evropske unije iz Evropskega socialnega sklada v okviru projekta Lahko je brati: Razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji.

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

Sodelujoči partnerji: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Društvo za prilagojeno obliko komuniciranja Labra, Integra Inštitut, Inštitut za razvoj človekovih potencialov, Zveza Sožitje – Zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije in Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem.

Priročnik je namenjen posameznikom, ki se poklicno ukvarjajo z ranljivimi ciljnimi skupinami, ki potrebujejo prilagojene informacije. Prav tako je namenjen tudi strokovnjakom, ki se ukvarjajo s poučevanjem slovenskega jezika, študentom, pa tudi različnim odločevalcem tako na političnem kot strokovnem področju. (iz recenzije red. prof. dr. Milene Ivanuš Grmek)

Priročnik Lahko je brati je namenjen predvsem strokovnjakom različnih strokovnih področij, ki lahko branje nujno potrebujejo za strokovno delo s posamezniki z različnimi vrstami in stopnjami težav oz. izzivov pri branju. Priročnik na strokovno poglobljen način, jasno in nazorno zbira do sedaj znana spoznanja o lahkem branju in tuje ter domače konkretne primere dobre prakse, ki kar kličejo po ponovni ali prilagojeni uporabi. Priročnik strokovnjakom omogoča lažji, morda hitrejši in, kar je najpomembneje, uspešen dvig ali (ponovno) vzpostavitev pismenosti v slovenskem jeziku bralcem različnih zmožnosti. Gre za celostno zaokroženo delo, ki bi ga moral imeti pri roki vsak strokovnjak, ki branje pojmuje kot nujno za napredek, v prvi vrsti posameznika. (iz recenzije izr. prof. dr. Melite Zemljak Jontes)

Priročnik je temeljni dokument navodil za prilagoditve v lahko berljiv način v Sloveniji in kot tak izjemno pomemben vademecum na področju lahkega branja. S številnimi primeri nas usmerja v postopek ustreznega prirejanja leposlovnih in drugih besedil, namenjenih osebam, ki zaradi različnih razlogov težje berejo ali razumejo originalna besedila. Čim večja dostopnost jezikovnega, knjižnega in drugega gradiva v prilagojenem načinu bo tem osebam zagotovila enake možnosti za sodelovanje v kulturnem in socialnem življenju. (iz recenzije doc. dr. Aksinje Kermauner)

Priročnik ima izjemen pomen na področju jezika in splošne družbene koristi, saj predstavlja prvo tovrstno gradivo o lahkem branju v Sloveniji, ki je namenjeno zlasti strokovnjakom, katerih delo se na različne načine dotika te tematike. Poseben dosežek priročnika je, da definira stopnje lahkega branja v slovenskem prostoru ter hkrati opozarja, kako pomembno je razvijati ali ohranjati pismenost pri osebah, ki imajo težave z branjem. Posledično bo pri nas več bralcev in uporabnikov lahkega branja, kar je odlično, saj se demokratičnost in razvitost družbe prepozna tudi v tem, koliko in kako poskrbi za vse tiste, ki potrebujejo prilagoditve. (iz recenzije doc. dr. Marte Licardo)

EVROPSKA UNIJA

EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

Cena knjige:

Brezplačni izvod

